వేదాంత సారము

Sl.No. 787.

వేదాంతసారము.

శ్రీ భగవద్రామానుజాచార్య

విరచితము

వేదాంతసూత్రములకు

లఘువైన వ్యాఖ్యానము.

శ్రీ పరవస్తు వెంకటరంగాచార్యులయ్య

వారలుగారిచే

పరిష్కరింపఁబడి

ముద్రింపఁబడెను.

VIZAGAPATAM.

Printed by

V. Bhavanishankarasastry.

ARSHA PRSS. 1881.

నమః పరమఋషిభ్యః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

వేదాన్తసారః.

సమస్తచిదచిద్వస్తుశరీరాయాఖిలాత్మనే।
శ్రీమతే నిర్మలానన్దోదన్వతే విష్ణవే నమః ॥
పరమపురుష ప్రసాదాద్వేదాన్తసారార్థ ఉచ్యతే.

(బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) ౧

అత్రాథశబ్ద ఆనన్తర్యే వర్తతే అతశ్శబ్దశ్శరణ్యత్వాత్। అతశ్శబ్దో వృత్తస్య హేతుభావే। పూర్వవృత్తం చ కర్మజ్ఞానమితి జ్ఞాయతే- అభిప్రేతస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య వేదార్థవిచారైకదేశత్వాత్ అధీతవేదస్య పురుషస్య కర్మప్రతిపాదనోపక్రమత్వాద్వేదానాం కర్మవిచారః ప్రథమం కార్య ఇత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేత్యుక్తమ్- కర్మణాం ప్రకృతివికృతిరూపాణాం ధర్మార్థకామరూపపురుషార్థసాధనత్వనిశ్చయః ప్రమిత్వాచ్చారిత్ర్యమిత్యనేన సూత్రకలాపేన సమనన్తరోక్తః - ఏవం ధర్మవేదస్యార్థపరత్వే కర్మణాం తదర్థత్వే తేషాఞ్చ కేవలానాం త్రివర్గఫలత్వనిశ్చితే సతి వేదైకదేశభూతవేదాన్తభాగే కేవలకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వం బ్రహ్మజ్ఞానస్యానన్తస్థిరఫలత్వమవగతో దృష్ట్వాఽనన్తరం ముముక్షోరవధారితపరినిష్పన్నవస్తుబోధజననశబ్దశక్తేః పురుషస్య బ్రహ్మబుభుత్సా జాయత ఇత్యథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి కర్మవిచారానన్తరం తత ఏవ హేతోర్బ్రహ్మవిచారః కర్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి - తదిదమాహ శ్రుతిః- ॥ పరీక్ష్య లోకాన్ కర్మచితాన్ బ్రాహ్మణో నిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం తస్మై స విద్వానుపసన్నాయ సమ్యక్ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ యేనాక్షరం పురుషం వేద సత్యం ప్రోవాచ తాం తత్త్వతో బ్రహ్మవిద్యామ్ ॥ ఇతి (బ్రాహ్మణో వేదాధ్యయనరతః కర్మణాం సంపాదితాన్ లోకాన్ పరీక్ష్య

ష్ఠత్వేన తదుపాస్యస్వర్గాదానన్త్యాభావం నయా పరీక్ష్య అల్ప
త్వానిత్యః పరమపురుషః కృతేన కర్మణా న సంపాద్య ఇతి నిర్వేదమాయాతః తద్విజ్ఞానార్థం గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ సమి
త్పాణిః శ్రోత్రియం వేదాన్తవేదినం బ్రహ్మనిష్ఠం సాక్షాత్కృత
పరమపురుషస్వరూపం స గురుస్స్వయముపసన్నాయ తస్మై
యేన విద్యావిశేషేణ తదక్షరం సత్యం పరమపురుషం వి
ద్యాత్ తాం బ్రహ్మవిద్యాం ప్రబ్రూయాదిత్యర్థః స గురు
మేవాభిగచ్ఛేత్ తస్మై స విద్వాన్ ప్రోవాచేత్యన్వయాదత్ర ప్రో
క్తత్వాదచ్, విధావపి లిట్ లోట్ విధానాత్ ఛన్దసి లుఙ్ లఙ్ లిట ఇతి.

(జన్మాద్యస్య యతః) ౨

అస్య విచిత్రవివిధమిశ్రస్య వ్యవస్థితసుఖదుఃఖోపభోగస్య జగతో జన్మస్థితిలయాః యతః తద్బ్రహ్మేతి ప్రతిపాదయతి శ్రుతిరిత్యర్థః - "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి, యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మేతి - శ్రుతే)యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ, జనిస్థితిలయానాం సాధారణత్వాత్ - జనిహేతుత్వం చ నిమిత్తోపాదానరూపం వివక్షితమ్ . యత ఇతి హి శ్రుతిరుభయవిషయా - కథమితి చేత్ . యతో వా ఇమాని భూతానీతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్ ప్రసిద్ధశ్చోభయవిషయత్వాత్ - సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజతేత్యత్ర సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఏకమేవాసీదిత్యుపాదానతాం ప్రతిపాద్యాద్వితీయమిత్యధిష్ఠాత్రన్తరనివారణాత్ బ్రహ్మైవ నిమిత్తముపాదానం చేతి విజ్ఞాయతే. తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి శ్రుత్యనిర్విచిత్రస్థిరత్రసరూపేణ బహుభవనం సఙ్కల్ప్య తత్రైవ సృష్టిశ్రవణాచ్చ - అతః శ్రుతావపి యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ- అత్రైవ బ్రహ్మణో జగన్నిమిత్తత్వముపాదానత్వఞ్చ ప్రతిపాదితమ్ అర్థవిరోధో హి అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతదిత్యాది

శేషప్రత్యాచాక్షిప్య ప్రత్యక్షప్రతిక్షేపాద్దృష్టాన్తానుసారే తా
త్ ; అతథోక్తపదశాబ్ద్య నాచ్చోప్రథయోయాన్యూనాత్ , ఆత్మకృ
తేరిత్యాది సూత్రైః పరిహరిష్యతే - నను సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి స
త్యసఙ్కల్పం నిరవద్యతయా నిరస్తసమస్తపురుషార్థగం
ధం బ్రహ్మైవాత్మానం విచిత్రవిదవిశ్వజగద్రూపమిదం సర్వ
మసృజతేతి కథముపపద్యతే - తదేతత్సూత్రకారస్స్వయ
మేవ పరిచోద్య పరిహరిష్యతి, అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జ
సమ్ - ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరితి చోద్యమ్-
పరిహారస్తు - న తు దృష్టాన్తభావాత్ - అధికం తు భేదనిర్దేశాద
ితి చ - క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యావిద్యే ఈశతే
యస్తు సోఽన్యః - స కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జని
తా న చాధిపః - క్షరం ప్రధానమమృతాక్షరం హరః క్షరాత్మా
నావీశతే దేవ ఏకః - అమృతాక్షరం హరః అవిద్యాగర్భం సర్వ
మాత్మనో భోగ్యత్వేన హరతీతి హరః భోక్తా హర ఇత్యుచ్యతే-
ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ - క్షరస్సర్వాణి
భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే - ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పర
మాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ
ఈశ్వరః - యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః - అతో
ఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిగ
ణైః ప్రత్యగాత్మనో భేదేన బ్రహ్మణో నిర్దేశాత్ , అపురుషార్థ
భాగినః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతం బ్రహ్మ - తచ్చ ప్రత్యగా
త్మశరీరతయా తస్యాత్మనః ఆత్మభూతమ్ - ప్రత్యగాత్మనస్తచ్ఛ
రీరత్వం బ్రహ్మణస్తదాత్మత్వం చ య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా
శరీరమ్ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో
నారాయణః ఇత్యాదిశ్రుతిశతసమధిగతమ్ - ప్రత్యగాత్మశరీర
స్యాత్మనః కార్యావస్థాప్రాప్తావపి గుణదోషవ్యవస్థితేర్దృష్టా
న్తభావాత్ బ్రహ్మణి న దోషప్రసక్తిరితి న సామఞ్జస్యం వేదాం
తవాక్యస్యేతి న తు దృష్టాన్తభావాదిత్యుక్తం - దృష్టాన్తశ్చ దేవ
మనుష్యాదిశబ్దవాచ్యశరీరస్యాత్మనో మనుష్యబాల్యయువా

ష్ఠవిర ఇతి నానావిధావస్థాప్రాప్తస్యాపి బాలత్వయువత్వస్థవి
రత్వాదయశ్శరీరగతాదోషా నాత్మానం స్పృశన్తి, ఆత్మగతా
శ్చజ్ఞానసుఖాదయోన శరీరమితి- అతః కార్యావస్థం కారణా
వస్థఞ్చబ్రహ్మ ప్రకృత్యాత్మశరీరతయా తదాత్మభూతమితి- ప్ర
కృత్యాత్మకారణాశబ్దేన బ్రహ్మాభిధానే తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యే
నహేతుం వక్తుం నిరసనీయం మతద్వయం ప్రతిజ్ఞాసిద్ధ్యర్థం
సమాశ్మరథ్యః ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిరిత్యు
పన్యస్యావస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇతి హేతురుక్తః - ఏతత్ప్రస్తావ
తదేవానుప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్యసచ్చత్యచ్చాభవ దిత్యాది
నాప్రకృత్యాత్మన ఆత్మతయావస్థానాత్ బ్రహ్మణస్తచ్ఛబ్దేనా
భిధానం తత్సామానాధికరణ్యేనవ్యపదేశశ్చేత్యుక్తమ్. తథా వై
షమ్యనైర్ఘృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్, నకర్మావిభాగాదితిచేన్నా
నాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యుపలభ్యతే చేతిదేవమనుష్యాదివిష
మసృష్టేఃస్వాజీవగత కర్మనిమిత్తత్వం జీవానాం తత్తత్కర్మ
ప్రవాహాణాంచానాదిత్వం ప్రతిపాద్య తదనాదిత్వఞ్చనిత్యోని
త్యానాం చేతనశ్చేతనానాం జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావిత్యాది శ్రుతి
షూపలభ్యత ఇత్యుక్త్వా తదనాదిత్వేపి ప్రళయకాలేచిదచిద్వ
స్తునోర్భోక్తృభోగ్యయోర్నామరూపవిభాగాభావాత్ ,
ఆత్మా వాఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, నాన్యత్కిఞ్చన మిషదిత్యా
దావేకత్వావధారణముపపద్యత ఇతి సూత్రకారేణ స్వయ
మేవోక్తమ్- తథా నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్య ఇతిప్రత్య
గాత్మనోనిత్యత్వాదనుత్పత్తిముక్త్వా జ్ఞోత ఏవేతి తస్యజ్ఞా
తృత్వమేవ స్వరూపమిత్యుక్తమ్ - ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామి
త్యాదినా అణుత్వంచోక్తమ్- తద్గుణసారత్వాత్తు తద్వ్యపదేశః
ప్రాజ్ఞవత్ , యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోషస్తద్దర్శనాదితిజ్ఞా
తురేవాత్మనోజ్ఞానశబ్దేనవ్యపదేశః జ్ఞానగుణసారత్వాత్
జ్ఞానైకనిరూపణీయస్వరూపత్వాత్ , ప్రాజ్ఞవద్యావ
దాత్మభావిత్వాచ్చేత్యుక్తమ్- నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధి ప్రసఙ్గో
న్యతరనియమోవాన్యథేతి జ్ఞానమాత్రస్వరూపాత్మవాదే

త్యంతరాయత్తజ్ఞానవాద సర్వగతాత్మవాదాదిదోష ఉక్తః।
కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్, ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ, వ్య
పదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్నిర్దేశ విపర్యయః, ఉపలబ్ధివద
నియమః, శక్తివిపర్యయాత్, సమాధ్యభావాచ్చ, యథా చ త
క్షోభయథేత్యాత్మన ఏవ శుభాశుభేషు కర్మసు కర్తృత్వం ప్ర
కృతేరకర్తృత్వం ప్రకృతేశ్చ కర్తృత్వే తస్యా స్సాధారణత్వే
న సర్వేషాం ఫలానుభవ ప్రసఙ్గాదితి ప్రతిపాదితమ్. పరా
త్తు తచ్ఛ్రుతేః, కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధా వై
యర్థ్యాదిభ్య ఇత్యాత్మనః కర్తృత్వం పరమపురుషాను మతిస
పేక్షితమిత్యుక్తమ్. అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథా చాపిదా
శకితవాదిత్వమధీయత ఏకే, మన్త్రవర్ణాత్, అపి స్మర్యతే, ప్ర
కాశాదివత్తు నైవం పరః, స్మరన్తి చేతి. అనీశయా శోచతి ముహ్య
మానః జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమస్య మహిమానమితి వీత
శోకః క్షరం త్వవిద్యా హ్యమృతం తు విద్యా విద్యే ఈశతే య
స్తు సోన్యః, ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వే
ద నాన్తరం, తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభి
చాకశీతి, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ, పృథగాత్మానం ప్రేరితారం
చ మత్వా జుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి, యదా పశ్యః పశ్యతే
రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం తదా విద్వాన్
పుణ్యపాపే విధూయ నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి, స
కారణం కరణాధిపాధిపో న చాస్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః, య
స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వా
భావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవ
ద్యం నిరఞ్జనమ్, నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బ
హూనాం యో విదధాతి కామాన్, నిత్యానాం చేతనానాం య
ఏకో నిత్యశ్చేతనః కామాన్విదధాతీత్యర్థః. ఏవం విశ్వస్యే
త్యాదిషు ప్రత్యగాత్మనః పరమాత్మనశ్చ, కర్మవశ్యత్వేన శో
చిత్వేన అసర్వజ్ఞత్వేన పరోపాసనాయత్తముక్తిత్వేన స
మస్తస్వభావ నిరవద్యత్వేన సర్వజ్ఞత్వేన సత్యసంకల్పత్వేన

సర్వేశ్వరత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాకరత్వాదినా చ స్వభావ
స్వభావనానాత్వవ్యపదేశాత్ తయోరేవ తత్త్వమసి, అయమా
త్మా బ్రహ్మ, యోఽసావసౌ సోఽహమ్, అథ యోఽన్యాం దేవ
తాముపాస్తే అన్యోఽసావన్యోఽహమస్మీతి న స వేద అకృత్స్నో
హ్యేషః, ఆత్మేత్యేవోపాసీత, బ్రహ్మదాశా బ్రహ్మదాసా బ్రహ్మే
మే కితవా ఇతి చ సర్వజీవాత్మవ్యాపిత్వేనాభేదవ్యపదేశాచ్చ ఉ
భయ వ్యపదేశావిరోధేన పరమాత్మాంశో జీవాత్మే
త్యభ్యుపగన్తవ్యమ్ - న కేవలం న్యాయసిద్ధమిదం శ్రు
తిస్మృతిభ్యాం చాంశత్వముక్తం జీవాత్మనః - పాదోఽస్య విశ్వా
భూతాని, మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇతి - అం
శాంశినోర్హ్యేకవస్త్వేకదేశత్వమ్, తథా సత్యుభయోరేకవస్తు
త్వావిరోధాన్నసాదృశ్యాదిత్యాశంక్య ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర ఇతి
పరిహరతి - అన్యవిశేషణత్వైకస్వభావప్రకాశజాతిగుణశ
రీరవిశిష్టానగ్నివ్యక్తిగుణాత్మనః ప్రతిప్రకాశజాతిగుణశరీ
రాణాం యథాంశత్వమ్ ఏవం పరమాత్మానం ప్రతి ప్రత్యగా
త్మనోంశత్వమ్ - ఏవమంశత్వే యత్ప్రభావాంశభూతో
జీవః నైవమంశీ పరమాత్మా సర్వత్ర విశేషణవిశేష్యయోః స్వ
రూపస్వభావభేదాత్ - ఏవఞ్చ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్,
పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేరిత్యవస్థితోక్తం చ న విరుధ్యతే - ఏవం ప్రకా
శశరీరవత్ జీవాత్మనామంశత్వం పరాశరాదయస్స్మరన్తి చ -
ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా - యత్కిం
చిత్సృజ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ। తస్య సృజ్యస్య సంభూ
తౌ తత్సర్వం వై హరేస్తనుః - తే సర్వే సర్వభూతస్య విష్ణోర
ంశసముద్భవా ఇతి - అన్యథా పారమార్థికాపారమార్థికోపా
ధిసమాశ్రయణేన ప్రత్యగాత్మనోంశత్వే బ్రహ్మణ ఏవ వేదా
జ్ఞా న్తనివర్త్యస్సర్వ ఏవ దోషాః భవేయురిత్యాభాసా ఏవ చేత్యాది
వాత్ శాస్త్రమాత్రే యుక్తమ్ - అతస్సర్వదా చిదచిద్వస్తు శరీరతయా తదా
న్యతరస్ మేవ బ్రహ్మ కదాచిదవిభక్తనామరూపచిదచిద్వస్తు
తత్కారణావస్థం కదాచిత్ప్రవిభక్తనామరూప చిదచి

ద్వస్తు శరీరం తత్కార్యావస్థం బ్రహ్మ - సర్వదా చిదచిద్వ
స్తు శరీరతయా తద్విశిష్టత్వేపి బ్రహ్మణః పరిణామిత్వాపురు
షార్థాశ్రయత్వే శరీరభూతచేతనాచేతనవస్తుగతే - ఆత్మ
భూతం బ్రహ్మ సర్వదా నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధ నవధకాతిశయ
జ్ఞానానన్దాద్యపరిమితోదారగుణగణమవతిష్ఠత ఇతి బ్రహ్మైవ జగ
తో నిమిత్తముపాదానం చేతి యతో వా ఇమాని భూతానీత్యాది
వాక్యం ప్రతిపాదయత్యేవేతి జన్మాద్యస్య యతః సూత్రేణోపది
ష్టమ్, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదై
క్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - అన్యచాయమర్థః - యస్యా
త్మా శరీరం యస్య పృథివీ శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం యస్య
వ్యక్తం శరీరమేష సర్వభూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా ది
వ్యో దేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యాది శ్రుతేః ప్రతిపన్న సర్వదా చి
దచిద్వస్తు శరీరకత్వాత్ సదేవేదమిదానీం స్థూలచిదచిద్వ
స్తు శరీరత్వేన విభక్తనామరూపమగ్రే ప్రళయకాలే సూ
క్ష్మదశాపన్న చిదచిద్వస్తు శరీరకతయా నామరూప విభాగా
నర్హమేకమేవాసీత్, స్వయమేవ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తి నిమిత్తా
న్తరానపేక్షమద్వితీయం చాతిష్ఠత్, తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్ర
జాయేయేతి తస్మాదు నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మ చిదచిద్వ
స్తు శరీరకతయైకమేవావస్థితం నామరూపవిభాగార్హ స్థూ
లదశాపత్త్యా బహుప్రకారం స్యామిత్యైక్షతేతి స్యాం ప్రజా
యేయేతి సృష్టిసమష్టివ్యపదేశః - చిదచితోః పరస్య చ ప్రళ
యకాలేపి వ్యవహారానర్హ సూక్ష్మభేదః సర్వవేదాన్తిభి
రభ్యుపగతః - అవిద్యాకృతభేదస్యౌపాధికకృతభేదస్య చా
నాదిత్వాభ్యుపగమాత్ - ఇయాన్విశేషః బ్రహ్మైవాజ్ఞము
పాధిబద్ధం చేతి సర్వశ్రుతిన్యాయవిరోధోన్యేషామస్మత
ధావాదవిరోధశ్చాప్యష్టకమితి.

(శాస్త్రయోనిత్వాత్) 3

ఏవం చిదచిద్వస్తుశరీరతయా తద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో నిఖిలజగదు

పాదాంసత్వాంనిమిత్తత్వేచ్చ నానుమానగమ్యమితి శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాత్తస్య యతో వా ఇమానీత్యాదివాక్యం నిఖిలజగదేకకారణం బ్రహ్మైవ బోధయత్యేవేతి సిద్ధమ్-

(తత్తు సమన్వయాత్) ౪

పురుషార్థతయాఽన్వయస్సమన్వయః శాస్త్రైకప్రమాణస్య పురుషార్థపర్యవసాయిత్వేపి బ్రహ్మణస్స్వస్య చ పరస్యచానుభవితు స్స్వరూపేణ గుణైర్విభూత్యాచానవధికాతిశయానందరూపమితి పురుషార్థత్వేనాభిధేయతయాన్వయాద్వ్యతిరిక్తాన్యప్రమాణకత్వముపపన్నమితి సరవద్యతే.

నిఖిలజగదేకకారణం బ్రహ్మవేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తీత్యుక్తం- తస్యైకస్యైకదైవ కృత్స్నజగన్నిమిత్తత్వం తస్యైవోపాదానతయా జగదాత్మకత్వఞ్చ నానుమానాదిగమ్యమితి శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాత్ తస్య చానవధికాతిశయానందరూపతయా పరమపురుషార్థత్వాద్వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్త్యేవేతి స్థిరీకృతమ్- అతః పరం పాదశేషేణ జగత్కారణతయా ప్రధానపురుషప్రతిపాదనానర్హతయా సర్వజ్ఞం సర్వశక్తం సర్వం నిరస్తావిద్యాదిదోషగన్ధమపరిమితోదారగుణసాగరం బ్రహ్మైవ వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తీత్యుచ్యతే- తత్ర ప్రధానం వేదాన్తప్రతిపాదనానర్హమిత్యాహ.

(ఈక్షతేర్నాశబ్దమ్) ౫

అశబ్దమానుమానికం ప్రధానమ్- న తద్వేదాన్తవేద్యం కుతః ఈక్షతేః- సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి ప్రస్తుతజగత్కారణవ్యాపారవాచిన ఈక్షతేర్ధాతోశ్శ్రవణాత్తదైక్షత బహుస్స్యామితి.

(గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్) ౬

తత్తేజ ఐక్షతేత్యాదావచేతనేపి వస్తున్యీక్షతిప్రయోగదర్శనాత్ తత్ర గౌణః ఏవమత్రాపి ప్రధాన ఏవేక్షతిర్గౌణ ఇతి చేన్నకుత ఉచ్యతే ప్రకృతే సచ్ఛబ్దవాచ్యే సూ

మాణాన్యేవ నహ్యేన ఆత్మశబ్దాత్ - స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇతి హ్యుత్తరత్ర శ్రూయతే - తేజఃప్రభృతిష్వపి న గౌణమీక్షణం తేజఃప్రభృతి శబ్దైరపి తచ్ఛరీరకం బ్రహ్మైవాభిధీయతే - అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య - సచ్చత్యచ్చాభవత్ నిరుక్తంచానిరుక్తంచ నిలయనం చానిలయనఞ్చ విజ్ఞానం చావిజ్ఞానఞ్చ సత్యం చానృతఞ్చ సత్యమభవత్ ఇతి చేతనమచేతనఞ్చ పృథఙ్నిర్దిశ్య తదుభయమనుప్రవిశ్య సత్యచ్ఛబ్దవాచ్యోఽభవదితి సమానప్రకరణే స్పష్టమభిహితమ్

(తన్నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్) ౭

ఇతశ్చ ప్రధానాదర్థాన్తరభూతం సచ్ఛబ్దాభిహితం జగత్కారణం సచ్ఛబ్దాభిహిత తత్త్వనిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్ - తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సంపత్స్యే ఇతిహి తన్నిష్ఠస్య మోక్ష ఉపదిశ్యతే ప్రధానకారణవాదినామపిహి ప్రధాననిష్ఠస్య న మోక్షోఽభిమతః -

(హేయత్వావచనాచ్చ) ౮

యది ప్రధానమత్ర వివక్షితం తదా తస్య హేయత్వమధ్యేయత్వముచ్యేత న చ తదుచ్యతే మోక్షసాధనతయా ధ్యేయత్వమత్రోచ్యతే తత్త్వమసి శ్వేతకేతో ఇత్యాదినా -

(ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్) ౯

ఇతశ్చ న ప్రధానస్య విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞావిరోధాత్ - సచ్ఛబ్దవాచ్యతత్త్వజ్ఞానేన తత్కార్యతయా చేతనాచేతనసర్వవస్తుజ్ఞానం యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినా ప్రతిజ్ఞాతమ్ తద్ధి ప్రధానకారణవాదే విరుధ్యతే - చేతనస్య ప్రధానకార్యత్వాభావాత్ - ప్రధానాదర్థాన్తరభూత బ్రహ్మకారణవాదే చిదచిచ్ఛరీరం బ్రహ్మైవ నామరూపవిభాగావిభాగాభ్యాం కార్యం కారణం చేతి బ్రహ్మజ్ఞానేన కృత్స్నస్య జ్ఞాతతోపపద్యతే -

(స్వాప్యయాత్) ౧౦

ఇతశ్చ న ప్రధానం స్వప్నాన్తం సోమ్యవిజా

హీతి శ్రుతేః పురుషస్య స్వపితినామ సతా సోమ్య తదా సంప
న్నో భవతి స్వమపీతో భవతి తస్మాదేనం స్వపితీత్యాచక్షతే
స్వం హ్యపీతో భవతీతి చేతనస్య సుషుప్తస్య సతా సం
పన్నస్య స్వాప్యయవచనాత్ ప్రధానాదర్థాన్తరభూతం
సచ్ఛబ్దవాచ్యమితి జ్ఞాయతే । స్వమపీతో భవతి ఆత్మానమేవ
జీవోఽపీతో భవతీత్యర్థః । చిద్రూపశరీరకం తదాత్మభూతం బ్ర
హ్మైవ జీవశబ్దేనాభిధీయత ఇతి నామరూపవ్యాకరణోక్తం తజ్జీ
వశబ్దాభిధేయం పరం బ్రహ్మైవ । సుషుప్తికాలే ప్రలయకా
లవన్నామరూపపరిష్వంగాభావాత్ కేవలసచ్ఛబ్దాభిధేయ
[illegible] సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీత్యుచ్యతే । తథా సమా
నప్రకరణే నామరూపపరిష్వంగాభావేన ప్రాజ్ఞేనైవ పరిష్వ
క్తాత్ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద
నాన్తరమిత్యుచ్యతే । అతో జీవస్య నామరూపపరిష్వఙ్గాదే
వహి వ్యతిరిక్తవిషయజ్ఞానోదయః । సుషుప్తికాలేహి నామ
రూపే విహాయ సతా సంపరిష్వక్తః పునరపి జాగరదశాయాం
నామరూపే పరిష్వజ్య తత్తన్నామరూపో భవతీతి శ్రుత్యన్తరేస్ప
ష్టమభిధీయతే । యథా సుప్తః స్వప్నం న కంచన పశ్యతి ।
అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి ఏతస్మాదాత్మనః ప్రాణా
యథాయతనం విప్రతిష్ఠన్తే తథాత ఇహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా
వృకో వా వరాహో వా యద్యద్భవన్తి తదాభవన్తీతి చ ।

(గతిసామాన్యాత్) ౧౧

సకలోపనిషద్గతిసామాన్యాత్ । అస్యాము
పనిషది న ప్రధానం కారణమితి జ్ఞాయతే । ఆత్మా వా ఇ
దమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్ నాన్యత్కించన మిషత్ స ఈక్షత లోకా
న్నుసృజా ఇతి । స ఇమాఁల్లోకానసృజత । తస్మాద్వా ఏతస్మా
దాత్మన ఆకాశః సంభూతః । స కారణం కరణాధిపాధిపో న చా
స్య కశ్చిజ్జనితా న చాధిపః ఇత్యాది సకలోపనిషత్సు సర్వేశ్వర
ఏవహి సర్వజ్ఞః కారణమితి ప్రతిపాద్యతే ।

(శ్రుతత్వాచ్చ) ౧౨

శ్రుతమేవహ్యస్యాముపనిషది- అస్మాః ప్రాణ ఆత్మనా కాశ ఇత్యాత్మాకాత్మన ఏవ సర్వోత్పత్తిః- అతః ప్రధానాదచేతనా దర్థాన్తరభూతః సర్వజ్ఞః పురుషోత్తమ ఏవ జగత్కారణం బ్ర హ్మేతిస్థితమ్-

(ఆనన్దమయోఽభ్యాసాత్) ౧౩

యద్యపి ప్రధానాదర్థాన్తరభూతస్య ప్రత్య గాత్మనశ్చేతనస్యేక్షణయోగస్సమ్భవతి తథాపి ముక్తిగా త్యాపద్ధముక్తశ్చన జగత్కారణమ్- తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మ న ఆకాశస్సమ్భూత ఇత్యారభ్య తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమ యాత్ అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయ ఇతి తస్యానన్దమయత్వ ప్రతిపాదనాత్ కారణత్వేనాభ్యుపదిష్టో యదాత్మాఽనన్దమయః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్సర్వజ్ఞః పరమాత్మైవ కుతః అ భ్యాసాత్ ఆనన్దమయస్య నిరతిశయదశాగుణితానన్దమయ త్వేనాభ్యాసాత్- తే యే శతం ప్రజాపతేరానన్దాః స ఏకో బ్రహ్మ ణ ఆనన్దః, యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ, ఆ నన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్ న బిభేతి కుతశ్చనేతి హి వేదత్వేనా యమాత్మానన్దమయోఽనవధికాతిశయోఽభ్యస్యతే-

(వికారశబ్దాన్నేతిచేన్నప్రాచుర్యాత్) ౧౪

స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయ ఇతి వికారార్థమయట్ప్రకర ణాదానన్దమయ ఇత్యత్రాపి వికారార్థత్వం ప్రతీయతే అతో యమానన్దమయో నావికారరూపః పరమాత్మేతి చేన్న, అర్థవిరో ధాత్ - ప్రాచుర్యార్థ ఏవ మయడితి జ్ఞాయతే - తస్మాద్వా ఏత స్మాదాత్మన ఆకాశస్సమ్భూత ఇతి హ్యవికారత్వావిష్కృతః- ప్ర కరణేచ వికారార్థత్వం ప్రాణమయ ఏవ పరిత్యక్తమ్ - ఉక్తేన న్యాయేన ఆనన్దప్రాచుర్యాత్ పరమపురుష ఏవానన్దమయః॥

(తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ) ౧౫

ఏష హ్యేవానన్దయాతీతి జీవాన్ప్రత్యానన్దహేతురయ

మానన్దమయో హ్యుపదిశ్యతే. ఇతశ్చాయం సప్రత్యగాత్మా.

(మాన్త్రవర్ణికమేవ చ గీయతే) ౧౫

సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేతి మన్త్రవర్ణోదితమేవ తస్మా దిత్యాదినానన్దమయ ఇతి గీయతే - అతశ్చ సప్రత్యగాత్మా.

(నేతరోఽనుపపత్తేః) ౧౬

ఇతరః ప్రత్యగాత్మా మన్త్రవర్ణోదిత ఇతి నాశఙ్కనీయమ్ - సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితేతి ప్రత్యగాత్మనో బద్ధస్యానన్తస్య చేదృశవిపశ్చిత్త్వానుపపత్తేః - సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి విచిత్రస్థిరత్రసరూపబహుభవనసఙ్కల్పరూపమిదం విపశ్చిత్త్వమిత్యుత్తరత్ర వ్యజ్యతే - ముక్తస్యాసర్వస్యాపి దగ్ధ్వాపారాభావాదీదృశవిపశ్చిత్త్వాసమ్భవః.

(భేదవ్యపదేశాచ్చ) ౧౭

ఇతశ్చ - తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాత్ అన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయ ఇతి హి విజ్ఞానమయాత్ప్రత్యగాత్మనో భేదేనాయమానన్దమయో వ్యపదిశ్యతే - న చ విజ్ఞానమయో విషయతదాదావ్యాత్తే శ్లోకే విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి వ్యపదేశాద్విజ్ఞానమయో న బుద్ధిమాత్రమిత్యాశఙ్కనీయమ్ యతస్సూత్రకార ఏవైనాం శఙ్కాం పరిహరిష్యతి, వ్యపదేశాచ్చ క్రియాయాం న చేన్నిర్దేశవిపర్యయ ఇతి - విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుత ఇతి యజ్ఞాదిక్రియాయాం జీవస్య కర్తృత్వవ్యపదేశాచ్చ జీవః కర్తా - విజ్ఞానశబ్దేన జీవస్యావ్యపదేశే బుద్ధిమాత్రవ్యపదేశే చ విజ్ఞానేనేతి నిర్దేశవిపర్యయస్స్యాత్, బుద్ధేః కరణత్వాదితి.

(కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా) ౧౮

ఇతశ్చ సోఽకామయత బహుస్యామితి స్వకామాదేవాస్య జగతస్సర్గశ్శ్రూయతే. ప్రత్యగాత్మనో హి యస్య కస్యచిత్సర్గ మానా కేవలాద్దృశ్యతే - అనుమానగమ్యం ప్రధానమనుమాన-

(అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి) ౨౦.

ఇతశ్చాస్మిన్నానన్దమయే ఉక్త ప్రత్యగాత్మన ఆనన్దయో- గం శాస్తి, రసో వై సః, రసగ్ం హ్యేవాయం లబ్ధ్వాఽఽనన్దీ భవ- తీతి ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్య సర్వజ్ఞస్య పురుషో- త్తమాదిక కారణమానన్దమయః॥

(అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్) ౨౧.

అయం చ కారణభూతో ఽభిహితా ఆనన్దమయః కర్మవశ్య ఉ- పాధికర్మాద్యవిశేష జీవవిశేష దేహయోగాద్విజ్ఞాయతే నా- యం పరమాత్మేతి నాశఙ్క్యనీయమ్. య ఏషోఽన్తరాదిత్యే హిర- ణ్మయః పురుషో దృశ్యతే య ఏషోఽక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఇ- త్యేవమాదిత్య తద్ధర్మోపదేశాత్ - స ఏష సర్వేషాం లోకానామీశ స్సర్వేషాం కామానాం తస్యోదితి నామ స ఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదిత ఇతి నిరుపాధిక సర్వలోక సర్వకామేశిత్వం స్వత ఏవా- పహతపాప్మత్వం చ ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్యైవ పరమపు- రుషస్యైవ ధర్మః - వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తమాదిత్య- వర్ణం తమసః పరస్తాదిత్యాదిషు త్రిగుణాత్మక ప్రకృత్యతీతస్య- ప్రాకృతస్యాసాధారణరూపత్వం జ్ఞానాదిగుణవత్వమస్యైవ శ్రూయతే. జ్ఞానాదరూపి సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మేత్యాది స్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చేత్యాదిషు శ్రుతిష్వాత్మనైవ గుణాశ్రయత్వా- దాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాదిత్యప్రాకృతస్యాసా- ధారణరూపశ్రవణాత్ ద్రష్టవ్య విజ్ఞాయతే. తదేవ వాక్యా- న్తరేషు - హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యత ఇతి ప్రాజ్ఞస్సర్వాన్తర- స్యైవ లోకకామేశిత్వోపదేశాత్ ఖోదయాత్ పాప్మ- నామిత్యపాకృతరూపస్య కారణత్వం మాయామయత్వం చే- త్యప్రాకృతం రూపం కర్మవశ్యానుగ్రహార్థం తచ్చైతదసామ్మే శ్వర్యా- దివిహ సద్యోజాతముపన్యస్యరూపమిత్యాది యమన్తరం ప్రత్యక్ష- సిద్ధాదిత్యాదిభ్యస్తేభ్యశ్చ భిన్నమిదానీమాహ॥ నహిమాయా-

[illegible] ॥

(భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః)-౨౨.

[illegible] భేదవ్యపదేశాచ్చ [illegible]

ఉపాస్యోపాస్త్రా నారాయణః ప్రాణాన్నప్రత్యస్యప్రాణస్యాస్తు
స్తరభూతో నిఖిలజగదేకకారణమితిసిద్ధమ్

(ఆకాశస్తల్లింగాత్) ౨౩.

(అతఏవ ప్రాణః) ౨౪.

సర్వాణిహవాఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యన్తే ఆ
కాశంప్రత్యస్తంయన్తి సర్వాణిహవాఇమానిభూతాని ప్రాణ
మేవాభిసంవిశన్తి ప్రాణమభ్యుజ్జిహత ఇత్యాకాశప్రాణ దేవతో
ద్యదముగ్రస్సీదత్యాదిసాధారణ్యేన జగత్కారణ
త్వమాత్రాకాశప్రాణ సహచరితజీవాదిసాధారణ్యం విశేషణ
యతద్గ్రాహ్యాణం సర్వాణి భూతానీతి సర్వసిద్ధవన్ని
ర్దేశ్య జగత్కారణత్వాదిలింగాత్ భూతాకాశేతరా
ర్థ్యముఖ్యార్థభూతః పరమపురుష ఏవ అత్రాకాశప్రాణశబ్ద
నిర్దిష్ట ఇత్యవసీయతే ప్రసిద్ధిస్తు బహుధవన సంకోచప్రా
మాణ్యాధికారత్వం న కేవలం పరమపురుష నమ
యనిలక్షణస్యనిత్యధర్మస్యాన్యలోక
ర్యాకాశస్యతత్సర్వభూతప్రకృతిత్వనాధారణ
యాః శక్తేః పునఃపునః పురుషస్య
స్యాభిధ్యానాత్ ఖిలజగదే
కారణత్వాదికమితి ప్రాణశబ్దస్య జగత్కార
ణత్వాభిధేయత్వమితి సిద్ధమ్॥

(జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్) ౨౫.

అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః పృష్ఠేషు
సర్వతః పృష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేషు లోకేష్విదం వావ తద్య
దిదమస్మిన్నన్తః పురుషే జ్యోతిరిత్యత్ర శ్రూయమాణం జ్యో
తిర్భూతం సకలకారణం నారాయణ జ్యోతిశ్శబ్దాత్ జ్యోతి
శ్చరణాభిధానాత్ స్వవాక్యం తోషయతి ప్రసిద్ధమిక
జ్యోతిర్జగత్కారణత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి శంకాయామిదముచ్యతే

వాక్యవిరోధలింగం సర్వశక్తేరభావాత్ పూర్వస్మిన్వాక్యేపాదో౽స్య సర్వాభూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి త్రిపాదిత్యస్య సర్వభూతశరీరస్య పరమపురుషస్య తద్యుసంబంధితయా ప్రతిపన్నత్వాత్ సవిత జ్యోతిశ్శబ్దేన సర్వస్మాత్పరత్వేన పరిగతాయాభిధీయతే। అన్యథా ప్రత్యభిజ్ఞానం తయోఃపరిశ్శబ్దేనాభిహితస్య ద్యులోకాభిలక్షితత్వాదిగుణైః పరః పురుషః ప్రాకృత సాధారణాదిత్వంత్ర దివ్యరూపః పురుషః పరస్మాద్వ్యతిరిక్త ఇతి నిర్ణయ దీప్తి జ్యోతిశ్శబ్దాభిధేయత్వం। విశ్వతః పృష్ఠేషు సర్వతః పృష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేషు లోకేష్విత్యాదిశబ్దైః సిద్ధమితి॥

(ఛందోభిధానాన్నేతి చేన్నతథాచేతోర్పణ నిగమాత్తథాహిదర్శనమ్) ౨౬.

పూర్వత్ర గాయత్రీవా ఇదం సర్వమితి గాయత్ర్యాఖ్యఛందః ప్రకృతమితి నాత్ర పరమపురుషాభిధానమితి చేన్న తత్ పరమపురుషస్యైవ గాయత్రీ సాదృశ్యానుసంధానోపదేశపరత్వాత్ గాయత్ర్యాఖ్యఛందోమాత్రస్య సర్వభూతాత్మకత్వానుపపత్తేరేవేతి నిగమ్యతే। అన్యత్రాపి హ్యన్యచ్ఛందస్సాదృశ్యాచ్ఛందోనిర్దేశో యథా సంవర్గవిద్యాయాం తే వా ఏతే పంచాన్యే పంచాన్యే దశ సంతః తత్కృతమిత్యాదిత్యాదౌ॥

(భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవం) ౨౭.

భూతపృథివీశరీర హృదయ పాదత్వ వ్యపదేశాద్ద్యువస్తు పరమపురుషే గాయత్రీశబ్దనిర్దిష్టే హ్యుపపద్యత ఇతి పూర్వోక్తప్రకారమేవ సమంజసం॥

(ఉపదేశభేదాన్నేతిచేన్నోభయస్మిన్నప్యవిరోధాత్)

పూర్వత్ర త్రిపాదస్యామృతం దివీతి పరమపురుషస్య దివ్యోపదేశాత్ అత్ర అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిరితి దివ ఇతి పంచమ్యా నిర్దిష్టస్య సంబంధిజ్యోతిరితి న ప్రత్యభిజ్ఞేతి చేన్నైతత్ ఉభయస్మిన్నప్యుపదేశే విరోధాభావాత్। యథా వృక్షాగ్రే శ్యేనః వృక్షాగ్రాత్పరతశ్శ్యేన ఇత్యుక్తే సర్వత్ర దివః పరత్వమేవ యత్ర

కఠితమిత్యర్థః॥

(ప్రాణస్తథానుగమాత్) ౨౯.

[illegible]

నవక్తురాత్మోపదేశాదితిచేద
ధ్యాత్మసంబన్ధభూమాహ్యస్మిన్ } ౩౦-

[illegible]

(శాస్త్రదృష్ట్యాతూపదేశోవామదేవవత్) ౩౧-

[illegible]

వ్యాస ఋషిర్వ్యాసదేవః ప్రతిపేదే అహం మనసా తం నమామ్యహం ౧॥

(జీవముఖ్యప్రాణలింగాన్నేతి చేన్నోపాసాత్త్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్) ౩౧-

ప్రతర్దనం ప్రతి ప్రాణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేత్యాదౌ శరీరే ప్రాణా వసంతి తావదాయురిత్యాదిజీవలింగముఖ్యప్రాణలింగం చ అస్తీతి బ్రహ్మణ్యేవ సమన్వయ ఇతి నైవమితి చేన్న ఉపాసాత్రైవిధ్యాత్ తాః జీవత్వేన ప్రాణత్వేన చ పరమాత్మనో విధానం చ తత్రాపి పరమాత్మన స్వరూపేణోపాసనం భోక్తృశరీరత్వేన భోగ్యభోగోపకరణశరీరత్వేన ఇతి త్రివిధం హి పరమాత్మోపాసనమాశ్రితం తం- యథా సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేతి స్వరూపేణ తదను ప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాది॥ సత్యం చానృతం చ సత్యమభవదితి భోక్తృశరీరత్వేన భోగోపకరణశరీరత్వేన చ-ఇహాపి తస్యాభిధానాదేవ ముఖ్యప్రాణః। జీవాద్యస్యాశ్రితత్వాదిహ తద్బ్రహ్మేతి పాపా నర్థకత్వగౌర్భవతి

తా(ప్ర)కరణం ప్రత్యభిపురుషార్థత్వాత్ పరమాత్మప్రాప్తి భోక్తృత్వకారణాభిధానాదిత్యస్మిన్ సూత్రే ఉపసంహారోదితో మహా పురుషో జగత్కారణమితి విశేషతో నిర్ణీతం। సర్వ ప్రజ్ఞాత్మజీవవాచిభిరింద్రాది శబ్దైరపి బ్రహ్మైవాభిధీయతే ఇతి తన్నిష్ఠా తచ్ఛరీరతయా భోక్తృత్వాద్యుపదేశ ఇతి శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్ ఉపాసాత్రైవిధ్యాదిసాధితం ॥ ఇతి శ్రీగౌడపాదాచార్య సజ్జనరచితే వేదాంత సారవివిధమసార్థదీపికాయాం ప్రథమః పాదః-

(సర్వత్రప్రసిద్ధోపదేశాత్) ౧-

సర్వత్ర సర్వేషు వేదాంతేషు ప్రసిద్ధత్వాత్ బ్రహ్మశబ్దాభిధేయత్వేన నిర్దిష్టం బ్రహ్మ పరమాత్మా-మనః ప్రసిద్ధోపదేశాత్- తత్ర శాండిల్య విద్యాయాం సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాంత

హి హేతుతయా వ్యపదిశ్యతే। [illegible] బ్రహ్మై [illegible] హి జగజ్జన్మలయ జీవన హేతుతయా ప్రసిద్ధం। అతో [illegible] నసిత్యాదిషు

(వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ) ౨-

మనోమయత్వ సత్యసంకల్పత్వాదయో వివక్షితగుణా బ్రహ్మణ్యేవోపపద్యన్తే

(అనుపపత్తేస్తు న శారీరః) ౩-

దుఃఖమిశ్రపరిమిత సుఖలవభాగిని శారీరత్వే తేషాం గుణానామనుపపత్తేర్న శారీరో ఽయం॥

(కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ) ౪-

ఏతమితః ప్రేత్యా [illegible] కర్తృత్వేన [illegible] జీవాదర్థాన్తరం॥

(శబ్దవిశేషాత్) ౫-

[illegible] జీవో [illegible] ఽన్తరం।

(స్మృతేశ్చ) ౬-

స్మృతేశ్చ [illegible] స్మృతౌ। [illegible]

(అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ) ౭-

[illegible] స్వరూపాపేక్షయా [illegible] ఇతి [illegible] స్వరూపాపేక్షయా [illegible] వ్యపదిశ్యతే॥ [illegible]

వ్యాదినా॥

(సంభోగప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యాత్)౮.

సర్వస్యాస్య శరీరే సన్నిహితత్వాత్ జీవవత్సుఖదుఃఖాదిభో గప్రాప్తిస్స్యాదితి చేన్న॥ కుతః వైశేష్యాత్॥ పరస్య హి కర్మ లో జీవవదభావాత్ శరీరాద్యభావాచ్చ:

(అత్తా చరాచరగ్రహణాత్)౯.

యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చోభే భవత ఓదనః మృత్యుర్యస్యో పసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స ఇత్యత్ర ఓదనోపసేచన సూచితోఽత్తా పరః పురుషః బ్రహ్మక్షత్రోపలక్షిత స్థావర జంగమ స్యాత్త్వం మృత్యూపసేచనత్వాదనియమేన గ్రహణాత్

(ప్రకరణాచ్చ)౧౦.

మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్య ఇత్యాదినా పరస్యైవ ప్రకృతత్వాత్. అపివాయం॥

(గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ హి తద్దర్శనాత్)౧౧.

ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టావిత్య త్రా జీవపరమాత్మానావేవ ప్రతిపాద్యేతే ప్రతియోగి జీవాత్మన కర్మ ఫలానుభోక్తృత్వాత్ ఉపదిష్టౌ తయోరేవ ప్రకరణే గుహా ప్రవేశదర్శనాత్ తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహా హితమితి పరస్య యా ప్రాప్తస్య సంభవత్యదిత్యుపలభ్యాయా. గు హాం ప్రవిశ్యతిష్ఠన్తి జీవస్య కర్మఫలాదనాదిత్యుక్తేః.

(విశేషణాచ్చ)౧౨.

జీవపరావేవ హి సర్వత్ర శాస్త్రే విశేష్యేతే నయాయతే ప్రమ యతేనాభిప్రేతత్వాత్ జీవః బ్రహ్మ చ జనాదనీయా స్త్వమాత్మా మహీయా ఇతి మహాన్తం విభుమాత్మానం। నాయ మాత్మా ప్రవచనేన విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదం। తథా త స్మిన్మహతి గుహాయాం నిహితః తదిదం జ్యోతి రిత్యాత్మన్యా

తః దృష్టేషు సర్వేషు దృష్టేషు అనుక్తేషు క్రమేషు [illegible] ర్వసు లోకేష్వపి విశ్వతః పార్శ్వతాన్ పాన్నార్ [illegible] ష్టాః పరమాత్మానం హిరణ్యగర్భాదయః పారధీతం మాయ [illegible] తః ప్రాప్యం తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః తత [illegible] పరమం వ్యోమ [illegible] పరా [illegible] విశ్వం [illegible] పరస్తాత్ [illegible] దృశ్యతే యత్ర పూర్వే సాధ్యాస్సన్తి దేవా ఇత్యాది సర్వలోకోపరిస్థితి సిద్ధం॥

(అన్తర ఉపపత్తేః) ౧౩-

య ఏషోన్తరక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఏష ఆత్మేతి హోవాచ ఏతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేతి అక్ష్యన్తరః పరమపురుషః నిరుపాధికామృతత్వాభయత్వాదీనాం తస్మిన్నేవోపపత్తేః

(స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ) ౧౪.

[illegible] స్థితి నియమనాదివ్యపదేశాద్ అయం పరః

(సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవచ) ౧౫-

కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేతి పూర్వోక్తత్వైవ సుఖవిశిష్టతయాభిధానాదయం పరః॥

(అతఏవచసబ్రహ్మ)

అత ఏవ [illegible] ఉపకోసలాయ బ్రహ్మ [illegible] కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేత్యుపదిష్టం [illegible] సుఖస్వరూపః ఖశబ్దాభిధేయ ఆకాశః పరమేవ బ్రహ్మ

(శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ) ౧౬-

శ్రుతబ్రహ్మ స్వరూపాణామధిగం తవ్యార్చిరాది గతి [illegible] పురుషం శ్రుతవతో [illegible] అభిసంభవతీత్యర్థాభిధానాద్ అయం పరః పురుషః

(అనవస్థితేరసంభవాచ్చ నేతరః) ౧౭-

తరస్తా త్తరో జీవాది ర్వ్యాఖ్యాతాః తస్మాన్నియమనాదితత్వ
తత్కర్తృత్వాద్యసంభవాచ్చ॥

(అంతర్యామ్యధిదైవాధి లోకాదిషుతద్ధర్మవ్యపదే
శాత్) ౧౮-

యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తర ఇత్యాదిషు అధిదైవాధిలోకాదిషు
తేషు తేషు అంతర్యామీ పరః పురుషః సర్వా
త్మకత్వ సర్వనియన్తృత్వాదిలక్షణ ధర్మవ్యపదేశాత్.

(నచస్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ) ౨౦-

సాంఖ్యప్రధానం జీవశ్చ ... సర్వాత్మ
త్వాది ధర్మాభిలాపాత్ అసంభావనయా ... తా
తాత్పర్యః

(ఉభయేపిహి భేదేనైనమధీయతే) ౨౧-

ఉభయే కాణ్వా మాధ్యందినాశ్చ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ యః ఆత్మ
ని తిష్ఠన్నితి ... భేదనైనం అన్తర్యామిణ మధీయ
తే ... ।

(అదృశ్యత్వాదిగుణకో ధర్మోక్తేః) ౨౨-

అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే యత్తదద్రేశ్య మ
గ్రాహ్యమిత్యాది ... పరిపశ్యన్తి ధీరాః అక్ష
రాత్పరతః పర ఇత్యాదౌ ప్రధానాత్పర ... ర్వాత్మ
పరః ... యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిదిత్యా
దిధర్మోక్తేః

[విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాంచ నేతరౌ] ౨౩.

ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాది విశేషణ వ్యపదేశాన్న ప్రధా
నం ... అక్షరాత్పరతః పర ఇతి ప్రధానాత్పరతః ప్రత్యగా
త్మనోపి పర ఇతి భేద వ్యపదేశాన్న ప్రత్యగాత్మా అథవా
... పరతః పరాత్ ... ఇతి
తద్వ్యవచ్ఛేదః

(రూపోపన్యాసాచ్చ) ౨౪

అగ్నిర్మూర్ధేత్యాదినా త్రైలోక్యశరీరోపన్యాసాత్పరమా త్మా॥

(వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్)

అత్రాపి మిదం వైశ్వానరం ప్రకృత్యోక్తా వైశ్వానరః శరీరత్వం జఠరాగ్న్యాదిసాధారణస్యాపి వైశ్వానర శబ్ద స్యాస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మా సాధారణైర్విశేషైర్విశిష్టత్వాత్ ప్రతిపాదకత్వాద్విశేషణపరత్వాత్॥

[స్మర్యమాణమనుమానంస్యాదితి]

ద్యులోకాది స్మర్యమాణం రూపమగ్నిర్మూర్ధేత్యాది ప్రత్యక్షశ్రుతి ప్రత్యక్షసిద్ధమనుమానం లిఙ్గం తస్య పరమాత్మత్వే అనుమానం లిఙ్గం మిత్యర్థః

[శబ్దాదిభ్యోన్తఃప్రతిష్ఠానాచ్చనేతిచేన్నతథాదృష్ట్యుపదేశాదసంభవాత్పురుషమపిచైనమధీయతే]

న పరమాత్మా వైశ్వానర ఇత్యగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్యా త్ప్రాణాహుత్యాధారత్వాదిభిః పురుషేన్తః ప్రతిష్ఠితమి త్యాదేశ్చ నాయం పరం బ్రహ్మేతి చేన్నైతత్ జాఠరాగ్నిశరీరత్వే నోపాస్యత్వోపదేశాత్ కేవలజఠరాగ్నేః త్రైలోక్యశరీరత్వా సంభవాచ్చ నేష అగ్నిర్వైశ్వానరో యత్పురుషవిధం వైశ్వానరం పురుషమధీయతే వాజసనేయినః సాధకపురుష శబ్దస్య పరమాత్మని నారాయణ ఏవ సమ్యక్ ప్రసిద్ధేః సహస్రశీర్షేత్యాదిషు పురుష ఏవేదం పురుషమిత్యాదిషు

[అతఏవనదేవతాభూతంచ] ౨౭.

యతోయం వైశ్వానరః త్రైలోక్యశరీరః పురుషశబ్దనిర్దిష్టః అతోయం నాగ్న్యభిమానిదేవతా భూతాగ్నిర్వా భవతి

[సాక్షాదప్యవిరోధంజైమినిః] ౨౮.

పాదస్య మస్మిన్ శరీరత్వేనోపాస్యత్వము క్త మస్మిన్ శబ్ద పా మాపాదశిరసస్స మగ్రస్య [illegible] వాదిరయో క్తేన [illegible] మాత్ర [illegible] వ్యాపిత్వ [illegible] మాత్రాధికరణ విరోధం జైమిని రాచార్యో మన్యతే ॥

[అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః] ౩౦.

యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమిత్యనభిన్నస్య సర్వస్య [illegible] శ్రుతి ప్రదేశ [illegible] ఉపాసకానాభివ్యక్త్యర్థమిత్యాశ్మరథ్యః॥

[అనుస్మృతేర్బాదరిః] ౩౧

[illegible] శ్రుతి పృథివ్యన్తానాం మూర్ధాది పాదాన్తావయవ కల్పనంతు ధ్యానస్మృత్యర్థం [illegible] ఇతి బాదరిః

[సంపత్తేరితి జైమిని స్తథాహి దర్శయతి] ౩౨

ఉరఏవ వేది ర్లోమాని బర్హిర్హృదయం గార్హపత్య మిత్యాదినా ఉపాసకస్య హృదయాదీనాం వేద్యాదికల్పనం విద్యాంగభూతాయాః ప్రాణాహుతేరగ్నిహోత్ర సంపాదనార్థ మితి జైమిని ర్దర్శయతి [illegible] ఏవం విద్వానగ్నిహోత్రం జుహోతీతి - ఏతే పక్షాస్స్వకృతాః పూర్వాచార్యగ్రంథతః.

(ఆమనన్తి చైనమస్మిన్) ౩౩.

ఏనం పరమాత్మానమస్మిన్నుపాసక శరీరే ప్రాణాహుతి వేలాయాం [illegible] తస్యోపాసకస్య మూర్ధ్ని [illegible] ఇత్యాద్యా మనన్తి [illegible] ఉపాసక మూర్ధాది దేహస్య [illegible] ఇత్యర్థః

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః॥

ద్యుభ్వాద్యాయతనం స్వశబ్దాత్. ౧.

యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీ చాన్తరిక్షమిత్యాదౌ ద్యుపృథివ్యాదీనామాయతనమాధారః- పురుష ఏవ: తమేవైకం జానథాత్మానమిత్యాత్మశబ్దాన్నిరుపాధికాత్మత్వం హి ఏకస్య పురుషస్యైవ- అమృతస్యైష సేతురితి- తదేవ ప్రథయతి- బహుధా జాయమాన ఇత్యపి పరత్వం న వారయతి - అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి కర్మాధీన జాయమానస్యైవాశ్రితవాత్సల్యాదిచ్ఛయాప్తో జననం తస్య శ్రూయతే-

ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ. ౨.

తథా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి, తథా విద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరం పురుషముపైతి దివ్యమితి చ పుణ్యపాప నామరూప వినిర్ముక్తానాం ప్రాప్యతయా వ్యపదేశాచ్చాయం పరః-

నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ. ౩.

యథా న ప్రధానం తచ్ఛబ్దాత్ తథా ప్రాణభృదపీత్యర్థః-

భేదవ్యపదేశాత్. ౪.

అనీశయా శోచతి ముహ్యమానో జుష్టం యదా పశ్యత్యన్యమీశమిత్యాదినా ప్రత్యగాత్మనో భేదేన వ్యపదేశాచ్చాయం పరః-

ప్రకరణాత్. ౫.

అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యాది పరస్యేదం ప్రకరణమ్.

స్థిత్యదనాభ్యాఞ్చ. ౬.

తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి జీవస్య కర్మఫలాదనమభిధాయానశ్నతో దీప్యమానస్య స్థిత్యభిధానాచ్చాయం పరమాత్మా.

భూమా సంప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్. ౭.

సుఖం త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యం భూమా త్వేవ సుఖమిత్యుక్త్వా భూమ్న స్స్వరూపమాహ- యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్యద్విజానాతి స భూమేతి యస్మిన్ సుఖేనుభూయమానే తద్వ్యతిరిక్తమపి సుఖత్వేన న పశ్యతి న శృణోతి న విజానాతి స భూమేత్యర్థః- అథ యత్రాన్యత్పశ్యత్యన్యచ్ఛృణోత్యన్యద్విజానాతి తదల్పమితి వచనాత్- తథా చ మహాభారతే- దివ్యాని కామచారాణి విమానాని సభాస్తథా-ఆక్రీడా వివిధా రాజన్ పద్మిన్యశ్చామలోదకాః. ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః- ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేనాతివదతీతి ప్రస్తుతం చాత్రాతి వాదిత్వమేవ న సమఞ్జసమ్- అతివాదిత్వం హి స్వోపాస్యస్య పురుషార్థాధిక్య వాదిత్వం తదల్పమిత్యల్ప ప్రతియోగిత్వేన భూమేత్యుక్త ప్రకార విశిష్ట సుఖస్వరూప వాది శబ్ద వ్యపదిష్టః పరమాత్మా- సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్- సమ్ప్రసాదః ప్రత్యగాత్మా- అథ య ఏష సమ్ప్రసాద ఇత్యాది శ్రుతేః- ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేనేత్యాదినా ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాత్ప్రత్యగాత్మన ఊర్ధ్వమర్థాన్తరత్వేనాస్యోపదేశాత్-

ధర్మోపపత్తేశ్చ ౯.

స భగవః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి స్వే మహిమ్నీత్యాదౌ ఉపదిష్టానాం స్వమహిమ ప్రతిష్ఠితత్వ సర్వ కారణత్వ సర్వాత్మత్వాదిధర్మాణాం పరస్మిన్నేవోపపత్తేశ్చ భూమా పరః-

అక్షరమమ్బరాన్తధృతేః. ౧౦.

ఏతద్వైతదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్థూలమనణ్విత్యాదినా అభిహితమక్షరం బ్రహ్మ అమ్బరాన్తధృతేః-యదూర్ధ్వం గార్గి దివ ఇత్యారభ్య సర్వవికారాధారతయా నిర్దిష్ట ఆకాశః కస్మిన్నోతశ్చ ప్రోతశ్చేతి పృష్టే ఏతద్వైతదక్షరమితి నిర్దిష్టస్యాక్షరస్య వాయుమదమ్బరాన్తధృతేః సర్వవికారాధారభూతోవ్యాకృతాకాశో వాయుమదమ్బరాన్తః తా

రణమ్.

సాచప్రశాసనాత్. ౧౦.

సాచధృతిరేతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీత్యాది ప్రశిష్టాజ్ఞయా క్రియమాణా శ్రూయతే - అచేతనమక్షరం ప్రత్యగాత్మాచ నభవతీత్యర్థః.

అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ. ౧౧.

అన్యభావోఽన్యత్వమ్ అదృష్టం ద్రష్టృత్యాదినా పరమాత్మనోఽన్యత్వం ప్రధానస్యాక్షరస్య వ్యావర్తయతి వాక్యశేషః. అతశ్చ పరఏవ.

ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః. ౧౨.

యఃపునరేతన్త్రిమాత్రేణోమిత్యనేనైవాక్షరేణ పరమపురుషమభిధ్యాయీతేత్యారభ్య స ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరం పురిశయం పురుషమీక్షత ఇతి త్రిధ్యాయతి పూర్వోక్తేక్షతి కర్మణః ప్రశాసితా పరమాత్మేత్యర్థః. ఉత్తరత్ర తమోఙ్కారేణైవాయతనేనాన్వేతి విద్వాన్యత్తచ్ఛాన్తమజరమమృతమభయం పరఞ్చేతి పరమపురుషాసాధారణధర్మ వ్యపదేశాత్ - యత్తత్కవయో వేదయన్త ఇతి తదీయస్థానస్య సూరిభిర్ద్రష్టవ్యత్వవ్యపదేశాచ్చ

దహర ఉత్తరేభ్యః. ౧౩.

అథయదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరోఽస్మిన్నన్తర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత్ర దహరాకాశశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మా ఉత్తరేభ్యో వాక్యగతేభ్యస్తదసాధారణ ధర్మేభ్యః ఉక్తః తత్ర దహరాకాశస్యాసాధారణతయా ప్రతిపాదితత్వమభిధాయ తస్యైవం బ్రహ్మాఖ్యం పురమితి నిర్దిశ్య తస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరాకాశే తస్మిన్ కామాస్సమాహితా ఇత్యుక్తే ఽయం దహరాకాశః కే చ కామా ఇత్యాకాంక్షాయామ్. ఏ(ష) ఆత్మాపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్ప ఇ

త్యనేన దహరాకాశ ఆత్మా కామశ్చాపహత పాప్మత్వాద
యస్తద్విశేషణ భూతగుణాష్టకమితి జ్ఞాపయతి దహరోస్మిన్నన్త
ర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యమ్. అతో దహరాకాశస్త
దన్తర్వర్తి చ యత్తదుభయమన్వేష్టవ్యమిత్యుక్తమితి జ్ఞాయ
తే. అథయ ఇహాత్మానమనువిద్య వ్రజన్త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కా
మానితి హి వ్యజ్యతే

గతిశబ్దాభ్యాం తథా హి దృష్టం లిఙ్గం చ. ౧౪.

ఏవమేవేమాస్సర్వాః ప్రజా అహరహర్గచ్ఛన్త్య ఏతం బ్ర
హ్మలోకం న విన్దన్తీతి. అహరహస్సర్వాసాం ప్రజానామ
జానతీనాం దహరాకాశే పరిగతైశ్వర్యమానత్వం దహరాకా
శ సమానాధికరణో బ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ దహరాకాశః పరం
బ్రహ్మేతి జ్ఞాపయతి. తథా హ్యన్యత్ర సర్వాసాం పరమా
త్మని పరివర్తమానత్వం దృష్టం. తస్మిన్ లోకాశ్శ్రితాస్సర్వే
తదక్షరే పరమే వ్రజా ఏష బ్రహ్మలోక ఇత్యాదౌ. అన్య
త్ర దర్శనాభావేపి ఇదమేవ పర్యాప్తమ్ అస్య పరమాత్మత్వే
లిఙ్గం యద్దహరాకాశే పరం సర్వస్య వర్తమానత్వం బ్రహ్మ
లోకశబ్దశ్చ.

ధృతేశ్చ మహిమ్నోస్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః. ౧౫

అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరితి జగద్ధృతేః పరమాత్మనో
మహిమ్నః అస్మిన్ దహరాకాశే ఉపలబ్ధేశ్చాయం పరస్య
హి పరమాత్మనో మహిమా ఏష సేతుర్విధరణ ఇత్యాదిశ్రుతేః.

ప్రసిద్ధేశ్చ. ౧౧.

ఆకాశశబ్దస్య య ఏష ఆకాశ ఆనన్ద ఇతి పరమాత్మ
న్యపి ప్రసిద్ధత్వాదయం పరస్సత్యసఙ్కల్పత్వాది గుణబ్ర
హ్మోపబృంహితా ప్రసిద్ధిర్భూతాకాశ ప్రసిద్ధేర్బలీయసీ
త్యర్థః.

ఇతరపరామర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్. ౧౬.

అథయ ఏష సమ్ప్రసాద ఇతి పరస్య పరామర్శాత్సకృతా.

త్మాన స్య ఇతిచేన్నైతత్ ఉత్క్రమణానంతరాశ్రేయస్సమ్భవాత్.

ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు. ౧౭.

ఉత్తరగ్రన్థే ఆత్మాఽపహతపాప్మేతి జీవస్యాపహతపాప్మత్వాదిశ్రవణాత్ నాసమ్భవః. జాగరితస్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు వర్ణనాత్ సహి జీవ ఇతి చేత్ నైతత్ - ఆవిర్భూతస్వరూపస్తు కర్మాదిభిః సమ్బన్ధత్వేనాన్యోతిరోహితాపహతపాప్మత్వాదికః పశ్చాత్పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్యావిర్భూతస్వరూపస్తత్రాపహతపాప్మత్వాదిగుణకో జీవః ప్రతిపాద్యతే - దహరాకాశస్య తు తిరోహితకల్యాణగుణాకరత్వాభావాన్నాయం జీవః.

అన్యార్థశ్చ పరామర్శః. ౧౮.

అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి జీవాత్మనో దహరాకాశోపసమ్పత్త్యా స్వస్వరూపావిర్భావనాపాదనరూపమాహాత్మ్యప్రతిపాదనార్థోఽత్ర జీవపరామర్శః -

అల్పశ్రుతేరితి చేత్తదుక్తం. ౧౯.

అల్పస్థానత్వే స్వరూపాల్పత్వశ్రుతేర్నాయం పరమాత్మేతి చేత్ తత్రోక్తం రకణుకం - నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవ

అనుకృతేస్తస్య చ. ౨౦.

తస్య దహరాకాశస్య పరంజ్యోతిషోఽనుకారశ్రవణాచ్చ జీవస్య న జీవో దహరాకాశః సంప్రపద్యేతి జక్షత్క్రీడన్రమమాణ ఇత్యాదిభిస్సంపన్నత్వాత్స్వరూపస్య వృత్తిరూపస్తదనుకారశ్శ్రూయతే.

అపి స్మర్యతే. ౨౧.

ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః. సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చేతి.

శబ్దాదేవప్రమితః. ౨౨.

అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి ఈశానో భూతభవ్యస్యేత్యాదావఙ్గుష్ఠప్రమితః పరమాత్మా, ఈశానో భూతభవ్యస్యేతి సర్వేశత్వోక్తేః శబ్దాదేవ.

హృద్యపేక్షయాతుమనుష్యాధికారత్వాత్. ౨౩.

అనవచ్ఛిన్నస్యాపి సర్వగతస్య హృది వర్తమానత్వాపేక్ష యా ఉఙ్గుష్ఠప్రమితిత్వం మనుష్యాణామేవోపాసనసంభావన యాత ద్విషయత్వాచ్ఛాస్త్రస్య-న్ధితం తావత్.

తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవాత్. ౨౪.

ఉపరి ... ఉపర్యపి దేవాదిష్వర్థిత్వసామర్థ్యసమ్భవాదితి భగవాన్బాదరాయణః. ... పూర్వోపార్జిత జ్ఞానావిస్మరణాత్ - మన్త్రార్థవాదేషు విగ్రహాదిమత్త్వయాస్మృతిసుతి దర్శనాత్ తదుపపత్తేరేతత్ప్రామాణ్యాత్ తేషామేవ ప్రామాణ్యేన విగ్రహాది మత్త్వసిద్ధేః.

విరోధః కర్మణీతిచేన్నానేక ప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్.

విగ్రహాదిమత్త్వ ఏకస్యానేకత్ర యుగపత్సన్నిధ్యయోగాత్కర్మణి విరోధ ఇతి చేన్న సౌభర్యాదిష్వతిషు యుగపదనేక దేహ ప్రతిపత్తి దర్శనాత్.

శబ్దఇతిచేన్నాతః ప్రభవాత్ప్రత్యక్షాను
మానాభ్యామ్. ౨౬

వైదికేతు శబ్దైర్విరోధప్రసక్తిర్దేహాద్యసావయవత్వేనానిత్యత్వాదిభిర్దేహోత్పత్తేః ప్రాగ్వినాశాదూర్ధ్వం చ వైదికేన్ద్రాదిశబ్దానామర్థశూన్యత్వమనిత్యసంయోగో వాస్యాదితి చేన్న - అతః ప్రభవాత్ - వైదికాదేవేన్ద్రాదిశబ్దాదిన్ద్రాద్యర్థసృష్టేః - న హీన్ద్రాదిశబ్దాః వ్యక్తివాచకాః - అపితు గవాదిశబ్దవదాకృతివాచినః పూర్వస్మిన్నిన్ద్రాదౌ నష్టే వైదికేన్ద్రాదిశబ్దాదేవ బ్రహ్మా పూర్వేన్ద్రాద్యాకృతివిశేషం స్మృత్వాపరమిన్ద్రాదికం కులాలాదిరివ ఘటాదికం సృజతీతి నకస్య

ద్విరోధః - కుత ఇదమవగమ్యతె శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్ - శ్రుతిస్తా వత్ - వేదేన రూపె వ్యకరోత్ సతాసతీ ప్రజాపతిః - స భూరితివ్యాహరత్ - స భూమిమసృజతేత్యాదిః - స్మృతిర పి - సర్వేషాంతు సనామాని కర్మాణిచ పృథక్పృథక్ - వేదశబ్దే భ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార సః - పృథక్సంస్థాశ్చనిర్మమ ఇత్యాది.

అతఏవచ నిత్యత్వమ్. ౨౯.

యతోబ్రహ్మాదిరతాచ్ఛబ్దాదర్థాన్ స్మృత్వాసృజతి, అత ఏవ మన్త్రకృతో వృణీతె, విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతీతి విశ్వామిత్రాదీనాం మన్త్రాదికర్తృత్వేపి మన్త్రాదిమయ వేదస్య నిత్యత్వం తిష్ఠతి - అనధీతమన్త్రాది దర్శనశక్తాన్ పూర్వ విశ్వామిత్రాదీం స్తత్తద్వేదికశబ్దైస్స్మృత్వా తత్తదాకారాన రాంస్తచ్ఛక్తియుక్తాన్సృజతి హి బ్రహ్మా - నైమిత్తిక ప్రళయా నన్తరమృషయోఽనధీత్యైవ తానేవ మన్త్రాన స్ఫురితాన్పశ్యన్తి - తేషాం మన్త్రకృత్త్వం వేదనిత్యత్వఞ్చ స్థితమ్ - ప్రాకృత ప్రళయేచ చతుర్ముఖే వేదాఖ్య శబ్దానాంచ వినష్టే కథం వేదస్య నిత్యత్వమిత్యత ఆహ -

సమాననామరూపత్వాచ్చావృత్తావప్య
విరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ. ౩౦.

అత ఏవ సృష్ట్యాదౌ సమాననామరూపత్వాత్ప్రాకృత ప్రళయావృత్తావపి నవిరోధః - అధికారావసానే పురుషోహి పూర్వసంస్థానం జగత్స్మృత్వా తత్తదాకారమేవ జగత్సృజతి, వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీ విశిష్టాన్ విస్మృత్య చతుర్ముఖా యవదాతి - శ్రుతిస్మృతిభ్యా మవగతా - పూర్వవత్సృజతీత్య వగమ్యతే - శ్రుతిస్తావత్ - సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వమకల్పయదిత్యాదికా - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మా ఇతిచ - స్మృతిరపి - యథ ర్తుష్వృతు లిఙ్గాని నానారూపాణి పర్యయే - దృశ్యన్తే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిష్వితి - వేదస్య నిత్యత్వఞ్చ

పూర్వపూర్వోచ్చారణ క్రమసంస్థస్యైవ సర్వదోచ్చార్యత్వాత్.

మధ్వాదిష్వసమ్భవాదనధికారం జైమినిః. ౨౯

మధువిద్యాదిషు వస్వాది దేవతానామేవోపాస్యత్వాత్ ప్రాప్యత్వాచ్చ తేషాం వస్వాదీనాం కర్తృకర్మభావ విరోధాత్ సూపాస్యాన్తర సమ్భవాద్వస్వాదీనాం వసుత్వం ప్రాప్తమితి ప్రాప్యత్వాసమ్భవాచ్చ తేషాం వస్వాదీనామనధికారం జైమినిర్మేనే.

జ్యోతిషి భావాచ్చ. ౩౦.

తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతమితి జ్యోతిషి పరస్మిన్ బ్రహ్మణి దేవానాం సాధారణ్యేన ప్రాప్తత్వేఽప్యధికారభావవచనాదన్యత్ర వస్వాదీనాం తదుపాసనేఽనధికారో న్యాయసిద్ధో గమ్యతే.

భావం తు బాదరాయణోఽస్తి హి. ౩౧.

మధువిద్యాదిష్వపి వస్వాదీనామప్యధికారభావం భగవాన్ బాదరాయణో మనుతే. అస్తి హి వస్వాదీనాం స్వాన్తస్థ బ్రహ్మోపాస్త్యా సమ్భవః. కల్పాన్తరే వస్వాదేః ప్రాప్యత్వసమ్భవాచ్చ. ఏక ఏవ మధ్యే స్థాతేత్యాదినాఽనిత్యస్య కారణావస్థాప్రాప్తిరాద్యుక్తా ఏతామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేదేతి మధువిద్యాయాః బ్రహ్మవిద్యాత్వమాహ. అతః కార్యకారణోభయావస్థ బ్రహ్మోపాస్యమాన కల్పాన్తరే వస్వాదిత్వమనుభూయాధికారావసానే బ్రహ్మప్రాప్తిరేవేత్యవిరుద్ధమ్.

శుగస్య తదనాదరశ్రవణాత్తదాద్రవణాత్సూచ్యతే హి. ౩౨.

ఆజహారేమాః శూద్రేత్యాదౌ బ్రహ్మవిద్యోపదేశే శిష్యం ప్రతి శూద్రేత్యామన్త్రణేన శిష్యస్య బ్రహ్మజ్ఞానాప్రాప్త్యా శుక్ సఞ్జాతేతి హి సూచ్యతే. శోచనాచ్ఛూద్రః న తజ్జానశ్రుతిర్యోగ

న - శూద్రః. తదనాదరశ్రవణాత్ - బ్రహ్మవిద్యావైకల్యేన స్వాత్మానం శోచితవాం సోఽత్రానాదరవాక్యశ్రవణాత్ తదాచార్యం ప్రత్యాద్రవణాత్ - హంసబ్దో హా తే - యతశ్శూద్రేత్యా మన్త్ర, ఇంసజాతి యోగేన, అతశ్శూద్రస్యబ్రహ్మోపాసనానాధికారస్సూపద్యతే.

క్షత్రియత్వ గతేశ్చ. 33.

శుశ్రూషోః క్షత్రియత్వావగతేశ్చ న జాతియోగేన శూద్రత్వమస్త్రైణక్ - ఉతత్రైవ బహుదాయీత్యాదినా దానపతిత్వ బహుపాక్యస్య దాయిత్వ బహుగ్రామప్రదాతృత్వైరస్య క్షత్రియత్వం గమ్యతే.

ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లిఙ్గాత్. 3౪.

ఉపదిష్టాచార్యస్య సంవర్గవిద్యాయాం బ్రాహ్మణక్షత్రియయో రేనాన్వయో దృశ్యతే - అథ హ శౌనకఞ్చ కాపేయమభిప్రతారిణం చేత్యాదౌ అభిప్రతారీ చైత్రరథః క్షత్రియః - అభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వం చ కాపేయ నాయాచర్యాత్ లిఙ్గాదవగమ్యతే - ప్రకరణాంతరే చైత్రరథాదవగమ్యతే - చైత్రరథో నామైకః క్షత్రపతిరజాయతేతి - అతశ్చాయం శిష్యోనచశూద్రః.

సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ.

విద్యోపక్రమే ఉపత్వానేష్యే ఇత్యుపనయన పరామర్శాత్ శూద్రస్య తదభావాభిలాపాచ్చ న శూద్రస్య బ్రహ్మవిద్యాధికారః - న శూద్రే పాతకం కిఞ్చిన్నచ సంస్కారమర్హతీతి సంస్కారో నిషిద్ధః.

తదభావనిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః 3౬.

నైతదబ్రాహ్మణో వివక్తుమర్హతి సమిధం సోమ్యాహరేతి శూద్రత్వాభావ నిశ్చయపూర్వోపదేశ ప్రవృత్తేశ్చ నాధికారః.

శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్. 3౭.

శూద్రస్య శ్రవణాధ్యయనే దీహిప్రతిషిద్ధస్తే.తస్మాచ్ఛూ

త్రైవర్ణికానామేవాధ్యేతవ్యమితి - అనుపశ్యన్తోఽధ్యయనాదిక నశూద్రస్యేతి.

స్మృతేశ్చ. ౩౮.

స్మర్యతేహి శూద్రస్య వేదశ్రవణాదౌ దణ్డః - అథహాస్య వేదముపశృణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణముదుచ్చారణే జిహ్వాచ్ఛేదః ధారణే శరీరభేద ఇతి.

స్థితాదుత్తరమ్.

కమ్పనాత్. ౩౯.

అఙ్గుష్ఠమాత్రప్రకరణమధ్యే యదిదం కిఞ్చ జగత్సర్వం ప్రాణ ఏజతి నిస్సృతమిత్యాదినాఽభిహితాఙ్గుష్ఠమాత్రప్రాణశబ్దనిర్దిష్టజనితభయోత్థితా దగ్నివాయుసూర్యేన్ద్రమృత్యుప్రవృత్తికృత్స్నజగత్కమ్పనాదఙ్గుష్ఠమాత్రః పరమపురుష ఇతి నిశ్చీయతే.

జ్యోతిర్దర్శనాత్. ౪౦.

తత్ప్రకరణే న తత్ర సూర్యో భాతీత్యారభ్య తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీతి భాశబ్దాభిహితస్య నవధికాతిశయజ్యోతిషో దర్శనాచ్చాఙ్గుష్ఠమాత్రః పరమపురుషః.

ఆకాశోఽర్థాన్తరత్వాదివ్యపదేశాత్. ౪౧.

ఆకాశో హ వై నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మేత్యాదినా నిర్దిష్ట ఆకాశో భూతాకాశోఽశరీరమితి ముక్తప్రత్యగాత్మనః పరిశుద్ధాదర్థాన్తరభూతః పరమపురుషః.

సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన. ౪౨.

నామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వేన తదస్పర్శరూపార్థాన్తరత్వామృతత్వాదివ్యపదేశాత్ - ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తరం ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఇతి సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్జ్ఞానవిషయాజ్జ్ఞాతృప్రత్యగాత్మనస్తదానీమేవ ప్రాజ్ఞతయా భేదేనవ్యపదేశాదర్థా

స్వశభూత ఏవ.

పత్యాదిశబ్దేభ్యః. ౪౩.

పరిష్వజ్ఞాతె ప్రాజ్ఞే హ్రియమాణేభ్యః పత్యాదిశబ్దేభ్యో ఽయమర్థాన్తరభూతః- సర్వస్యాధిపతిః సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇతి హ్యత్ర తత్ర శ్రూయతే. ఐక్యోపదేశస్త్వవస్థితేరితి కాశకృత్స్నోక్త్యనేన జీవస్య శరీరభూతస్యాత్మతయా ఽవస్థితేరితి న్యాయమేవ పరిహరిష్యతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

ఆనుమానికమప్యేకేషామితి చేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతేర్దర్శయతి చ. ౧-

ఏకేషాం శాఖినాం శాఖాయామానుమానికం ప్రధానమపి జగత్కారణత్వేన మహతః పరమవ్యక్తమిత్యుచ్యత ఇతి చేన్న- పూర్వత్రాత్మానం రథినం విద్ధీత్యాదిషూపాసనోపాయేషు వశీకార్యతయా రథిరథాది రూపకవిన్యస్తేషు శరీరాఖ్యరూపకవిన్యస్తస్యావ్యక్తశబ్దేన గృహీతేః- ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా ఇత్యాదినా హి వశీకార్యత్వేన పరా ఉచ్యన్తే. తథా చోత్తరత్ర ప్రతిపాదయతి- యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీ ప్రాజ్ఞ ఇత్యాదినా.

సూక్ష్మన్తు తదర్హత్వాత్. ౨.

సూక్ష్మమవ్యక్తమిత్యర్థః- అవ్యక్తమేవ శరీరావస్థం కార్యార్హమిత్యవ్యక్తశబ్దేన శరీరమేవ గృహ్యతే-

యదిరూపకవిన్యస్తానామేవ గ్రహణం కిమర్థమవ్యక్తాత్పురుషః పర ఇత్యత్రాహ-

తదధీనత్వాదర్థవత్. ౩.

పురుషాధీనత్వాదాత్మశరీరత్వాదిక మర్థవత్. ఉపాసన నిర్వృత్తయే భవతి. పురుషో హ్యన్తర్యామీ సర్వభూతాదికం ప్రేరయన్నుపాసనోపాయత్వేన కార్యకాష్ఠాప్రాప్యశ్చేతి సా కాష్ఠా సా పరాగతిరిత్యుచ్యతే.

జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ - ౪ -

అత్రావ్యక్తస్య జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ న కాపిలమవ్యక్తమ్.

వదతీతి చేన్న ప్రాజ్ఞో హి ప్రకరణాత్ - ౫ -

అశబ్దమస్పర్శమిత్యాగన్నపదాచ్యుతమితి వదతీతి చేన్న. తద్విష్ణోః పరమం పదమ్. ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మాత్యేవ సాక్షికః ప్రాజ్ఞో హి నిచాయ్యమితి జ్ఞేయ ఉచ్యతే.

త్రయాణామేవ చైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ - ౬ -

ఉపాస్యోపాసకోపాసనానాం త్రయాణామేవాస్మిన్ప్రకరణే జ్ఞేయత్వేనోపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ న ప్రధానాదేః. అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వేత్యాదిరుపన్యాసః. యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యేఽస్తీత్యేక ఇత్యాదికశ్చ ప్రశ్నః.

మహద్వచ్చ - ౭ -

బుద్ధేరాత్మా మహాన్పర ఇత్యాత్మశబ్దాద్యథా న తాన్త్రికో మహాన్ తథాఽవ్యక్తమపీతి.

చమసవదవిశేషాత్ - ౮,

అజామేకాం బహ్వీః ప్రజాస్సృజమానామిత్యత్ర న తన్త్రసిద్ధా ప్రకృతిః కారణత్వేనోక్తా. జన్మాభావయోగమాత్రేణ న తస్యా ఏవ ప్రతీతిః. అర్వాగ్బిలశ్చమస ఇతివత్ ప్రకరణే విశేషకాభావాత్. యశ్చేదస్తచ్చిర ఇతి హి చమసో విశేష్యతే. యౌగికశబ్దాద్వోఽశేన ప్రతిపత్తిర్హి విశేషకాపేక్షా.

జ్యోతిరుపక్రమా తు తథా హ్యధీయత ఏకే, ౯-

జ్యోతిరుపక్రమా బ్రహ్మకారణికేయమజా, తథాహి బ్రహ్మకారణికాయా ఏవ ప్రతిపాదకమేతద్రూపం మన్త్రం తైత్తిరీయా అధీయతే - అణోరణీయా నిత్యాద్యస్య అతస్సముద్రాగిరయశ్చేత్యాదినా సర్వస్య బ్రహ్మణ ఉత్పత్త్యుక్త్యా తదాత్మకత్వ ప్రతిపాదన సమయే అజామేకామితి మన్త్రే - అతస్తత్ప్రత్యభిజ్ఞానాదియం బ్రహ్మకారణికేతి సిద్ధ్యతే-

కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః ౧౦.

కల్పనా సృష్టిః సా ద్యావాపృథివ్యాదిముఖా ధాతా యథాపూర్వమకల్పయదితి అస్త్యామ్నాయే. స్రజతే పశ్వమేత దిత్యాదినా సృష్ట్యుపదేశాదజాత్వబ్రహ్మకార్యత్వయోరవిరోధః - ప్రళయకాలే నామరూపే విహాయావిద్యమానాపి సూక్ష్మరూపేణ బ్రహ్మశరీరతయా స్థితైవ జాతత్వం సృష్టికాలే నామరూపే భజమానా ప్రకృతిర్బ్రహ్మకారణికా - యథాదిత్యస్య సృష్టికాలేవ స్వాదిభోగ్యం నాధారకతయా మధుత్వం కార్యత్వఞ్చ ప్రసిద్ధ్యైవ ప్రళయకాలే మధ్వాదిత్వవశాత్సహ సూక్ష్మరూపేణావస్థాన మకార్యత్వఞ్చ మధువిద్యాయాం ప్రతీయతే - అసౌ వా ఆదిత్యో దేవ మధు నైవోదేతా నాస్తమేతా ఏకల ఏవ మధ్యే స్థాతేతి శ్రుతేః.

నసంఖ్యోపసంగ్రహాదపి నానాభావా
దతిరేకాచ్చ - ౧౧-

యస్మిన్ పఞ్చ పఞ్చజనా ఇత్యత్ర పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపి న తాని ప్రకృత్యాదీని యస్మిన్నితి యచ్ఛబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మాధారతయా తేభ్యః పృథగ్భావాదతిరేకం తతో వ్యతిరేకాచ్చ యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టమాకాశశ్చేతి ద్వయమతిరిక్తమ్ - సఙ్ఖ్యోప సఙ్గ్రహోపి ప్రకృత్యాద్యాత్మనా పఞ్చవింశతి సఙ్ఖ్యా సఙ్గ్రహాః దిక్షు జైః సఞ్జ్ఞయాపి సఞ్జ్ఞా విషయోయం పఞ్చజనా ఇతి - పఞ్చజనానాం కేచిత్తు పఞ్చేతి పఞ్చ పఞ్చజనా ఇత్యుచ్యన్తే సప్తర్షయ ఇతివత్ ॥

ప్రాణాదయో వాక్యశేషాత్, ౧౨-

పఞ్చజన సంజ్ఞకాః ప్రాణాదయః పఞ్చేన్ద్రియాణీతి ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షురిత్యాదివాక్యశేషాదవగమ్యతే- చక్షుశ్శ్రోత్రోపాచర్యాత్ప్రాణాన్ శబ్దాపపన్నత్వాదిన్ద్రియ విషయా-

జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే- ౧౩-

ఏకేషాంశాఖినాం కాణ్వానాం- అన్నస్యాన్నమిత్య శ్రుతి తండేనా జ్యోతిషాం జ్యోతిరిత్యుపక్రమగతేన జ్యోతిశ్శబ్దేన పఞ్చజనా ఇన్ద్రియాణీతి జ్ఞాయన్తే - జ్యోతిషాం జ్యోతిః ప్రకాశకానాం ప్రకాశకం బ్రహ్మేత్యుక్తత్వాన్నక్షత్రం పఞ్చ పఞ్చజనానాం స్యోక్తేః తే ప్రకాశకాః పఞ్చేన్ద్రియాణీతి గమ్యన్తే -

కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః- ౧౪-

ఆకాశాదిషు కార్యవిశేషేషు కారణత్వేన సర్వశ్రుతివేదాన్తవాక్యేషు అసదేవేదమగ్ర ఆసీత్- తద్ధేదన్తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ -ఇత్యాదిష్వనిర్జ్ఞాతవిశేషేషు చ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్- స ఐక్షత లోకాన్ను సృజా ఇతి విశేషవాచి వాక్యనిర్దిష్టస్యైవోక్తేః సదాదిశబ్దా అవ్యాకృతాదికారణవాదప్రసక్తిః- ఇతరత్ర-

సమాకర్షాత్ .౧౫-

సోఽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి పూర్వనిర్దిష్టస్య సర్వజ్ఞస్యైవ అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యత్ర సమాకర్షాచ్చ స ఏవేతి గమ్యతే- తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ ఇతి నిర్దిష్టస్యైవ స ఏష ఇహ ప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః పశ్యంశ్చక్షురిత్యత్ర సమాకర్షాత్ దేవ ఏవావ్యాకృతశబ్దనిర్దిష్ట ఇతి నిశ్చీయతే- అసదవ్యాకృతశబ్దౌ తదానీం నామరూపవిభాగాభావాదుక్తౌ

పద్యతే.

జగద్వాచిత్వాత్. ౧౬-

బ్రహ్మతే బ్రవాణీత్యుపక్రమ్య యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య వై తత్కర్మ స వై వేదితవ్య ఇత్యత్ర కర్మశబ్దస్యైతచ్ఛబ్దసమానాధికరణ్యేన క్రియత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా జగద్వాచిత్వాత్పరమేవ బ్రహ్మ వేదితవ్యత్వేనోపదిష్టమ్.

జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాతమ్. ౧౭

ఏతైరాత్మభిర్భుఙ్క్తే — అథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతీతి జీవాదిలిఙ్గాన్న పర ఇతి చేన్న తత్ప్రతర్దనవిద్యాయామేవ పరిహృతమ్ - పూర్వాపరపర్యాలోచనయా బ్రహ్మపరత్వే నిశ్చితే తదనుగుణతయా నేయమన్యలిఙ్గమితి.

అన్యార్థం తు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామపి చైవమేకే. ౧౮-

తాన్హ సుప్తం పురుషమాజగ్మతురిత్యాదినా దేహాతిరిక్తజీవస్వభావప్రతిపాదనం తదతిరిక్తపరమాత్మస్వభావజ్ఞాపనార్థమితి క్వైష ఏతద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్టేతి ప్రశ్నాత్ అథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతీతి సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి వాక్యసమానార్థాత్ ప్రతివచనాచ్చావగమ్యతే ఏతే వాజసనేయినోఽప్యేతత్ప్రతివచనసమానార్థం వాక్యం స్పష్టమధీయతే - క్వైష ఏతదిత్యాది య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేత ఇత్యన్తమ్.

వాక్యాన్వయాత్ - ౧౯-

న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి - ఆత్మనస్తు కామాయేత్యారభ్య ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య ఇత్యాదినోపదిష్టః పరమాత్మా అమృతత్వస్య తు నాశాస్తి విత్తేనేత్యారభ్యాత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదం సర్వం విదితమిత్యాదినా ఏకేన సర్వం విజానాతీత్యన్తస్య కృత్స్నస్య వాక్యస్య పరమాత్మన్యేవాన్వయాత్ - అస్మిన్ప్రకరణే ప్రకరణాన్తరే

జీవవాచిశబ్దేన పరమాత్మనోఽభిధానే తత్సామానాధికరణ్య చ కారణం తావదాహ.

ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లింగమాశ్మరథ్యః - ౨౦ -

ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే ఇత్యాదినా పరమాత్మజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాసిద్ధయే జీవస్య తత్కార్యతయా కారణాదనతిరిక్తత్వం జ్ఞాపయితుం జీవశబ్దేన పరమాత్మాభిధాన మిత్యాశ్మరథ్యః.

ఉత్క్రమిష్యత ఏవంభావాదిత్యౌడులోమిః - ౨౧ -

ఉత్క్రమిష్యతో ముక్తస్య పరమాత్మస్వరూపభావాదాత్మశబ్దేన పరమాత్మాభిధానమిత్యౌడులోమిః.

అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః - ౨౨ -

య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినా జీవాత్మని పరమాత్మన ఆత్మతయాఽవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఆచార్యో మేనే - ఇదమేవ మతం సూత్రకారః స్వీకృతవానితి మతద్వయముపన్యస్య తద్విరోధ్యే తదభిధానాదన్యస్యానభిధానాచ్చ నిశ్చీయతే.

ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్ - ౨౩ -

జగదుపాదానమపి పరంబ్రహ్మ న నిమిత్తమాత్రమ్ స్తబ్ధోఽస్యుత తమాదేశమప్రాక్ష్యః - యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీతి యేనాధిష్ఠాత్రా నిమిత్తభూతేన విజ్ఞాతేన చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగద్విజ్ఞాతం భవతీత్యాదేః ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాన తదుపాదానరూప మృత్కార్యదృష్టాంతానుపరోధాత్ - ఆదిశ్యతేఽనేనేత్యాదేశశబ్దేన అదిష్టాభిధీయతే - ఆదేశః ప్రశాసనం - ఏతస్యవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గీత్యాదిశ్రుతేః.

అభిధ్యోపదేశాచ్చ - ౨౪ -

తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి - నిమిత్తభూతస్యైవ స్వస్యవిచిత్రచిదచిద్రూపజగదాకారేణాత్మనో బహుభవనసంకల్పోపదేశాచ్చ ఉపాదానమపీతి జ్ఞాయతే.

సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్ - ౨౫

బ్రహ్మవనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ బ్రహ్మాధ్యతిష్ఠ ద్భువనాని ధారయన్నిత్యుపాదానం నిమిత్తంచ బ్రహ్మైవేతి స్వశబ్దైనైవ ఉభయామ్నానాత్.

ఆత్మకృతేః - ౨౬ -

సోకామయతేతి నిమిత్తభూతస్య స్వస్యైవ జగదాకారేణ కృతేస్తదాత్మానగ్ం స్వయమకురుతేత్యుపదిశ్యమానః పరమపురుషో జగన్నిమిత్తముపాదానంచేతి ప్రజ్ఞాయతే - పరస్య బ్రహ్మణో నిరవద్యస్య సత్యసంకల్పస్యాదన్యద్విపరిణామస్య పురుషార్థాశ్రయ జగదాకారేణాత్మకృతే శ్చావిరోధః. కథమిత్యత్రాహ.

పరిణామాత్ - ౨౭ -

అతోప్యుపదిశ్యమానా స్వపరిణామాత్మత్వ అవిరోధ ఏవ అవిభక్తనామరూపాతి సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు శరీరకః కారణావస్థః పరమపురుషః స్వయమేవ సోకామయత బహుస్యామితి పృథక్త్వనామరూప చిదచిద్వస్తు శరీరకో భవేయమితి సంకల్ప్య ఇదగ్ం సర్వమసృజత యదిదం కించేతి స్వశరీరభూత మతిసూక్ష్మం చిదచిద్వస్తు స్థూలావస్థాపన్నం తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ ఇతి స్వస్థాపిత చిదచిద్వస్తుని స్వయమేవాత్మతయా ప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవత్ నిరుక్తంచానిరుక్తంచ నిలయనంచానిలయనంచ విజ్ఞానంచావిజ్ఞానంచ సత్యంచానృతంచ సత్యమభవదితి హి స్వస్య బహుభవనరూప పరిణామ ఉపదిశ్యతే - అతో నకశ్చిద్విరోధః అవిభాగావస్థాయామపి జీవస్య తత్ప్రకారంచ సూక్ష్మరూపేణ తిష్ఠతీతి హి వక్ష్యతి - నకర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చేతి.

యోనిశ్చహిగీయతే - ౨౮ -

యస్మాద్భూతయోనిమిత్యాదిషు యోనిశ్చగీయతే - అతశ్చోపాదానమ్-

ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః. ౨౮.

జన్మాద్యస్య యతఇత్యాది నైతదన్తేన న్యాయేన సర్వే వేదాన్తాః బ్రహ్మపరా వ్యాఖ్యాతాః. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్తి ద్యోతనాయ.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వే
దాన్తసారే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చ
తుర్థః పాదోఽధ్యాయశ్చ సమాప్తః.

స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గ ఇతి చేన్నా
న్య స్మృత్యనవకాశ దోష ప్రసఙ్గాత్ -౧-

ఉపబృంహణాపేక్షే వేదార్థే సర్వజ్ఞపరమర్షి కపిల స్మృత్యుపబృంహణేన వేదార్థః ప్రధాన కారణవాద ఇత్యధ్యవసేయః అకాపిల స్మృతేరుపబృంహణత్వే కాపిల స్మృతేః అనవకాశప్రసక్తిరితి చేన్న-అన్యాసాం వేదావిరోధినీనాం బహ్వీనాం మన్వాది స్మృతీనామనవకాశ ప్రసక్తేః వేదస్యోపబృంహణాపేక్షత్వేప్యన్యపరా విరుద్ధార్థా స్మృతిషు సతీషు విరుద్ధార్థా వేదోదితార్థ విశదీకరణత్వాభావేన తస్యా ఉపబృంహణత్వ మనాదరణీయ మిత్యర్థః- యోగిన్యపి కపిలస్య తథానుపలబ్ధేః కథం స్మృత్యన్తరం నాదరణీయమితి చేత్తత్రాహ-

ఇతరేషాం చానుపలబ్ధేః- ౨-

వేదార్థపాఠకాన్తర చతుర్ముఖ మన్వాది యోగీన్ద్రాణాం కపిల దృష్టార్థానుపలబ్ధేః కపిలోపలబ్ధిర్భ్రాన్తిమూలైవ-

ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః- ౩-

యోగస్య హైరణ్యగర్భస్యాపి కాపిలవద్వేద విరుద్ధత్వాద్విశేషాత్తద్వన్నిరాసః-

న విలక్షణత్వాదస్య తథాత్వం చ శబ్దాత్ -౪-

వికారాస్పదత్వేనాజ్ఞత్వేనా పురుషార్థాశ్రయత్వేన చ

జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వాత్ - తత్కార్యత్వం న సంభవతి విలక్షణత్వం చ శబ్దాచ్చావగమ్యతే విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చేత్యాదౌ -

అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్ ౫-

తం పృథివ్యబ్రవీత్ - ఆపోఽబ్రువన్ అకామయన్త ఇత్యాదిజ్ఞాన కార్యవ్యపదేశస్తత్ర అభిమాని దేవతావిషయ ఇతి మన్తవ్యం హామిమాస్తిస్రో దేవతా ఇతి దేవతాశబ్ద విశేషితత్వాత్ అగ్నిర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశదిత్యాదినా అగ్న్యాదీనాం వ్యవస్థాభిమానిత్వేన దేవతానుగతేశ్చావగమ్యతే.

దృశ్యతే తు- ౬-

విలక్షణాదపి కార్యకారణభావస్సంభవతి మనుష్యాదిభ్యః క్రిమ్యాదయస్సృజ్యన్తే గోమయాత్ -

అసదితి చేన్న ప్రతిషేధమాత్రత్వాత్ - ౭-

ఏవం తర్హి కార్యకారణయోః వైలక్షణ్యస్యాని యమప్రతిషేధమాత్రే పూర్వోక్తం కార్యకారణయోర్వైలక్షణ్యం హ్యుక్తమ్ -

అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసమ్- ౮-

జగతో బ్రహ్మణోఽనన్యత్వే తస్మిన్నపీత్యాదౌ జగత ఇవ బ్రహ్మణోఽపి వికారాద్యనిష్టప్రసఙ్గాత్ వేదాన్తవాక్యం సర్వమసమఞ్జసం స్యాత్

న తు దృష్టాన్తభావాత్ - ౯-

నైతత్ - యస్యాత్మా శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరమ్ ఇత్యాదిశ్రుతిసిద్ధ చిదచిద్వస్తు శరీరకస్య బ్రహ్మణః కార్యకారణభావేనావస్థానేఽపి గుణదోషవ్యవస్థితౌ దృష్టాన్తసద్భావాత్ - యథా జీవస్య సశరీరస్య మనుష్యాద్యాత్మనో బాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభావేఽపి బాలయువత్వాదయశ్శరీరే తిష్ఠన్తి - జ్ఞానసుఖాదయశ్చాత్మన్యేవ - తద్వదత్రాపి శరీరభూత చిదచిద్వస్తుగతాస్సజ్ఞానవికారాదీనిదోషాః - ఆత్మభూతే తు బ్రహ్మణి నిరత్య

త్యస్య సార్వజ్ఞ్యసత్యసంకల్పత్వాదయః.

స్వపక్షదోషాచ్చ -౧౦-

ప్రధానకారణవాదే దోషాచ్చాయమేవ గ్రాహ్యః - ప్రధానకారణవాదేహి నిర్వికారపురుషసన్నిధానాత్ - ప్రకృతిప్రవృత్తావితరేతరధర్మాధ్యాసాదయో హ్యుపపాదితాః - అన్యతరాన్యధర్మానుసంధానరూపో హ్యధ్యాసో నిర్వికారపురుషస్య న సంభవతి - అచేతనాయాః ప్రకృతేరనుసంధానరూపాఽధ్యాసస్సుతరాం న సంభవతి.

తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి -౧౧-

ప్రధానకారణవాదస్య కుతర్కమూలత్వేన తస్యాప్రతిష్ఠితత్వాదపి త్యాజ్యం ప్రధానమ్.

అన్యథానుమేయమితి చేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః-

కల్పితప్రకారాత్ ప్రకారాన్తరేణ ప్రధానమనుమేయమితి చేత్ ఏవమపి తతోఽధికకుతర్కకుశలసంభావనయాఽప్రతిష్ఠితత్వాదనిర్మోక్షప్రసంగో దుర్వారస్స్యాత్.

ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహా అపి వ్యాఖ్యాతాః -౧౩-

ఏతేన సాఙ్ఖ్యస్మృతినిరాకరణహేతునా తర్కాప్రతిష్ఠితత్వాదినా అశిష్టాపరిగ్రహా కణాదాక్షపాదక్షపణకాదిస్మృతయో నిరాకృతాః.

భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్ -౧౪-

యది చిదచిద్వస్తుశరీరకత్వేన బ్రహ్మణోఽపి సశరీరత్వమిష్యతే తర్హి జీవవత్ సశరీరత్వేన బ్రహ్మణోఽపి శరీరసంబన్ధప్రయుక్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వాపత్తేర్జీవాదవిభాగప్రసక్తిరితి చేన్న - స్యాదేవ జీవద్విభాగో నిరవద్యత్వకల్యాణగుణాకరత్వేన బ్రహ్మణః - నహి సశరీరత్వప్రయుక్తమనిష్టభోక్తృత్వమ్ - అపిత్వస్వవశ్యత్వప్రయుక్తమ్ - యథాలోకే రాజ్ఞస్సశరీరత్వేఽప్యనన్యవశ్యస్య స్వాజ్ఞానువృత్తికృతానిష్టభోక్తృత్వం నేతరసమానమ్.

తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః- ౧౫.

తస్మాత్కారణభూతాద్బ్రహ్మణోఽనన్యత్వం కార్యభూతజగతో వాచారమ్భణశబ్దాదిభ్యోఽవగమ్యతే, ఉచ్యతే- వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్-సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే·సన్మూలాస్సోమ్యేమాః ప్రజాః ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్ తత్త్వమసి సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత ఇత్యాదిభ్యః.

భావే చోపలబ్ధేః. ౧౬.

కుణ్డలాదిఘటాది కార్యభావే చ తదేవేదం హిరణ్యం మృద్రవ్యమిత్యుపలబ్ధేశ్చ కారణాదనన్యత్వం కార్యస్య.

సత్వాచ్చావరస్య- ౧౭.

కార్యస్య కారణసత్వాచ్చ తస్మాదనన్యత్వం కార్యస్య ఘటశరావాదికం పూర్వం మృదేవాసీదితి హి ఘటాదిర్మృదాత్మనోపలభ్యతే

అసద్వ్యపదేశాన్నేతి చేన్న ధర్మాన్తరేణ వాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ- ౧౮.

ఇదం వా అగ్రే నైవ కించనాసీత్ ఇతి కార్యస్య తదానీమసత్త్వవ్యపదేశాత్ కారణే కార్యమసదితి చేన్న- స్థూలత్వవిరోధిసూక్ష్మత్వరూపధర్మాన్తరయోగాదసత్త్వవ్యపదేశః- కుతః-తదసదేవ సన్మనోఽకురుత స్యామితి వాక్యశేషాదవగమ్యతే - మనసో హి విద్యమానస్యైవ-యుక్తిశ్చాసద్వ్యపదేశో ధర్మాన్తరయోగనిమిత్త ఇతి గమయతి - పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాదిభిః పరస్పరవిరోధిభిర్భావరూపైర్ధర్మైర్ఘటః ప్రాగాసీదిదానీమస్తి భవిష్యతీతి చేతి సదావిద్యమానస్యైవ మృద్ద్రవ్యస్య వ్యసదాదివ్యపదేశః తథా శబ్దాన్తరంచ తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీదిత్యాది.

పటవచ్చ - ౧౯.

తన్తవ ఏవ సంయోగవిశేషభాజః పట ఇతి దైర్ఘ్యవిస్తారాది సంభజన్తే - తద్వద్బ్రహ్మాపి.

యథా చ ప్రాణాదిః - ౨౦.

యథా చ వాయురేక ఏవ వృత్తివిశేషైః ప్రాణాపానాది నామాని భజతే - తథా బ్రహ్మాపీతి తదనన్యత్వం జగతః

ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః - ౨౧.

తత్త్వమసి అయమాత్మా బ్రహ్మేతి కార్యభూతజీవస్య బ్రహ్మభావవ్యపదేశాదనన్యత్వం కృత్స్నం - ఏవం హి సర్వజ్ఞస్య సత్యసంకల్పస్య బ్రహ్మణ ఆత్మనో హితరూపజగదకరణమహితకరణం చేత్యాది దోషప్రసక్తిః స్యాత్.

అధికం తు భేదనిర్దేశాత్ - ౨౨.

కార్యకారణయోరనన్యత్వేఽపి జీవస్వరూపాద్బ్రహ్మస్వరూపమర్థాన్తరం - కరణాధిపాధిపః విద్యావిద్యే ఈశతే యస్తు సోఽన్య ఇతి భేదనిర్దేశాచ్చిదచిద్వస్తుశరీరం బ్రహ్మైవ కారణావస్థం కార్యావస్థం చేతి గుణదోషవ్యవస్థితిః నతు బ్రహ్మస్వభావానీతి వ్యాఖ్యా - యస్య పృథివీ శరీరమిత్యాది శ్రుతిశతసమధిగతం చిదచిద్వస్తుశరీరకత్వం.

అశ్మాదివచ్చ తదనుపపత్తిః - ౨౩.

అశ్మకాష్ఠలోష్టతృణాదేరచేతనస్యైవ జీవస్య అనీశయా శోచతి ముహ్యమాన ఇత్యాదినాఽత్యన్తవిసజాతీయతయాఽభిహితస్య సర్వజ్ఞసత్యసంకల్పబ్రహ్మస్వరూపభావానుపపత్తిస్సిద్ధైవేత్యర్థః -

ఉపసంహారదర్శనాన్నేతి చేన్న క్షీరవద్ధి - ౨౪.

కార్యనిర్వృత్త్యా అనేకకారకోపసంహారదర్శనాత్ బ్రహ్మైకమేవ జగత్కారణం న భవేదితి చేన్న - క్షీరస్యైకస్యైవ దధిభావవత్ బ్రహ్మణోఽపి సంభవతి.

దేవాదివదపిలోకే - ౨౫.

దేవాదయశ్చాస్వాప్రగతశక్త్యా స్వసంకల్పాదేవ స్వే స్వే లోకే స్వాపేక్షితనానారూపభాజః - ఏవంబ్రహ్మణోఽపి స్వాప్రగతశక్త్యా సర్వముపపన్నమ్.

కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపోవా - ౨౬.

యదిద్రవ్యం శరీరకం బ్రహ్మైవ కార్యకారణావస్థమితి కృత్స్నం తత్ర బ్రహ్మణశ్శరీరం నిరవయవత్వేన కృత్స్నస్య బ్రహ్మణః కార్యత్వేనోపయోగప్రసక్తిః కార్యావస్థాయాం వ్యంశాన్తరేణావస్థితమితిచ ప్రత్యేక నిరవయవత్వశబ్దకోపశ్చ స్యాత్ - అతో న బ్రహ్మ కారణమ్ - పరిహరతి.

శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్ - ౨౭.

శ్రుతిప్రామాణ్యాదేవం ప్రసజ్యతే - శబ్దైకప్రమాణకత్వాత్ బ్రహ్మస్వరూపస్య సకలేతరప్రమాణావగతవస్తువిజాతీయత్వేన విచిత్రశక్తియోగో బ్రహ్మణో న విరుద్ధః - అతః కార్యత్వేన కారణత్వేనచ పరిపూర్ణస్యైవావస్థానం సంభవతి యథా జాతివాదినాం జాతేః ఖణ్డముణ్డాదిషు.

ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి - ౨౮.

జీవాత్మనిచాబద్ధముక్తబోధిధర్మ్యేష్వేకరూపసజాతీయత్వాదేవ - అగ్నిజలాదిషూష్ణత్వశైత్యాది అన్యోన్యవ్యావృత్తలక్షణాని యథాశక్తయో విచిత్రాశ్శక్తేః.

స్వపక్షదోషాచ్చ - ౨౯.

కృత్స్నప్రసక్త్యాదిదోషా నిరవయవత్వాదిత్వజాతీయే ప్రధానఏవేతి బ్రహ్మైవ కారణమ్.

సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్ - ౩౦.

తథాచ సర్వశక్తిర్విచిత్రైవరూపయోగ ఇతి శ్రుతేస్సర్వశక్తియోగస్య దేవతాయాః అవగమ్యతే.

వికరణత్వాన్నేతి చేత్తదుక్తమ్ - ౩౧.

నతస్య కార్యం కరణం చ విద్యతే ఇతి బ్రహ్మణో వికరణత్వాత్ కార్యారంభో నేతి చేత్ తస్యోత్తరం శ్రుతైకమూలత్వేన విసజాతీయత్వాదితి పూర్వసూత్రోక్తమేవ.

నప్రయోజనవత్త్వాత్ - ౩౨.

బ్రహ్మణోఽవాప్తసమస్తకామత్వేన సృష్టిప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మకారణమ్.

లోకవత్తులీలా కైవల్యమ్ - ౩౩.

అవాప్తసమస్తకామస్యాపి లీలయా సృష్టిప్రయోజనత్వే నైరపేక్ష్యం సంభవతి లోకే కేవల లీలార్థమేకస్య కార్యాదర్శనాత్ - అవాప్తసమస్తకామత్వం హి స్వాభిమత సకలభోగోపకరణ సత్త్వాభావః - అత్యంతాప్తే ర్భోగతృప్తిర్వా సజాతీయా - లీలారసస్యాపి తద్విలక్షణస్య త్రిగుణ చురుపాద్యుపకరణన్నిత్యమేవ -

వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్తథా హిదర్శయతి - ౩౪.

దేవాదివిషమసృష్ట్యా పక్షపాతో నైర్ఘృణ్యం చ న భవతి ఈశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞకర్మాపేక్షత్వాద్విషమసృష్టేః - తథాహి - సాధుకారీ సాధుర్భవతి పాపకారీ పాప ఇతి శ్రుతిరేవ దర్శయతి -

నకర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ - ౩౫.

ప్రాక్సృష్టేః క్షేత్రజ్ఞానాం అవిభాగశ్రవణాత్ అతస్తత్కర్మాపి న విద్యతే - కథం తదపేక్షా సృష్టివైషమ్యమితి చేన్న - అనాదిత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం తత్కర్మప్రవాహాణాం చ - ఉపపద్యతే చైతత్ - అనాదిత్వేఽప్య విభాగశ్రుతిర్నామరూప విభాగాభావాత్ - తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ నామరూ

సాధ్యాంగానాం, క్రియత ఇత్యనర్థకం స్యాత్ । ఉపలక్ష్యతే చ శ్రుతిషు క్షేత్రజ్ఞానాదిత్వం జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ నిత్యోనిత్యానామితి.

సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ - ౩౭.

ప్రధానపరమాణ్వాదిష్వనుపపన్నానాం సర్వధర్మాణాం బ్రహ్మణి సకలేతరవిలక్షణత్వేన సర్వశక్తియుక్తత్వాచ్చోపపత్తేః బ్రహ్మైవ కారణమితి సిద్ధమ్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ - ౧.

దార్వాదేరచేతనస్య రథప్రాసాదాదినిర్మాణే తజ్జ్ఞానధిష్ఠితస్య రచనానుపపత్తేః, తజ్జ్ఞాధిష్ఠితస్య రచనాప్రవృత్తేశ్చానుమానగమ్యం ప్రధానమచేతనం ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితం న జగత్కారణమ్.

పయోఽమ్బువచ్చేత్తత్రాపి - ౨.

యథా పయోఽమ్బు చ దధ్యాదిభావేనాపేక్ష[illegible]ద్వత్ ప్రధానమితి చేత్తత్రాపి ప్రవృత్తిః [illegible] త్వాత్.

వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్ - ౩.

ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వానపేక్షత్వే సర్గ[illegible]ప్రసఙ్గాచ్చ న ప్రధానమ్.

అన్యత్రాభావాచ్చ న తృణాదివత్ - ౪.

క్షీరాద్యాకారపరిణతతృణాదివత్ [illegible] స్వయం [illegible]నం వక్తుమ్ అనడుదాదిష్వదర్శనాత్ [illegible]మ్.

పురుషాశ్మవదితి చేత్తథాపి- ౫.

పురుషస్య సన్నిధానాత్ప్రధానం ప్రవర్తయతి-అన్ధం పఙ్గుపురుషవత్ అయస్కాన్తాయః ప్రవర్తకాశ్మవదితి న ప్రాజ్ఞాపేక్షేతి చేత్ తథాపి న ప్రధానప్రవృత్తిసంభవః అవిక్రియత్వాత్ పురుషాదేశ్చార్థోపదేశాన్నిత్యగమనాదిః కారణాభావాత్ప్రవృత్తి కార్యాహ్యస్తి.

అఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ- ౬.

గుణానాముత్కర్షాపకర్షరూపాఙ్గాఙ్గిభావాద్ధి జగత్ప్రవృత్తిః ప్రతిసర్గావస్థాయాం సామ్యావస్థానాం వైషమ్యకృతాఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ న జగదారమ్భః.

అన్యథానుమితౌ చ జ్ఞశక్తివియోగాత్- ౭.

జ్ఞస్య యా శక్తిః తద్వియోగాత్ జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాదిత్యర్థః - ఉక్తప్రకారాద్వ్యతిరిక్తప్రకారేణ ప్రధానానుమితౌ చ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాద్ప్రధానానుపపత్త్యాదయో దోషాస్తదవస్థాః.

అభ్యుపగమేఽప్యర్థాభావాత్- ౮.

ప్రధానాభ్యుపగమేఽపి ప్రయోజనాభావాత్ న తదనుమేయమ్. పురుషస్యావిక్రియాకస్య ప్రధానదర్శనాదిరూపవికారాసంభవాత్ ప్రకృతికర్తృకత్వనిమిత్తభోగకార్యాద్యవేక్షానుసంధానకృతకైవల్యం చ న సంభవతి.

విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్- ౯.

పురుషస్య ద్రష్టృత్వభోక్తృత్వసంగ్రహకారకత్వాదివిరుద్ధధర్మాభ్యుపగమాచ్చాసమఞ్జసం కాపిలమతమ్.

మహద్దీర్ఘవద్వా హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్- ౧౦

అనువృత్తిర్నవర్తతే - వాశబ్దశ్చార్థే - హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం మహద్దీర్ఘత్ర్యణుకోత్పత్తివదిత్యర్థః కణాదమతం సర్వమసమఞ్జసమ్ - అవయవానాం స్వకీయైరుష్ణద్భిః పార్శ్వైస్సం యుద్ధ్యమానాహి పృథుతరత్వమయుక్తిన మారభన్తే ఉత్తమా

ణూనాం నిరవయవత్వేన కార్యాన్తరభేదకరణాత్ కార్యాన్తర పెష్టం సంయుజ్యమానానాం స్థూలద్రవ్యారమ్భకత్వానుపపత్తేః

ఉభయథాపినకర్మాతస్తదభావః - ౧౧.

అణుగతాదృష్టస్యేచ్ఛనాం [illegible] సంయోగాభావః - క్షేత్రజ్ఞాదృష్టానాం విపాకాపేక్షత్వేఽపి నగరత్వత కాలాదిత్వానుగతకర్మ సంభవః అనపేక్షత్వే ప్రాగప్యుత్పాదకంస్యాత్ - విపాకానాం [illegible] కల్పితేన జాయతే క మణవిధినేశా [illegible] కాలవిశేష [illegible] ఫల [illegible] య స్యకర్మణశ్చోదితం తస్య [illegible] ఏవ విపాకః - అనియత కాలవిశేషాణాం పరిలక్షణాం గత్యాదిబన్ధాభావపి - అదృష్టానిచలితత్వాత్ అనుగుణఫలదానసమర్థానాని - అతో న చైరా త్మభిర్వివిధకాలఫలదాయిత్వేనానపేక్షితానామేకదైకరూపవిపాకోన సంభవతి - అనుమేయత్వేనాసిద్ధస్యాదృష్టస్యాన్యాచ్చన సంభవతి.

సమవాయాభ్యుపగమాచ్చసామ్యాదనవస్థితేః - ౧౨

సమవాయస్యాపి జాతిగుణాదేరివ అపృథక్సిద్ధిహేతుత్వాపెక్షాసామాన్యాదనవస్థితేః - సమవాయస్య తత్సమ్బన్ధాన్తరకల్పనాయాం జాత్యాదేరేవాన్యోన్యస్య.

నిత్యమేవచభావాత్ - ౧౩.

సమవాయస్యనిత్యత్వాభ్యుపగమే సంబన్ధినిత్యత్వమన్తరేణ తదనుపపత్తేస్సమవాయినోరుభయోర్నిత్యత్వప్రసఙ్గాదసదేతత్.

రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయోదర్శనాత్ - ౧౪.

పరమాణూనాం రూపాదిమత్త్వేఽనిత్యత్వాదివిపర్యయస్స్యాత్ రూపాదిమత్సు ఘటాదిషు తథాదర్శనాత్ -

ఉభయథాచదోషాత్ - ౧౫.

అనిత్యత్వాదిభయాద్రూపాదిశూన్యత్వే కారణగుణపూర్వ

కత్వాసిద్ధిః తద్భయాద్ద్విపాదిరుక్త్యైవ అనిత్యత్వమిత్యుక్త
యథా చ దోషాదనవజ్ఞేయమేవ.

అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా- ౧౬.

కాణాదపక్షే త్వైకాన్త్యవ్యాపకస్య వైదికై రపరిగ్రహాదత
న్తమనపేక్షా.

సముదాయఉభయహేతుకేఽపి
తదప్రాప్తిః- ౧౭.

అణుహేతుకే పృథివ్యాదిసముదాయే స్కంధాదిహేతుకే
శరీరేన్ద్రియసముదాయే చ సుగతాభ్యుపగతే తదభ్యుపగమ
ప్రకారేణైవ సముదాయసిద్ధిః- క్షణికత్వం హి తైరభ్యు
పగమ్యతే- సంహతౌ వ్యాపృతాః పరమాణవః పృథివ్యాద
యశ్చ తదానీమేవ నష్టాశ్చేత్ సముదాయరూపేణ సంహ
న్యన్తే.

ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితిచేన్న
సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్- ౧౮.

అస్థిరేష్వస్థిరత్వబుద్ధిరూపావిద్యారాగద్వేషాదిపరమ్పరయా
అన్యోన్యకారణత్వాత్ సర్వముపపన్నమితి చేన్న- అవిద్యా
యాః సంఘాతభావానిమిత్తత్వాత్. న హి శుక్తికాదిషు రజతా
దిబుద్ధిరూపావిద్యా శుక్తికాదివస్తూనాం రజతాదిభా
వం కరోతి- అవిద్యాపి తదానీమేవ నష్టత్వాదవిద్యానిమిత్త
రాగాదయోఽపి న సంభవన్తి.

ఉత్తరోత్పాదేచ పూర్వనిరోధాత్- ౧౯.

ఉత్తరఘటక్షణోత్పత్తౌ పూర్వఘటక్షణస్య వినష్టత్వే
నాశావస్థస్యోత్పాదకత్వావిశేషేణ సర్వత్ర సర్వస్యోత్పత్తిః స్యాత్.

అసతి ప్రతిజ్ఞావిరోధో యౌగపద్యమన్యథా- ౨౦.

అసత్సు ఉత్పత్తేః పూర్వం చతుర్విధానాం హేతూనాం హేతు
త్వప్రతిజ్ఞావిరోధః అన్తస్యాపి స్థిత్యభ్యుపగమే యౌగపద్యం.

ద్వ్యణుకాదిభిః ప్రసక్తిః - అస్థిరత్వాచ్చ సర్వస్య యోగజ్ఞానాశ్రయాద్యనుపపత్తిః -

ప్రతిసంఖ్యాఽప్రతిసంఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవిచ్ఛేదాత్ - ౨౧.

నిరోధావినాశస్య ఘటాదేః స్థూలసూక్ష్మస్య సంతానవతః కపాలాది భావరూపావస్థాపత్తిరేవ వినాశశబ్దాభిధేయత్వాత్ - సతో నిరన్వయవినాశాభావాత్.

ఉభయథా చ దోషాత్ - ౨౨.

ఉత్పన్నస్యోత్పత్త్యనంతరం తుచ్ఛాభావత్వే చాభావాత్ ఉత్పత్త్యసంభవాత్ భావాత్మకకార్యకత్వరూపదోషాత్ - న తుచ్ఛత్వసిద్ధిః.

ఆకాశే చావిశేషాత్ - ౨౩.

ఆకాశస్యాప్యతుచ్ఛత్వం - అబాధితప్రతీత్యవిశేషాత్ - ప్రతీయతే హ్యాకాశః శ్యేనాదిపతనదేశత్వేన -

అనుస్మృతేశ్చ - ౨౪.

స్థిరత్వాభిజ్ఞానాచ్చ న క్షణికత్వసిద్ధిః తదేవేదమితి హి సాధనాధికరణస్యాతీతవర్తమానకాలవిశిష్టం స్వరూపమభిప్రతీయతే - తస్యాశ్చ సామగ్రీ పూర్వానుభవజనితసంస్కారవతః పురుషస్యేంద్రియసంప్రయోగః.

నాసతోఽదృష్టత్వాత్ - ౨౫.

జ్ఞానాకారవైచిత్ర్యేణ జ్ఞానేనాకారం సమర్ప్య వినష్టమర్థమనుమిమీత ఇతి వాదో న సంభవతి - అసతో వినష్టస్యార్థస్య ధర్మిణో ధర్మసంక్రమణస్యాదృష్టత్వాత్.

ఉదాసీనానామపి చైవం సిద్ధిః - ౨౬.

క్షణికత్వాభ్యుపగమేఽనుష్ఠాతురన్యత్వాత్ఫలినో నిష్ప్రయత్నానామపి సర్వార్థసిద్ధిః స్యాత్.

నాభావ ఉపలబ్ధేః - ౨౭.

జ్ఞానవ్యతిరిక్తార్థాభావవాదశ్చ న సంభవతి - ఘటమయం జానామీతి కర్తృజ్ఞానకర్తృత్వార్థస్యాపి [illegible] కర్తృత్వభావశ్చ [illegible] వక్తుం పురుషస్యార్థవిశేషస్య [illegible] ఏకత్వమేవ జ్ఞానస్యాకారః.

వైధర్మ్యాచ్చ న స్వప్నాదివత్ - ౨౮.

కారణదోషబాధకరాహిత్యరూపవైధర్మ్యాచ్చ న స్వప్నాదివజ్జాగరితజ్ఞానస్య మిథ్యాత్వమ్.

న భావోఽనుపలబ్ధేః - ౨౯.

అర్థశూన్యస్య జ్ఞానస్య సద్భావో న సంభవతి అనుపలబ్ధేః స్వప్న జ్ఞానస్యాప్యర్థవత్త్వముపపాదయిష్యతే.

సర్వథానుపపత్తేశ్చ - ౩౦.

సర్వశూన్యవాదశ్చ న సంభవతి - సతి ప్రతిజ్ఞాయామ్ అసతి ప్రతిజ్ఞాయాం చ తుచ్ఛతా న సంభవతి అనుపపత్తేః - సదసద్భ్యాం [illegible] తచ్ఛబ్దానాం [illegible] త్వాదన్యస్య విరుద్ధధర్మరూపస్య విశేషస్యాయోగాత్.

నైకస్మిన్నసంభవాత్ - ౩౧.

ఆర్హతమపి న యుక్తిమత్ - ఏకస్మిన్ వస్తుని యుగపత్సత్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభేదాభేదానామసంభవాత్ - పర్యాయరూపాచ్చ ద్రవ్యస్యాస్తి నాస్తీత్యాది శబ్దబుద్ధివిషయాః పరస్పరవిరుద్ధాః పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థాశ్చ పృథివ్యాదేః ప్రదేశభేదేన తథాపి ద్రవ్యస్యానిత్యత్వముత్పత్తివినాశయోగిత్వం తద్విపరీతం నిత్యత్వం చ నైకస్మిన్ సమవైతి.

ఏవం చాత్మాకార్త్స్న్యమ్ - ౩౨.

ఆత్మనశ్శరీరపరిమాణత్వే బృహచ్ఛరీరావస్థాయామ [illegible] తో కార్త్స్న్యం వికలత్వం ప్రసజ్యేత.

న చ పర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః - ౩౩.

తథావిధాల్పత్వావస్థాయోగాదపి నావిరోధః - ఘటాదివ

ద్వీశా రాదియోగ ప్రసక్తేః.

అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః ౩౪.

అన్త్యస్య మోక్షావస్థపరిమాణస్య [illegible] స్థితేస్తస్యాన్త్యభావికత్వే సాత్మ తత్పరిమాణయో [illegible] త్వేన పూర్వస్య తాత్త్విస్యవిశేషా ద్వివిధ [illegible] ప్రసక్తిరేవ.

పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ౩౫.

కేవలస్య [illegible] తే [illegible] సాపేక్షో [illegible] వైషమ్యనైర్ఘృణ్య ప్రసఙ్గాత్ [illegible] పత్యుర్నాసామఞ్జస్యా త్.

అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ ౩౬.

అనుమేయేశ్వరాభ్యుపగమే [illegible] కేవలస్యాధిష్ఠాతృత్వం దృశ్యతే తథాన [illegible] శరీరస్య ప్రధానాధిష్ఠానానుపపత్తేః సశరీరత్వే తచ్ఛరీరో [illegible] యవత్త్వేన తస్య నిత్యత్వే హి [illegible] నిత్యత్వా [illegible] రోధాచ్చ.

కరణవచ్చేన్న భోగాదిభ్యః ౩౭.

కరణకలేబరాధిష్ఠానవదకర్తృత్వేనాధిష్ఠానమితి చేన్న-పుణ్యపాపనిమిత్తత్వాత్ [illegible] భోగాదిప్రసక్తేః.

అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా. ౩౮.

తథాసతి [illegible] అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా చ స్యాత్.

ఉత్పత్త్యసంభవాత్ ౩౯.

సాక్షాదీశ్వరాత్ [illegible] ప్రత్యభిధానాత్ శ్రుతివిరుద్ధత్వేన తదసభ్యవాదపరిహారః.

నచకర్తుః కరణమ్. ౪౦.

కర్తుర్జీవాత్ [illegible] సూచ్యతే. ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చేత్యాది శ్రుతేః.

విజ్ఞానాదిభావేవాతదప్రతిషేధః. ౪౧.

వాసుదేవాత్సంకర్షణో నామ జీవ ఇత్యాదౌ సంకర్షణా

దీనాం విజ్ఞానాదిరూపవాసుదేవత్వేన తదభిధానే ప్రామాణ్యప్రతిషేధః - పరబ్రహ్మభూతవాసుదేవస్య స్వేచ్ఛాతావస్థితాః వ్యూహానాం బహుధా విజాయత ఇతి స్వేచ్ఛాసితాంశ్రూయతే - జీవాదిశబ్దాస్తచ్ఛరీరకసంకర్షణాది ... వాచకాః.

విప్రతిషేధాచ్చ ౪౫.

తస్మిన్నపి తన్త్రే ప్రామాణ్యప్రతిషేధః ... ప్రతిషేధాచ్చ ... ప్రతిషేధాచ్చాస్య శాస్త్రస్య ...

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయ
స్య ద్వితీయః పాదః.

న వియదశ్రుతేః, ౧.

వియన్నోత్పద్యతే - అశ్రుతేః - శ్రుతిశ్రవణమ్ - నిరవయవస్యోత్పత్తిప్రతిపాదనాభావాత్ -

అస్తి తు, ౨.

శ్రవణం సంభవత్యేవ - ఆకాశస్సంభూత ఇతి హి శ్రుతిరతిస్థిరాధ్యయనవిషయా వియదుత్పత్తిం ప్రతిపాదయతి - అత్తస్మాదిజాయత ఇతి ప్రతిషేధాదనుత్పత్తిః.

గౌణ్యసంభవాచ్ఛబ్దాచ్చ, ౩.

తత్తేజోఽసృజతేతి తేజః ప్రాథమ్యవచనాదాకాశస్సంభూత ఇతి గౌణీ - వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమితి శబ్దాచ్చ.

స్యాచ్చైకస్య బ్రహ్మశబ్దవత్, ౪.

ఏకస్య సంభూతశబ్దస్యాకాశే గౌణత్వమ్ అన్యత్ర ముఖ్యత్వమనువృత్తౌ సంభవత్యేవ శ్రవణావృత్తివత్ - యద్వైకస్య బ్రహ్మశబ్దస్య తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి ప్రకృతౌ గౌణత్వం తపసా చీయతే బ్రహ్మేతి ముఖ్యత్వమివ

వృత్త్యా పరిహరతి.

ప్రతిజ్ఞాహానిరవ్యతిరేకాత్, ౫.

యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యాది నైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయా అహానిర్వియదాదేః బ్రహ్మకార్యత్వేన తదవ్యతిరేకాదేవ.

శబ్దేభ్యః, ౬.

ఆకాశస్సంభూత ఇత్యాదిశబ్దేభ్యశ్చ వియదుత్పత్తిం తత్తేజోఽసృజతేత్యత్ర ఆకాశవచనాభావాత్ తేజః ప్రాథమ్యం న నివారయితుం శక్యమ్.

యావద్వికారంతు విభాగో లోకవత్, ౭.

ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాదినా ఆకాశాదేరపి ప్రకారత్వావగమాత్ తేజః ప్రభృతి విభాగవచనం సర్వస్య ప్రధానార్థమితి నిశ్చీయతే - యథా లోకే ఇమే దేవదత్తపుత్రా ఇత్యుక్త్వా తేషు కేషాంచిత్ [illegible] వచనమ్.

ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః, ౮.

తేజోఽసృజతేత్యాదావనుక్తో వాయుః పృథగుపాదానమ్.

అసంభవస్తు సతోఽనుపపత్తేః, ౯.

అసంభవస్తు పరస్య బ్రహ్మణ ఏవ - ఇతరస్య సదేవేత్యవధారితాత్మనః [illegible] రుత్పత్తిః - ఆకాశాదివత్ [illegible] కార్యత్వ [illegible] పూర్వపక్షవాదః.

తేజోఽతస్తథాహ్యాహ, ౧౦.

తేజో వాయోరేవోత్పద్యతే న సాక్షాద్బ్రహ్మణః వాయోరగ్నిరిత్యాహ.

ఆపః, ౧౧.

అగ్నేరాప ఇతి శ్రుతేరాపోఽగ్నేః.

పృథివీ, ౧౨.

పృథివ్యద్భ్యః అద్భ్యః పృథివీతి శ్రుతేః.

అధికార రూపశబ్దాన్తరేభ్యః - ౧౩.

తా అన్నమసృజన్తేత్యాద్యన్నశబ్దేన పృథివ్యేవాభిధీయతే కుతః పృథివ్యధికారాద్రూపాత్ (కృష్ణం) తదన్నస్యేతి పృథివీరూపవిధానాదద్భ్యః పృథివీతి శబ్దాన్తరాచ్చాన్నరూపా

తదభిధ్యానాదేవతు తల్లిఙ్గాత్సః - ౧౪.

తత్తేజ ఐక్షత తా ఆప ఐక్షన్తేతి తదభిధ్యాన రూపాత్ లిఙ్గాత్ బహుస్యామితి తత్తద్రూపాత్ - పరమాత్మా కారణత్వలిఙ్గాత్ - స ఏవ పరమాత్మా తేజః పృథివీ శరీరకః తత్తత్సృష్టావుక్తకారణత్వేనాభిధీయతే.

విపర్యయేణతుక్రమోఽత ఉపపద్యతేచ - ౧౫.

పారమ్పర్యక్రమవ్యతిక్రమేణైవ స్రష్టృత్వముచ్యతే పృథివ్యాదీనాం వాయురిత్యాదివాక్యాత్ యస్మాద్బ్రహ్మణ స్సృష్టిరూపః క్రమస్సూచ్యతే తస్మాత్తేజః పృథివీ శరీరక బ్రహ్మణ ఏవ సృష్టిరుపపద్యతే.

అన్తరావిజ్ఞానమనసీ క్రమేణ తల్లిఙ్గాదితి చేన్నావిశేషాత్ - ౧౬.

భూతపరిగణనాక్రమాన్తరాలే ఇన్ద్రియాణి మనసీ క్రమేణోత్పద్యేతే ఇత్యేతస్మాజ్జాయతే ప్రాణః మనః సర్వేన్ద్రియాణి చ ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీతి క్రమస్య లిఙ్గాత్ ... తత్పూర్వక్రమమితిచేన్న - ఏతస్మాజ్జాయత ఇత్యస్య ప్రాణాది పృథివ్యన్తేషు సర్వేష్వవిశేషాత్ - అతస్తేజః పృథివ్యాదీనామపి పరమాత్మైవ కారణమ్. తత్తేజ ఐక్షతేతి తేజః పృథివీశబ్దాభిధేయత్వాద్యన్నస్యాదినామో బ్రహ్మణి భాక్తా ఇత్యాహ-

చరాచరవ్యపాశ్రయస్తుస్యాత్తద్వ్యపదేశో భాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్ - ౧౭.

చరాచరవస్తు సమ్బన్ధి తత్తచ్ఛబ్దో బ్రహ్మణ్యభాక్తః

ముఖ్య ఏవ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకర
వాణీతి సర్వస్య వస్తునో నామరూపవ్యాకర్తృతయా బ్ర
హ్మణ ప్రవేశశ్రవణాత్ తత్తదాత్మత్వమవగమ్యతే వా
చైతన్యదేశప్రయుజ్యతే.

నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః, ౧౮.

నాత్మోత్పద్యతే నజాయతే మ్రియతే ఇతి శ్రుతేః నిత్యోని
త్యానామిత్యాది శ్రుతిభ్యో నిత్యత్వావగతేశ్చ.

జ్ఞోఽత ఏవ. ౧౯.

అథ యో వేదేదం జిఘ్రాణీతి స ఆత్మా మనసైతాన్ కామాన్ ప
శ్యన్ రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోక ఇత్యాది శ్రుతేర్జ్ఞో ముక్త
స్యాత్మా జ్ఞానాత్మైవ మనోఽస్య దైవం చక్షురితి శ్రుతేః. స్వధర్మ
భూతం జ్ఞానం మనః.

ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనామ్, ౨౦.

ఉత్క్రాన్త్యాదీనాం శ్రవణాదణుర్జీవః.

స్వాత్మనా చోత్తరయోః. ౨౧.

గత్యాగత్యోః స్వాత్మనైవ సంబన్ధిత్వాదణుత్వం నిశ్చి
తమ్.

నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధి
కారాత్. ౨౨.

స వా ఏష మహానజ ఆత్మేతి శ్రుతేరణురితి చేన్న. యస్యాను
విత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మేతి పరమాత్మాధికారాత్.

స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ. ౨౩.

ఏషోఽణురాత్మేత్యణుశబ్దాత్ ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవర ఇతి
ఉన్మానశబ్దాచ్చాణుః. అణోరపి సకలదేహవ్యాపి వేదనానుప
పద్యత ఇత్యత ఆహ.

అవిరోధశ్చన్దనవత్. ౨౪.

యథా చన్దనబిన్దురేకదేశస్థోఽపి సకలదేహవ్యాపి సుఖం
జనయతి తద్వదవిరోధః.

అవస్థితి వైశేష్యాదితి చేన్నాభ్యుపగమాద్ధృ దిహి. ౨౪.

దశవిశేషస్థితి శ్చన్దనస్యేతి చేన్న ఆత్మనోపి తదభ్యుపగమాత్- హృదిహ్యేష ఆత్మా యోయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిరితి శ్రుతేః- స్వకుతేనాహ.

గుణాద్వాలోకవత్ - ౨౫.

ఆత్మా స్వగుణేనజ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యానుభవతి యథా మణి ప్రభృతయః స్వకీయేనాలోకేన వ్యాప్య ప్రకాశయన్తి- ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్యేతి శ్రుతేర్జ్ఞానాత్మనోర్వ్యతిరేక ఇత్యత్రాహ.

వ్యతిరేకో గన్ధవత్తథా చ దర్శయతి- ౨౬.

గన్ధవతీ పృథివీవత్ అహం జానామీతి గుణవత్త్వేనోప లబ్ధేర్వ్యతిరేకోఽస్తి- దర్శయతి చ శ్రుతిర్వ్యతిరేకం జానాత్యేవాయం పురుష ఇతి.

పృథగుపదేశాత్ - ౨౮.

ఆత్మనః పృథక్త్వేన చోపదిశ్యతే జ్ఞానమ్ - న విజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపో విద్యతే ఇతి జ్ఞానమాత్రవ్యపదేశః కథమితి చేత్.

తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్ - ౨౯.

జ్ఞానగుణసారత్వాదాత్మనో జ్ఞానాదివ్యపదేశః యథా ప్రాజ్ఞస్య విపశ్చితోపి సత్యం జ్ఞానమితి.

యావదాత్మభావిత్వాచ్చ న దోషస్తద్దర్శనాత్ ౩౦

ఆత్మస్వరూపానుబన్ధిత్వాత్ జ్ఞానస్య తేన వ్యపదేశో న దోషః- స్వరూపానుబన్ధిధర్మత్వేన గోత్వాదినాఖణ్డాదర్శనాదిత్యాదివ్యపదేశో దృశ్యతే. సుషుప్త్యాదిషు సతో జ్ఞానస్య యావదాత్మభావిత్వం కథమిత్యత్రాహ.

పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోఽభివ్యక్తియోగాత్ - ౩౧.

సుషుప్త్యాదిషు సతో జ్ఞానస్యాభివ్యక్తస్యాపి జాగరాదౌ

వభివ్యక్తి సంభవాత్ స్వరూపానుబన్ధ్యేవ జ్ఞానత్వం యథాత్వం
స్యాసాధారణత్వ మథాత్ ద్వాత్యేఽపి తతోఽయమవత్వే
భివ్యక్తిః. జీవాత్మనో జ్ఞాతృత్వమను (?) ంచోక్తమ్.

నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసంగోఽన్యత
రనియమోవాన్యథా- ౩౨.

అన్యథాఙ్గప్తిమాత్రత్వే, సర్వగతత్వేఽపన్నిత్యత్వాత్ సర్వదో
పలబ్ధిస్స్యాత్- సజ్జోత్ప్రచకాధావాత్ - విద్యమానాయా అను
పలబ్ధేరపి నైవహేతురితి సాపినిత్యతత్స్యాత్ - జ్ఞానేంద్రియా
నే హేత్వన్తరేణనివారణాసంభవాత్ - అగను కజ్ఞానసర్వగతా
త్మవాదేఽపి సఏవదోషః సర్వాత్మసాంసర్వగతత్వేన జ్ఞాన
హేతూనాం మనస్సంయోగాదీనాం సర్వసాధారణత్వాత్-
అదృష్టహేతూనామపి సర్వసాధారణత్వాత్తైనాపినియమః-
అతోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యోర్విరోధాదుపలబ్ధేర్వా హేతవస్స్యుః
అనుపలబ్ధేర్వా- తథానత్యన్యతరనియమస్స్యాత్.

కర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాత్- ౩౩.

జ్ఞాతాసన్నయమాత్మా కమ్మానుకర్తాచ - ఆత్మనోకర్తృ
త్వేకుర్యాన్నకుర్యాదితి శాస్త్రానర్థకత్వంచస్యాత్.

ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ, ౩౪.

గృహీత్వా స్వేశరీరే యథాకామంపరివర్తత ఇతి ఉపా
దానవిహారోపదేశాచ్చకర్తా.

వ్యపదేశాచ్చక్రియాయాం నచేన్ని
ర్దేశవిపర్యయః- ౩౫.

విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుత ఇత్యాదినా యజ్ఞాదౌ కర్తృత్వవ్య
పదేశాచ్చకర్తా- విజ్ఞానశబ్దోబుద్ధ్యాత్మనఇతిచేత్తదావిజ్ఞా
నేనేతి నిర్దేశవిపర్యయస్స్యాత్- బుద్ధేః కరణత్వాత్.

ఉపలబ్ధివదనియమః- ౩౬.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే తస్యాస్సర్వసాధారణత్వేన పూ
ర్వోక్తోపలబ్ధ్యనియమవత్ఫలానియమస్స్యాత్.

శక్తివిపర్యయాత్ - ౩౭.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే కర్తురేవ భోక్తృత్వమితి సైవ భోక్త్రీ స్యాదిత్యర్థః.

సమాధ్యభావాచ్చ - ౩౮.

ప్రకృతేరేవ కర్తృత్వే ప్రకృతేరన్యోఽస్మీతి సమాధ్యభావప్రసఙ్గాచ్చ.

యథా చ తక్షోభయథా - ౩౯.

ఆత్మనః కర్తృత్వే ఇచ్ఛాయాం కరోత్యన్యథా న కరోతీతి వ్యవస్థా చ సిధ్యతి యథా తక్షా స్వకార్యే - బుద్ధేరిచ్ఛాభావాన్న వ్యవస్థా - చేతనధర్మత్వాదిచ్ఛాయాః.

పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః - ౪౦.

య ఆత్మానమన్తరో యమయతీతి శ్రుతేరాత్మనః కర్తృత్వం పరాయత్తమ్ - సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేత్యాదిస్మృతేశ్చ.

కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతి
షిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః - ౪౧.

జీవస్స్వేచ్ఛయా ప్రవృత్తినివృత్తిహేతుం ప్రయత్నం కరోతి - జీవేన కృతం ప్రయత్నం ప్రవృత్తినివృత్తిహేతుమపేక్ష్య తదనుమతిదానేన పరః ప్రవర్తయతీతి విధినిషేధావైయర్థ్య నిగ్రహానుగ్రహాన్యోఽవగమ్యతే - యథా గురుతరదార్వాదిభరణే బలః ప్రబలసహకృతః కుర్వన్నపి స్వీయప్రయత్నే విధినిషేధయోగ్యో భవతి - ఏవమేవ జీవః పరమపురుషానుమతిసహకృతః ప్రవర్తమానోఽపి విధినిషేధయోగ్య ఇతి న కశ్చిద్విరోధః.

అంశో నానావ్యపదేశాదన్యథా చా
పి దాశకితవాదిత్వమధీయత ఏకే - ౪౨.

జీవాత్మా పరమపురుషాంశః పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మ

త్వాత్ స కారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదినా నానాత్వవ్యపదేశాత్ అన్యథాకత్వమప్యయమాత్మా బ్రహ్మేత్యైక్యోపదేశాచ్చ - బ్రహ్మ దాశా ఇత్యాది సర్వజీవవ్యాప్త్యైక్యమధీయత ఏకే - అంశత్వే హ్యుభయం ముఖ్యం భవతి.

మన్త్రవర్ణాత్ - ౪౩.

పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి మన్త్రవర్ణాచ్చ:

అపిస్మర్యతే - ౪౪.

మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత ఇత్యాదినా.

ప్రకాశాదివత్తు నైవం పరః - ౪౫.

బ్రహ్మాంశత్వేఽపి జీవస్య జీవో యస్స్వరూపో యత్స్వభావశ్చ నైవం పరః నిరవద్యః సర్వజ్ఞః సత్యసంకల్ప ఏవ సర్వదా - కథమ్ - ప్రకాశాదివత్ ప్రకాశవిశిష్టానాం మణిప్రభృతీనాం ప్రకాశో విశిష్టైకదేశత్వేన యథాంశః - ఆదిశబ్దాద్విశేషణతై తత్స్వభావ జాతిగుణశరీరాణి గృహ్యన్తే - విశేషణానాం విశిష్టైకదేశతయా తదంశత్వేఽపి విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావ భేదో న విరుద్ధః య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా శరీరమితి హి శ్రుతిః.

స్మరన్తి చ - ౪౬.

చిదచిదాత్మకజగతో బ్రహ్మాంశత్వం ప్రకాశాదివదితి పరాశరాదయశ్చ స్మరన్తి ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా - పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్ - తత్సర్వం వై హరేస్తనుః - తాని సర్వాణి తద్వపురిత్యాదిషు.

అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ - ౪౭.

బ్రహ్మాంశత్వేఽపి సర్వజీవానాం కస్యచిద్వేదాధ్యయనాదావనుజ్ఞా కస్యచిత్పరిహారశ్చేత్యేతౌ బ్రాహ్మణాది దేహాన్వి

శుచ్యశుచిత్వాదుపపద్యతే-యథాగ్న్యాదేః శ్రోత్రియాగారస్థ
శ్మశానసంబన్ధాత్.

అసన్తతేశ్చావ్యతికరః- ౪౮.

శరీరదేహాంభిన్నత్వాదణుత్వేన తత్తచ్ఛరీరాన్తర్వర్తిత్వాచ్చ
జ్ఞానసుఖాద్యవ్యతికరః-అజ్ఞానోపాధిభ్యాం బ్రహ్మైవ సంబద్ధ
మితి పక్షద్వయేఽపి న తద్వ్యవస్థా.

ఆభాస ఏవ చ- ౪౯.

పక్షద్వయేఽపి హేత్వాభాసః.

అదృష్టానియమాత్ - ౫౦.

--సత్యమిథ్యోపాధికృతత్వేఽప్యాత్మనాం బ్రహ్మణ ఏవాజ్ఞాన
ముపాధిశ్చేతి తత్కృతేనాదృష్టేనాపి న నియమః.

అభిసంధ్యాదిష్వపిచైవమ్- ౫౧.

అదృష్టహేతుభూతాభిసంధ్యాదిష్వపిచైవమేవ.

ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్ - ౫౨.

ఉపాధిసంబద్ధబ్రహ్మప్రదేశభేదాద్వ్యవస్థేతిచేత్ ఉపా
ధిషుగచ్ఛత్సు సర్వప్రదేశానాం తదన్తర్భావాత్.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయ
స్యతృతీయఃపాదః.

తథా ప్రాణాః- ౧,

యథా జీవోఽనుత్పత్తినిత్యత్వశ్రుతేర్నోత్పద్యతే- తథేన్ద్రి
యాణ్యపి- అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ ఋషయో వావ తేఽ
గ్ర ఆసన్ ప్రాణా వా ఋషయ ఇతి ప్రాక్సృష్టేః ప్రాణానాం
స్థితిశ్రవణాత్ - నైవమ్-

గౌణ్యసంభవాత్తత్ప్రాక్శ్రుతేశ్చ- ౨,

తస్య పరమాత్మన ఏవ సృష్టేః ప్రాగవస్థాన శ్రుతేః । ఋషిశబ్దః ప్రాణశబ్దశ్చ పరమాత్మన్యేవ-బహుత్వాసమ్భవా ద్బహువచనముక్తిర్గౌణీ.

తత్పూర్వకత్వాద్వాచః- 3,

పరమాత్మన సృష్టిపూర్వత్వాదితరేషాం నామరూపయోగస్య తదానీం ప్రాణశబ్దో నేన్ద్రియపరః.

సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ- ౪,

సప్తైవేన్ద్రియాణి-సప్తప్రాణాః - యదా పఞ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ బుద్ధిశ్చేతి సప్తానామేవ గతిశ్రవణాద్విగపి శేషితత్వాచ్చ.

హస్తాదయస్తు స్థితేఽతో నైవమ్- ౫,

హస్తాదయ ఇన్ద్రియాణి జీవే దేహాన్తఃస్థితే ఉపకార త్వావిశేషాత్ । అతో న సప్తైవ అపి త్వేకాదశ. దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశః । ఇన్ద్రియాణి దశైకం చేతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామ్ । బుద్ధ్యాదయో మనోవృత్తిభేదాః-సప్తానాంగతిశ్రవణం విశేష ణంచ తేషాం ప్రాధాన్యాత్.

అణవశ్చ - ౬.

తాని చాణూని ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి గతిశ్రవణాత్.

శ్రేష్ఠశ్చ - ౭.

శ్రేష్ఠః ముఖ్యవృత్తిప్రాణోఽప్యుత్పద్యతే ఉత్క్రమణా త్సోఽణుః అయమనువాదః

న వాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్ - ౮.

ముఖ్యవృత్తిప్రాణో న వాయుమాత్రం తత్క్రియామాత్రం వా - ఏ తస్మాజ్జాయతే ప్రాణః ఖం వాయురితి పృథగుప-

చక్షురాదివత్తు తత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః ౯.

వాయోః పృథక్ శ్రుతో౽యం నాగ్న్యాదివత్ భూతాన్తరమ్. వాయురేవ దేహధారణయోగ్యాకారమాపన్నశ్చక్షురాదివజ్జీవోపకరణమ్ చక్షురాదిభిస్సహోపదేశతుల్యోపకారత్వస్మృత్యాదిభ్యః.

అకరణత్వాచ్చ న దోషస్తథాహి దర్శయతి. ౧౦,

కరణం క్రియా - న జీవోపకారరూపక్రియారహితత్వదోషః - యతః శ్రుతిరేవ దేహేన్ద్రియాద్యశైథిల్యకరణం దర్శయతి - ప్రాణోత్క్రమణే దేహాది శైథిల్యాభిధానాత్.

పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే - ౧౧ -

ప్రాణ ఏక ఏవ స్వవృత్తిభిః ప్రాణాపానాదినామభాగ్భవతి. కామాదిభిర్వృత్తిభిరేకమేవ మనః కామస్సఙ్కల్ప ఇత్యాద్యభిధాయైతత్సర్వం మన ఏవేతి -

అణుశ్చ - ౧౨ -

ప్రాణో౽నూత్క్రాన్తిశ్రుత్యుత్క్రాన్త్యణుః.

జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానన్తు తదామననాత్ప్రాణవతా శబ్దాత్ - ౧౩ -

జీవేన సహాగ్న్యాదేరిన్ద్రియాధిష్ఠానం పరమాత్మసఙ్కల్పాదేవ భవతి - యో౽గ్నౌ తిష్ఠన్నగ్నిమన్తరో యమయతీత్యాది శబ్దాత్ - సర్వస్య తన్నియామ్యత్వనియమాత్.

తస్య చ నిత్యత్వాత్ - ౧౪ -

సర్వేషామాత్మతయానుప్రవిశ్య సర్వనియమనస్య నిత్యత్వాత్పరమాత్మనః - అవర్జనీయత్వాదిత్యర్థః - తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశదితి శ్రుతేః.

త ఇన్ద్రియాణి తద్వ్యపదేశాదన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్ - ౧౫

శ్రేష్ఠాదన్యత్రయే ప్రాణాస్త ఇన్ద్రియాణి - తేష్వేవేన్ద్రియవ్యపదేశాత్ - ఇన్ద్రియాణి దశైకం చేత్యాదౌ -

భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ - ౧౭ -

ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చేతి భేదేనోత్ప త్తిశ్రుతేరిన్ద్రియాణాం వృత్త్యపరమేపి ప్రాణవృత్త్యనుపరమవైలక్ష ణ్యాచ్చ.

సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత
ఉపదేశాత్ - ౧౮ -

దేవాది నామరూపవ్యష్టిసృష్టిశ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పర మాత్మన ఏవ న కేవల చతుర్ముఖాత్ నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణం కుర్వతో నామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్ త్రివృత్కరణం కేవలచతుర్ముఖస్య న సమ్భవతి. త్రివృత్కృతైర్హి తేజోబన్నై రణ్డముత్పాద్య పశ్చాచ్చతుర్ముఖసృష్టిః. తదణ్డమభవద్ధై మం తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మేత్యాదిస్మృతేః.

మాంసాది భౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చ - ౧౯

అన్నమశితం త్రేధా విధీయత ఇత్యత్ర ప్రాగుక్తత్రివృత్కర ణాదర్వాచీనత్రివృత్కృతాన్నాద్యుత్పత్తౌ పురుషోపభుక్తా న్నాదీనాం పరిణామప్రకార ఉచ్యతే - అన్యథా మాంసమన సోః పురీషాదణీయస్త్వేనావ్యవస్థితేర్జసత్వప్రసక్తిః తథా పీత్యన్నమశితం త్రేధేతి భూమేరేవ త్రేధాత్వోపక్రమాదన్నమ యం హి సోమ్య ఇతి మనసో భౌమత్వశ్రవణాచ్చ విరుధ్యతే - తథేతరయో రప్తేజసోస్త్రైవిధ్యం విరుధ్యతే. తదిదమాహ. మాంసాది భౌమం యథాశబ్దమితరయోశ్చేతి - పురీషవన్మాంసమనసీ అపి భౌమే ఇతి హ్యుచ్యతే. తథా మూత్రవల్లోహితప్రాణావప్యాప్యౌ తథా స్థివన్మజ్జావాచౌ తైజసౌ - పూర్వమేవ త్రివృత్కృతత్వాత్ త్రివృత్కృతం వస్తు కథమన్నాదిరూపేణ జాయత ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః.

వైశేష్యాత్తు తద్వాదస్తద్వాదః - ౨౦ -

అబాదిభూయస్త్వేన వైశేష్యాత్తద్వాదః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః సమాప్తశ్చాధ్యాయః-

---

తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యామ్- ౧-

జీవో దేహాద్దేహాన్తరగమనే భూతసూక్ష్మైస్సమ్పరిష్వక్తో భూత్వా గచ్ఛతి- కుతః- ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామవగమ్యతే- వేత్థ యథా పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతి ప్రశ్నః. ఇతి తు పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీతి ప్రతివచనమ్. దేహారమ్భకా ఆపస్త్రివృత్కరణేన భూతాన్తరసంసృష్టాః ద్యుపర్జన్యపృథివీపురుషయోషిదాఖ్యాగ్నిషు జీవేన సహ ప్రక్షిప్తాః పఞ్చమ్యామాహుతౌ యోషిదగ్నిప్రవేశవేలాయాం పురుషశబ్దాభిలపనీయా భవన్తి పురుషాకారతాం భజన్తి ఇత్యర్థః- ఉత్తరైస్సూత్రైరయమర్థోఽభివ్యజ్యతే - స చాయమర్థః- జీవో బ్రహ్మణా దేహస్థస్స్వభావాదనాదికర్మకృతత్ఫలభోగాయాస్మాద్దేహాదుత్క్రామన్ గచ్ఛన్ తద్దేహస్థాభిర్భూతాన్తరసంసృష్టాభిస్సూక్ష్మాభిరద్భిః పరిష్వక్తోఽగ్నిత్వేన రూపితం ద్యులోకం ప్రాప్తాభిర్దేవామృతమయదేహాకారపరిణతాభిరద్భిః పరిష్వక్తో దేవానాం శేషత్వముపగమ్య తైస్సహ తత్ర భోగమనుభూయ కర్మావసానే భుక్తశిష్టబ్రాహ్మణాదియోనిప్రాపకకర్మణా సహ పునరపీమం లోకమాగమ్య కర్మాకర్షిణీభిః పరిష్వక్తోఽగ్నిత్వరూపితం పర్జన్యం ప్రాప్య వర్షధారాభిస్సహాగ్నిత్వరూపితాం పృథివీమాగమ్య వ్రీహ్యాదిసస్యైస్సంయుక్తః పుంసాకారపరిణతేన రేత

సహాగ్న్యాత్మరూపితం పురుషం ప్రాప్య తత్ర స్థూలాకార పరిణ తాభిస్తాభిరద్భిః పరిష్వక్తో ఽగ్నిరూపితాం యోషితం ప్రాప్య తత్ర గర్భాకార పరిణతాభిస్తాభిరద్భిః పురుషశబ్దాభిలపనీయా- భిః పరిష్వక్తః కర్మానురూపం బ్రాహ్మణాదిరూపేణ జాయత ఇతి. కథమప్శబ్దేనాభిధానం సర్వేషామిత్యాశఙ్క్యాహ.

త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్ - ౨,

త్రివృత్కరణేన త్ర్యాత్మకత్వాత్ ఆప ఇతి భూతాన్తరసం సృష్టా ఏవాపో ఽభిధీయన్తే అపాం భూయస్త్వాదాధిక్యాచ్చా ప్శబ్దేనోచ్యన్తే.

ప్రాణగతేశ్చ - ౩,

ఇతశ్చ భూతసూక్ష్మైస్సంయుక్తో యాతి ప్రాణమనూ- త్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి జీవేన స హేన్ద్రియగతేస్తదాశ్రయత్వేన దేహాన్తరేఽపి సూక్ష్మస్య గతిర వగమ్యతే-స్మర్యతే చ మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్ష తి - శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః-గృ హీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయ ఇతి

అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్ - ౪,

అగ్నిం వాగప్యేతీతీన్ద్రియాణామగ్న్యాదిగతిశ్రుతేర్న జీవే న సహాగమనమితి చేన్న- వాగాద్యభిమానిదేవతాసు భాక్తత్వా త్వాగాదిశబ్దానామ్-ఓషధీర్లోమానీత్యసంభవద్భిర్లోమాదిభిస్స హపాఠాత్.

ప్రథమేఽశ్రవణాదితి చేన్న తా ఏవ

హ్యుపపత్తేః - ౫-

ప్రథమద్యులోకాగ్నిహోమేఽప ఇత్యశ్రుతేర్నాపో భూ తాన్తరసంసృష్టా గచ్ఛన్తీతి వక్తుం శక్యతే-సంతస్మిన్నేతస్మి న్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాం జుహ్వతీతి శ్రద్ధైవ హోమ్యత్వేన శ్రూ యత ఇతి చేన్న - ఆప ఏవ శ్రద్ధాశబ్దేనోచ్యన్తే, ఇతశ్చ్య

ప్రష్టాసు ప్రతివచనస్య ప్రశ్నానుగుణ్యేనోపపత్తేర్గమ్యతే-శ్రద్ధా వా ఆప ఇతి హి శ్రూయతే.

అశ్రుతత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః- ౬-

అథ ప్రశ్న ప్రతివచనయోరాప ఏవ ప్రతీయన్తే న తత్పరిష్వక్తో జీవ ఇతి చేత్ న- ఉత్తరత్ర అథయ ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యాదౌ ఇష్టాదికారిణాం జీవానాం గమన ప్రకారవచనాద్ద్యులోకాగ్నౌ సమ్బద్ధస్యేచ్ఛయా వాచ్యాయా స్తస్యా ఆహుతేస్సోమో రాజా సంభవతీతి సోమభూతత్వోక్తేః సోమభూతస్యైవ సోమో రాజేతి ప్రత్యభిజ్ఞానాదద్భిః పరిష్వక్త స్తచ్ఛరీర ఏవ ఆప ఇత్యుచ్యత ఇతి గమ్యతే- తం దేవా భక్షయన్తీతి ధూమాదినా గతస్య దైవైర్భక్ష్యమాణత్వ శ్రవణాజ్జీవస్యైవ దనీయత్వాచ్చ నజీవస్తత్రోచ్యత ఇత్యాశఙ్క్యాహ.

భాక్తం వాఽనాత్మవిత్త్వాత్తథాహి దర్శయతి- ౭-

ఏష సోమో రాజా తం దేవా భక్షయన్తీతి సోమభూతస్య దేవైర్భక్ష్యమాణత్వవచనం భాక్తం కేవలేష్టాదికారిణామనాత్మవిత్త్వేన దేవోపకరణత్వాభిప్రాయమ్ - తథాహి దర్శయతి శ్రుతిః- యథా పశురేవం స దేవానామితి పశువద్దేవోపకరణత్వం దర్శయతి- యథాశ్వో దేవోపకరణత్వే- తథాఽఽత్మవిదామనాత్మవిదాంచ పరమపురుషోపకరణత్వం దేవోపకరణత్వఞ్చ ప్రదర్శ్యతే- దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపీతి-

కృతాత్యయేఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం యథేతమనేవంచ- ౮-

కృతస్య కర్మణోఽన్తే అముష్మాల్లోకాన్నివర్తమానస్సావశేష కర్మవాన్నివర్తత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే- తద్య ఇహ చరణా రమణీయాం యోనిమాపద్యన్త ఇతి శ్రుతిః- తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపమిత్యాది స్మృ

రి:- ఆరోహణ ప్రకారేణ మార్గైకదేశే ప్రకారాన్తరేణ వై కృదేశ.

చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణా[illegible]ేతి

కార్ష్ణాజినిః- ౯-

రమణీయ చరణా ఇతి చరణశబ్దా న్నానుశయః చరణశబ్ద స్య స్మార్తాచార విషయత్వాదితిచేన్న-అనుశయోపలక్షణార్థా చారశ్రుతిః తస్యైవసుఖసాధనత్వాత్-

ఆనర్థక్యమితిచేన్న తదపేక్షత్వాత్- ౧౦-

స్మార్తాచారస్యానుపయోగాదానర్థక్యమితిచేన్న తద పేక్షత్వాత్ సర్వస్య పుణ్యకర్మణః సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్ని త్యమితి వచనాదితి కార్ష్ణాజినిమతమ్-

సుకృతదుష్కృతే ఏవేతితుబాదరిః- ౧౧-

రమణీయచరణాఃకపూయచరణా ఇతి చరణశబ్దేన సుకృత దుష్కృతే ఏవాభిహితే పుణ్యం కర్మాచరతీతి ప్రసిద్ధరితి బా దరిః- ఏతదేవ స్వీకృతం స్మార్తాచారాపేక్షం సర్వకర్మేతి చ స్వీకృతమ్-

అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతమ్- ౧౨-

ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతామపి చన్ద్రగమనమస్తి యేవైకేచా స్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవత ఇత్యవిశేషాత్-

సంయమనేత్వనుభూయేతరేషామారో

హావరోహౌ తద్గతిదర్శనాత్- ౧౩.

ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతాం యమశాసనే తత్ఫలమనుభూ యారోహాదిః వైవస్వతం సంగమనం జనానామిత్యాదౌ తద్ద ర్శనాత్-

స్మరన్తి చ- ౧౪-

సర్వేచైతే రక్షింయాన్తి యమస్య రగవర్ తేతి-

అపి సప్త, ౧౫-

సప్తరౌరవాదీనపి స్మరన్తి.

తత్రాపి తద్వ్యాపారాదవిరోధః, ౧౬-

తత్రాపి యమవ్యాపారాదేవ యమవశ్యతయా అవిరోధః.

విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్ - ౧౭.

విద్యాకర్మణోః ఫలం బ్రహ్మగమనం చన్ద్రగమనం చ - కథమ్ - తద్య ఇత్థం విదుస్తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తీతి ప్రకృతత్వాత్ - బ్రహ్మచన్ద్రగమనయోః - అతః పాపినాం న తత్ప్రసఙ్గః.

న తృతీయే తథోపలబ్ధేః- ౧౮.

న చ పాపినాం దేహోత్పత్త్యర్థం గమనాద్యపేక్షా తేషాం ద్యులోకగమనాభావోపలబ్ధేః - అథైతయోః పథోర్న కతరేణ చ తే యాన్త్యత ఏతత్తృతీయం స్థానం తేనాసౌ లోకో న సంపూర్యతే ఇతి - తృతీయస్థానమితి హి పాపకర్మాణ ఉచ్యన్తే.

స్మర్యతేఽపి చ లోకే- ౧౯.

లోకే ద్రౌపద్యాదీనాం పుణ్యకర్మణామపి యోనిద్వార్యనపేక్ష దేహారమ్భః స్మర్యతే.

దర్శనాచ్చ- ౨౦.

తథా దంశమశకాదీనామపి దృశ్యతే - భూతానాం త్రైవిధ్యశ్రుతావణ్డజం జీవజముద్భిజ్జమితి స్వేదజోద్భిజ్జయోస్తదనపేక్షత్వమ్.

తృతీయశబ్దావరోధస్సంశోకజస్య- ౨౧-

స్వేదజస్యోద్భిజ్జశబ్దేన సఙ్గ్రహ ఇత్యర్థః-

తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః-౨౨-

యథేదమాకాశమిత్యాదినాఽఽకాశాది సాదృశ్యాపత్తిః ప్రత్యవరోహత ఉపదిశ్యతే- తత్ర తత్ర సుఖదుఃఖానుభవాభావరూపోపపత్తేః- తదనుభవార్థం హి తచ్ఛరీరతా.

నాతిచిరేణ విశేషాత్ - ౨౩-

వ్రీహ్యాదిప్రాప్తేః ప్రాగాకాశాదిషు నాతిచిరం స్థితిః అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరమితి వ్రీహ్యాదౌ విశేషవచనాత్.

అన్యాధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్ - ౨౪.

తత్ర వ్రీహియవా ఇత్యాద్యభివచనమన్యజీవాధిష్ఠితే వ్రీహ్యాదౌ సంశ్లేషమాత్రమేవ నావరోహతః ఆకాశాదిష్వివ జనన హితాభిలాపాత్ జాయన్త ఇత్యుపచారతః. సత్ర్యాదిజన్మాస్తి తత్ర రమణీయచరణా ఇతి హేతుతయాభిలప్యతే.

అశుద్ధమితి చేన్న శబ్దాత్ - ౨౫.

అవరోహతః పూర్వావస్థితం యాగాదిష్వగ్నీషోమీయాది హింసాయాగత్వేన అశుద్ధం కర్మాస్తీతి చేన్న - హింసాయాః శరీరే ఊర్ధ్వం స్వర్గమేతి న వా ఉ ఏతన్మ్రియసే న రిష్యసీతి పశుసంజ్ఞపనస్యాహింసాత్వశబ్దాత్

రేతస్సిగ్యోగోఽథ - ౨౬.

యో యో హ్యన్నమత్తి యో రేతస్సిఞ్చతీత్యుక్తత్వేన సంసృష్టస్య అన్నమతః రేతఃసిచా యోగమాత్రమేవ నరత్వముచ్యతే అతః పూర్వవదపి సంశ్లేషమాత్రమ్.

యోనేశ్శరీరమ్ - ౨౭.

యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదవరోహతః శరీరం ప్రాప్యతే.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే తృతీయాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

సంధ్యే సృష్టిరాహ హి - ౧.

సంధ్యే స్వప్నే అథరథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇత్యా దినాభిహితా సృష్టిర్జీవకృతా - ఉభయత్ర శ్రుతి సృష్టివత్సర్వస్య సృజతే స హి కర్తేతి స్వప్నదృశం జీవమేవ హి కర్తారమాహ శ్రుతిః.

నిర్మాతారం చైకే పుత్రాదయశ్చ - ౨.

ఏతమేవ జీవం నిర్మాతారం స్వాపస్థానకామానామేకే శాఖినో౽ధీయతే - య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇత్యత్ర కామశబ్దనిర్దిష్టాః కామ్యమానతయా పుత్రాదయ ఏవ - పుత్రాదిసర్వాన్ కామాన్ ఛన్దత ఇత్యుక్త్వా శతాయుషః పుత్రపౌత్రానితి వివృతత్వాత్.

మాయామాత్రం తు కార్త్స్న్యేనాన
భివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ - 3.

తు శబ్దాత్పక్షో వివర్తతే - స్వాప్నే యో రథాదిసృష్టిః తదీశ్వరకృతం మాయామాత్రం స్వప్నదృశైకేనానుభావ్యం తత్కాలమాత్రావసానమిత్యాశ్చర్యతయా మాయేత్యుక్తమ్. జీవస్య సత్యసంకల్పత్వాది స్వరూపం స్వాభావికం సంసారదశాయాం కార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తమితి న తస్య సంకల్పమాత్రాత్ సృష్టిరుపపద్యతే - స హి కర్తా పురుషో నిర్మిమాణ ఇతి న జీవవిషయం తస్మింల్లోకాశ్శ్రితాస్సర్వ ఇతి వచనాత్ - స్వాభావికస్యానభివ్యక్తిహేతుమాహ.

పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో
హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ - ౪.

తు శబ్దః శంకావ్యావృత్త్యర్థః - జీవస్యానాద్యపచారరూపి పాపేన పరాభిధ్యానాదేవ తిరోహితం రూపం తదపచారాత్తదనువృత్తే ర్బన్ధస్య మోక్షాభిధ్యానస్య భయం భవతి అథ సో౽భయం గతో భవతీతి శ్రుతేః.

దేహయోగాద్వా సోఽపి - ౫.

సోఽపి తిరోధానభావో దేవమనుష్యాది దేహాకారాచిద్యోగాత్ సృష్టివేళాయాం నామరూపవిభాగానర్హ సూక్ష్మాకారచిద్యోగాత్ప్రళయే.

సూచకశ్చ హి శ్రుతేరాచక్షతే చ తద్విదః, ౬.

అథ స్వప్నః పురుషం కృష్ణమిత్యాదిశ్రుతేశ్శుభాశుభసూచకస్స్వప్నః. స్వప్నవిదశ్చాచక్షతే. అతో న జీవస్రష్టృత్వం స్వాప్నార్థానామ్.

తదభావో నాడీషు తచ్ఛ్రుతేరాత్మని చ, ౭.

స్వప్నాభావస్సుషుప్తిః. ఆసు తదా సుప్తో భవతి - సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతీతి శ్రుతేర్నాడీషు పరమాత్మని చ - పురీతతి శేతే ఇతి శ్రుతేః పురీతతి చ - ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవదవిరోధాత్.

అతః ప్రబోధోఽస్మాత్ - ౮.

సత ఆగమ్య న విదురితి బ్రహ్మణః ప్రబోధశ్రుతిరత ఏవ.

స ఏవ తు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః - ౯.

సతా సంపన్నోఽపి సుషుప్త ఏవ ప్రబుద్ధస్తిష్ఠతి. జ్ఞానవైధుర్యేణ కృతస్య కర్మణస్తేనానుభావ్యత్వాత్ పూర్వానుభూతప్రత్యభిజ్ఞానాత్ త ఇహ వ్యాఘ్రో వేత్యాదియద్యద్భవన్తి తథా భవన్తీతి శబ్దాత్ మోక్షోపాయవిధ్యానర్థక్యాచ్చ.

ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిః పరిశేషాత్ - ౧౦.

మూర్ఛితే పురుషే యాఽవస్థా సా మరణాయార్ధసంపత్తిరితి హేతుభేదాదాకారభేదాత్పునరుత్థానాభావనియమాభావాచ్చ జ్ఞాయతే.

న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం సర్వత్ర హి - ౧౧.

జాగరాదిషు చతస్ష్వవస్థాస్వన్తర్యామిత్వేన స్థితేరస్య

పరస్య బ్రహ్మణో న శరీరప్రయుక్తదోషః - యతస్సర్వత్ర స్థితస్యాపి సర్వేషు
నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వోభయలిఙ్గం ప
రం బ్రహ్మ శ్రుతమ్ - అపహతపాప్మా సత్యసఙ్కల్పః నిరవద్యం య
స్సర్వజ్ఞః సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽసౌ సకలాన్ యత్ర క్లే
శాన యతన్త్యాదిషు.

భేదాదితి చేన్న ప్రత్యేకమతద్వచనాత్ - ౧౨.

జీవస్య స్వతోఽపహతపాప్మనోఽపి శరీరసమ్బన్ధనిమిత్తా
శరీరాద్యర్థా దోషసమ్బన్ధస్తథా పరస్యాపి యస్య పృథివీ శరీర
మిత్యాది శరీరసమ్బన్ధితాద్దోష ఇతి చేన్న యస్య పృథివీ శరీర
మిత్యాదిషు ప్రతిపర్యాయం స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇతి ని
ర్దోషత్వవచనాత్.

అపి చైవమేకే - ౧౩.

ఏకస్మిన్నేవ శరీరే స్థితయోర్జీవపరయోర్దోషవిశేష ఉక్తః
ఏవమేకే స్వశాఖినోఽధీయతే ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా తయో
రన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి.

అరూపవదేవ హి తత్ప్రధానత్వాత్ - ౧౪.

మనుష్యాదిశరీరేషు శరీరిత్వేఽపి అరూపవదేవ రూపరహి
తవదవర్తత ఇత్యర్థః - జీవనామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వేన ప్ర
ధానత్వాత్ తథా హి శ్రుతిః - నామరూపయోర్నిర్వహితా తే
యదన్తరేతి నామరూపయోరన్తరా అస్పృష్టో వర్తతే అ
వశ్య ఇత్యర్థః.

ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ - ౧౫.

యథా సత్యం జ్ఞానమితి వాక్యవైయర్థ్యప్రసఙ్గాత్ ప్రకాశ
వదయం జ్ఞానస్వరూపం బ్రహ్మ. తథా నిరవద్యం సర్వజ్ఞః సర్వ
విత్ పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రి
యా చేత్యాది పరశ్శతవాక్యవైయర్థ్యాన్నిరవద్యం కల్యాణా
కరం చేత్యుభయలిఙ్గమేవ.

అహం చ తత్స్మాత్రిమ్. ౧౬.

యస్మాజ్జ్ఞానమనన్యమితి జ్ఞానస్వరూపత్వాత్ [illegible] స్వవర్తనమితి అవిశేషాత్ విశేషాభావాత్.

దర్శయతి చాథో అపి స్మర్యతే. ౧౭.

దర్శయతి చ వేదోపనిషత్సు [illegible] చ వేదాన్తగణః. [illegible] మిత్యాది [illegible] మిత్యాదినా స్మర్యతే చ.

అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివత్. ౧౮.

[illegible]

అమ్బువదగ్రహణాత్తు న తథాత్వమ్. ౧౯.

[illegible] హరతి

వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభ

యసామఞ్జస్యాదేవమ్ దర్శనాచ్చ. ౨౦.

నేతి వర్తతే [illegible] పరస్య [illegible] దృష్టాన్తేన నివర్త్య ఇత్యర్థ యదృష్టా [illegible] మూర్తస్య [illegible] తోఽనవస్థితం చ సూర్యయు [illegible] తథా [illegible] విపక్షితధర్మసామ్య [illegible] సింహ ఇవేతి దృష్టాన్తో దృశ్యతే. [illegible] రోగాణి [illegible] మిత్యాదౌ విపక్షిత సామ్యస్వరూపాదార్ష్టాన్తికే హి దృశ్యతే. అశ్వో హి రోగాణి [illegible] మూర్తద్రవ్యాణి [illegible] తాని దిస్మశ్చతి. ఆత్మా తు స్వేనకర్మాదిదనుష్ఠితాని [illegible] ఏవ సంస్కృతాని భగవత్ప్రీత్యర్థానీతి భగవత్ప్రాప్తి

తిక్ర్యతదుఃఖానిదాతుం తన్నివృత్త్యై సూపాసనమపి తికృతానుగ్రహ
నివర్తితానీతి తత్స్వర్గాభావమనువదతి - అథాత ఆ
దేశో నేతి నేతి సకలవిశేషప్రతిషేధాన్నిర్భయలిఙ్గత్వమిత్యత ఆహ.

ప్రకృతైతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతి తతో
బ్రవీతి చ భూయః - ౨౧.

ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే ఇత్యారభ్య కృత్స్నప్రపఞ్చస్య సర్వ
బ్రహ్మణో రూపత్వేనాపి జ్ఞాతస్య రూపద్వయముపదిశ్య పునస్త
స్యైవ ప్రతిషేధాసమ్భవాత్ ప్రకృతైతావత్త్వం సకల
బ్రహ్మేతి ప్రకృతేయత్తాం నేతి నేతీతి ప్రతిషేధతి - తతః ప్ర
త్యాక్షణముక్తగుణగణం బ్రవీతి చ - న హ్యేతస్మాదితి నేత్యన్యత్ప
రమస్తీతి - ఇతి నేతినిర్దిష్టాత్ బ్రహ్మణోఽన్యస్యాభావాత్ప్రాప్తమ
స్తి - అథ నామధేయం సత్యస్య సత్యమితి తన్నిర్వచనం ప్రాణా
వై సత్యం తేషామేష సత్యమితి - ప్రాణాః జీవాత్మానః వియదాది
వదుత్పత్త్యభావాత్ తేషాం సత్యత్వం తేభ్యోఽప్యేష సత్యం జ్ఞా
నసఙ్కోచాద్యభావాత్ అతః ప్రకృతేయత్తాప్రతిషేధాదభ
యలిఙ్గమేవ - ప్రత్యక్షేణ సన్మాత్రం బ్రహ్మైవ గృహ్యత ఇతి అస
త్సర్వం భ్రాన్తమితి నేతి నేతీతి నిషేధార్థ ఇత్యత ఆహ.

తదవ్యక్తమాహ హి - ౨౨.

బ్రహ్మస్వరూపం న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యజ్యతే - తథా హి
శ్రుతయః - న సన్దృశే తిష్ఠతి రూపమస్య న చక్షుషా పశ్యతి
కశ్చనైనమిత్యాదిః - ప్రత్యక్షాదినా ఘటాదేరివాస్తిత్వం గృహ్య
తే న బ్రహ్మణః.

అపి సంరాధనే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామ్ - ౨౩.

అపి చాత్యర్థప్రియానుధ్యానరూపసమ్యక్ప్రణిధానే బ్రహ్మస్వ
రూపం గృహ్యత ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే - నాయమా
త్మా ప్రవచనేనేత్యాది శ్రుతిః - నాహం వేదైరిత్యాదిస్మృతిః.

ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యం ప్రకాశశ్చ

కర్మణ్యభ్యాసాత్ - ౨౬.

ఆరాధనకర్మణ్యభ్యాససంపాదనాద్యేషాంబ్రహ్మస్వరూపద
ర్శనంజాతం తద్దర్శనైర్జ్ఞానానాం దేవజగద్వైస్వర్యస్యాపి
వైశిష్యంప్రతీయతే - అహంమనురభవం సూర్యశ్చేత్యాదౌ.

అతోఽనన్తేనతదాహిలిఙ్గమ్ ౨౭.

అతో ద్వావబ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదిసూపదిష్టైనానన్తేన
కల్యాణగుణగణేన యోగో బ్రహ్మణస్సిద్ధః - తథా సత్యుభయ
లిఙ్గమేవ బ్రహ్మ.

ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్ - ౨౮.

ఆత్మైవేదంసర్వమ్ - అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమితేశ్చేత్యేవ
మాత్మ వ్యపదేశాదహేః కుణ్డలభావాదివత్ బ్రహ్మస్వరూపస్యై
వ ద్వావబ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదిసూక్తః పృథివ్యాదిభావః.

ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ - ౨౯.

ప్రకాశతదాశ్రయయోర్యథా స్వరూపభేదేఽపి తేజస్త్వ
రూపేణైక్యమ్ - ఏవంచిద్బ్రహ్మణోశ్చేతజాతిరూపేణ.

పూర్వవద్వా - ౩౦.

వాశబ్దః పక్షద్వయవ్యావృత్త్యర్థః. యథా పూర్వత్రజీ
వస్య ప్రకాశజాతిగుణశరీరవత్ విశేషణత్వైకస్వభావతయా
విశిష్టైకదేశత్వేనాంశత్వమ్ - ఏవమచిద్వస్తునోఽపి ఆత్మైవే
దంసర్వమితి చిదచితోరేకే నైవశబ్దేనైకాభిధానమిత్యం
శత్వమప్యేకరూపమితి పూర్వవద్వేత్యుక్తమ్ - ఇతరపక్షయో
ర్బ్రహ్మణస్సదోషతాదిమర్యాదమిత్యర్థః - యస్యాత్మాశరీరం
యస్యపృథివీశరీరమి చిదచిద్వస్తునో శ్శరీరతయాంతద్విశే
షణస్వభావతాసిద్ధా.

ప్రతిషేధాచ్చ - ౩౧.

నాస్యజరయైతజ్జీర్యతఇత్యాదినాఽచిద్ధర్మప్రతిషేధశ్చైవమ్.

పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్య

ప్రదేశేభ్యః- ౩౦.

జన్మాద్యస్య యత ఇత్యాదినా ప్రతిపాదితస్య [illegible] కారణం బ్రహ్మ [illegible] ప్రతిపాదితమ్- ఇత్యపగమపి కించిత్ [illegible] మపి [illegible] యుక్త్యా [illegible] శక్యతే- అథ [illegible] ఆత్మా నసేతు [illegible] మంతిర్హ్యా- చతుష్పాద్బ్రహ్మ- [illegible] తస్యైవ సేతురిత్యాదిభి తస్య బ్రహ్మణస్సేతుత్వ [illegible] పరిమిత [illegible] వ్యపదేశే భ్యః- తేనేవం [illegible] సర్వాంతతో [illegible] తరమి [illegible] వ్యపదేశాచ్చాన్యత్పరమస్తి.

సామాన్యాత్తు- ౩౧.

[illegible] కుతః [illegible] స్తాది [illegible] మార్గ [illegible] తద్విశిష్టా [illegible] బ్రహ్మ [illegible] పరం నాస్తి [illegible] [illegible] సేతు [illegible] దేశః [illegible] [illegible] సేతుసామాన్యా [illegible] అథ [illegible] ఆత్మా నసేతు [illegible] సామాన్య [illegible] [illegible] బ్రహ్మ [illegible] సీతేత్యాదిభ్యః జగ [illegible] [illegible] పరమ [illegible] ప్రతిపాదితస్య [illegible]

బుద్ధ్యర్థః పాదవత్- ౩౨.

చతుష్పాదిత్యుపాసనవ్యపదేశో౽పి వాక్యాదర్శ [illegible] పాద ఇత్యుపాసనార్థః

స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్- ౩౩.

అపరిమితస్యాపి స్థానవిశేష [illegible] సంబంధా [illegible] యుజ్యతే- ప్రకాశాదేరివ [illegible] వాతా [illegible] దనా॰

ఉపపత్తేశ్చ- ౩౪.

ప్రాప్యస్యైవ పరమాత్మనః ప్రాప్తత్వోపపత్తేః [illegible] మేవైష వృణుతే తేన లభ్య ఇతి.

తథాన్యప్రతిషేధాత్ - ౩౫.

[illegible] ఉ
[illegible]
ధాజతో ఉద్ధరం [illegible]
[illegible] పురుష [illegible]
[illegible] అరూప [illegible]
[illegible] మహాత్మన [illegible]
[illegible] మితి [illegible]
[illegible]

అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దాదిభ్యః - ౩౬.

[illegible]
[illegible] నిత్యం విభుం సర్వగతం
[illegible] ఇత్యాదిశబ్దైః అనేనబ్రహ్మణా [illegible]
[illegible] తత్పరత్వం [illegible]

ఫలమతఉపపత్తేః - ౩౭.

అతః పరస్మా [illegible] ఏవ కర్మభిరుపాసనేన చారాధితాత్
[illegible] రూపఫల సిద్ధ్యతి కర్మణాం తథ్వంసిన [illegible]
[illegible] ఫలాయ [illegible] ఫలసి
ద్ధిరుపపద్యతే

శ్రుతత్వాచ్చ - ౩౮.

శ్రుత [illegible] దో వసుదానః ఏష [illegible]
[illegible] ఫలదాయిత్వమ్.

ధర్మంజైమినిరతఏవ - ౩౯.

ధర్మమేవ [illegible] ఉపపత్తేః శ్రుతత్వాచ్చ ఫలదాయి నం జైమినిర్మనే
ఉపపత్తిస్తు [illegible]
[illegible] శ్రుతత్వం [illegible]
[illegible] కర్మ [illegible] యథా శ్రుతానుపపత్త్యా కర్మైవా

పూర్వద్వారేణ కర్మ ఫలసాధనమితి నిశ్చయః.

పూర్వన్తు బాదరాయణో హేతు
వ్యపదేశాత్. ౪౦.

పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలదాయిత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే - వాయవ్యగ్ం శ్వేతమాలభేతేత్యాదిషు చోదితైః సమారాధితం గమయతీతి భగవదాత్మక వాయ్వాదేః కర్మవిధిష్వేవ ఫలహేతుత్వ వ్యపదేశాత్ వాక్యశేషస్థవిధ్యపేక్షితం ప్రీతిస్తృప్తస్తర్పా ఇత్యాదిషు స్వీక్రియతే- ఏవం యాగాదిష్వన్నితిహి హూయతే-

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయ
స్య ద్వితీయః పాదః.

సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్య
విశేషాత్. ౧.

సర్వవేదాన్తప్రత్యయం దహరాద్యుపాసనమేకమేవ విద్యాదుపాసీతేతి కర్మవిధిష్వేవ ఫలసంయోగరూపాఖ్యా నామావిశేషాత్.

భేదాన్నేతి చేదేకస్యామపి- ౨.

అవిశేషేణ పునః శ్రుతిర్భేదాపాదికేతి న విద్యైక్యమితి చేత్ విద్యైక్యేపి శాఖాన్తరప్రతిపత్త్రభేదాత్ న భేదః-

స్వాధ్యాయస్య తథాత్వేహి సమాచారేఽ
ధికారాచ్చ సవవచ్చ తన్నియమః- 3.

అథర్వవేదే తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేతేతి శిరోవ్రతవతాం నియమః శిరోవ్రతస్య స్వాధ్యాయాఙ్గత్వేన-నై

తదధీగానవ్రతో ఉద్గీయాతేతి తస్యాధ్యయన సమ్బన్ధాత్ తక మాత్ - సమాచారాఖ్య గ్రన్థే ఇదమపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాత మితివేద వ్రతత్వావగమాచ్చ - బ్రహ్మవిద్యామిత్యత్ర బ్రహ్మశబ్దో వేదవిషయః - యథా సవ హోమాస్సైషామేవ తథా శిరోవ్రత మపి - తన్నవిద్యాభేదలిఙ్గమ్ -

దర్శయతిచ - ౪.

శ్రుతిరేవ విద్యైక్యం దర్శయతి - ఛాన్దోగ్యే దహరవిద్యో క్తం గుణాష్టకం తైత్తిరీయకే తస్మిన్యదన్తరితి -

ఉపసంహారోఽర్థాభేదాద్విధిశేష

వత్సమానేచ - ౫.

ఏవం సర్వత్ర విద్యైక్యే అన్యత్రోక్తానామన్యత్రోపసం హారః తద్విద్యోపకారరూపత్వాత్ - యథైక విధిశేష తయా విహితాఙ్గానామితి - పూర్వోక్తం స్థిరీకృత్యా శఙ్కతే ప్రత్యవస్థానమ్ -

అన్యథాత్వం శబ్దాదితిచేన్నావిశేషాత్ - ౬.

వాజినాం ఛన్దోగానాఞ్చ ఉద్గీథే ప్రాణదృష్ట్యోపాసనం శత్రుపరిభవఫలం విహితం - తత్ర విద్యైక్యం పూర్వపక్షం కృత్వా దిని ధాయ రాద్ధాన్తచ్ఛాయయా చోదయతి - వాజినాం ప్రా ణదృష్ట్యోపాసనమ్ ఉద్గీథకర్తృవిషయమితి శబ్దాదేవ ప్రతీ యతే - అథ హైనమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వన్న ఉద్గాయే తి తథేతి తేభ్య ఉదగాయదిత్యాదినా - ఛన్దోగానాన్తు య ఏవాయం ముఖ్యప్రాణస్తముద్గీథముపాసాం చక్రిరే ఇత్యు ద్గీథవిషయమితి చేత్ - తదిదమాహ - అన్యథాత్వం శబ్దాదితి చేన్న ఉపక్రమా విశేషాత్ ఉభయత్రాప్యుద్గీథే నాత్యయా మిత్యుక్తత్వాత్ - అన్యత్రాపి తద్వదేవోద్గీథమాదాయోపక్రాన్తత్వాత్ నానాత్వానుపపత్తే రుద్గీథే ప్రాణ దృష్టిరుపాస్య ఇతి -

నవాప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్ - ౭-

నైతదస్తి - ప్రకరణం హ్యుపక్రమతో భిద్యతే - ఓమిత్యేతదక్షర

ముద్గీథముపాసీతేతి ఉద్గీథావయవభూత ప్రణవవిషయం ఛన్దోగానాం - వాజసనేయినాం తు ఉద్గీథేనాత్యయామేతి తు వాజినాం కృత్స్నోద్గీథ విషయమితి రూపభేదాద్విద్యా భేదః - యద్యేకస్యామపి శాఖాయా ముద్గీథోపాసనం భేద న్యాయాత్ పురుషదృష్టిః పరోవరీయస్త్వాదివిశిష్టదృష్టిభిర్దృశ్యతే-

సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తి తుతదపి. ౮.

ఉద్గీథవిద్యేతి సంజ్ఞైక్యాదుభయత్రైక్యముక్తం చేద్వి భేదే యథేదపి సంజ్ఞైక్యస్య దృష్టత్వాత్- యథాగ్నిహోత్రమితి హో త్రేష్టానామయనాద్యగ్నిహోత్రేచైత్యేవమాదిషు-

వ్యాప్తేశ్చ సమఞ్జసమ్. ౯.

ప్రణవస్యోద్గీథావయవత్వేన విశేషణమ్ ఉద్గీథసర్వ ... ఛన్దోగానాం ... వ్యాప్తే ... ప్రణవ విష యత్వం సమఞ్జసమ్.

సర్వాభేదాదన్యత్రేమే. ౧౦.

ప్రాణవిద్యాయాం ... జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ ... శ్రేష్ఠత్వభవ తి ... ప్రాణస్య ... వాగాదిషు ... కౌ షీతకినాం ... తేషాం ... ప్రాణ ... ఏకరూపేణ ప్రా ణ ... నాగాన్తరసన్నిధ్యానిత్యపి ప్రాణసో ... తోక్తం కౌషీతకీనాం తు ... అథా ... ప్రాణశబ్ద ... ప్రకారస్య సర్వస్యాభేదాద్విద్యైక్య మితి కౌషీతకిప్రాణవిద్యాయామపి వసిష్ఠత్వాదయ ఉపసం హార్యాః.

ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య- ౧౧.

అభేదాదితి వర్తతే- బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకాః ర్థా ఆనన్దాదయో గుణాః సర్వాసుపర విద్యాసూప సంహార్యాః గుణినో బ్రహ్మణ ఏకత్వాభేదాత్-

ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌ హి భేదే. ౧౨.

తస్య ప్రియమేవ శిర ఇతి ప్రియశిరస్త్వాదీనాం న ప్రాప్తిః - బ్రహ్మగుణత్వాభావాత్తేషామ్ - శిరః పక్షాదిభేదే బ్రహ్మగుణత్వే సతి బ్రహ్మణ ఉపచయాపచయప్రసక్తేః.

ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్. ౧౩.

ఆనన్దాదయః స్వరూపనిరూపకత్వాత్సర్వగతయో బ్రహ్మణో మానా ఇత్యుపసంహార్యా ఏవ -

ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్ - ౧౪.

ప్రియశిరస్త్వాద్యుపదేశో బ్రహ్మణ్యనుప్రవేశనార్థః ప్రయోజనాన్తరాభావాత్ -

ఆత్మశబ్దాచ్చ. ౧౫.

అన్యోऽన్తర ఆత్మానన్దమయ ఇత్యాత్మశబ్దాచ్ఛిరః పక్షాదిరూపేణ బ్రహ్మకల్పనా.

ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాత్. ౧౬.

పరమాత్మన ఏవాత్మశబ్దేన గ్రహణమితి సోऽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేత్యుత్తరాత్ బహుభవనసఙ్కల్పాభిధాయినో వాక్యాత్ గమ్యతే ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదిత్యాత్మశబ్దవత్.

అన్వయాదితి చేత్స్యాదవధారణాత్. ౧౭.

పూర్వత్ర ప్రాణమయాదిష్వాత్మశబ్దాన్వయాత్ కథముత్తరాన్నిశ్చయ ఇతి చేత్ - ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూత ఇత్యాదిగతాత్మన ఏవ ప్రాణమయాదిష్వవధారణాత్ స్యాదేవ పరమాత్మైవేతి నిర్ణయః.

కార్యాఖ్యానాదపూర్వమ్. ౧౮.

యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేదేతి ప్రాణవిద్యాయాముపాం ప్రాణవాసస్త్వానుకీర్తనాత్ తస్మాదేవంవిదశిష్యన్నాచామే

ద్యాచామేదేతమేవ తదన్నమనగ్నం కురుత ఇత్యత్రాచమనస్య స్మృత్యాచారప్రాప్తత్వాదాచమనమన్త్రైరప్యాచమనీయానామ పాం ప్రాణవాసస్త్వానుసంధానమపూర్వం విధీయత ఇత్యుక్తమ్ అపూర్వస్యైవ విధేయతయాభ్యవనాత్ - అతోఽనువాద స రూపేఽపి విధిః కల్ప్యత ఇత్యర్థః.

సమానపవంచాభేదాత్ - ౧౯.

అగ్నిరహస్యే బృహదారణ్యకే చామ్నాతా శాణ్డిల్యవిద్యా - ఏకత్ర స ఆత్మానముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపం సత్యసంకల్పమాకాశాత్మానమితి - ఇతరత్ర మనోమయోఽయం పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నన్తర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వా యవో వా స ఏష సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతిస్సర్వమిదం ప్రశాస్తీతి - ఉభయత్ర మనోమయత్వాదికే సమానే సతి పత్వాదేవ సత్యసంకల్పత్వాదిరూపాదభేదాద్విద్యైక్యమ్.

సమ్బన్ధాదేవమన్యత్రాపి- ౨౦.

య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షన్నిత్యుపక్రమ్య సత్యస్య బ్రహ్మణ ఆదిత్యమణ్డలేఽక్షిణి చోపాస్యత్వముక్త్వా తస్యోపనిషదహరిత్యధిదైవతం తస్యోపనిషదహమిత్యధ్యాత్మమితి ద్వే నామనీ ఆమ్నాయేతే - ఉభయత్రైకస్యైవోపాస్యస్య సంబన్ధాద్విద్యైక్యమిత్యుభయత్రోభే నామనీ.

న వా వి శే షా త్ - ౨౧.

నైతత్ ఆదిత్యాక్షిస్థానసమ్బన్ధభేదాత్ ఉపాస్యస్య విద్యాభేద ఇతి నియతే నామనీ.

ద ర్శ య తి చ- ౨౨.

దర్శయతి శ్రుతిర్విద్యాభేదమ్ - తస్యైతస్య తదేవ రూపం యదముష్య రూపమితి రూపాతిదేశం బ్రువతీ.

సంభృతిద్యువ్యాప్త్యపి చాతః - ౨౩.

బ్రహ్మజ్యేష్ఠా వీర్యా సంభృతాని - బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠం దివమాతతానేత్యాది జ్యేష్ఠానాం వీర్యాణాం బ్రహ్మణి సంభృతిద్యువ్యా

ర్త్రిశ్చ బ్రహ్మణ ఇత్యేతదవాకర్ధ్యాధీతమపి నచర్యోపాసన శేష భూతమ్-అతో ద్యువ్యాప్తి సామర్థ్యాదల్పస్థాన వ్యతిరిక్తేషూపా సనేషు ప్రాప్నోతి- సంభృత్యాద్యపి ద్యువ్యాప్తిసహకరితం తత్రైవ.

పురుషవిద్యాయామపిచేతరేషామ
నామ్నానాత్ - ౨౪.

ఛాన్దోగ్యే తైత్తిరీయకే చామ్నాతా పురుషవిద్యా విద్యా యజమానత్వాదీనాం యజ్ఞావయవానామితరేషాం సవన త్రయాదీనామేకత్రామ్నాతానామన్యత్రానామ్నానాత్ ఫలభే దాచ్చ - తైత్తిరీయకే ఆత్మాదీనాం యజమానత్వాదికల్పనా సా యం ప్రాతర్మధ్యన్దినానాం సవనత్వకల్పనం బ్రహ్మమహిమప్రా ప్తిః ఫలమ్ అన్యత్ఫలస్యాశ్రవణాత్ పూర్వప్రపన్న సగుణబ్రహ్మ విద్యాఙ్గమ్. ఛాన్దోగ్యే బుభుక్షాదీనాం దీక్షాదికల్పనం త్రిధా విభ క్త పురుషాయుషస్యచ సవనకల్పనం శతం జీవతీతి చ ఫలమ్.

వేధాద్యర్థభేదాత్ - ౨౫.

ఉపనిషదారమ్భ పఠితః శుక్రం ప్రవిధ్యేత్యాది మన్త్రః ప్రవర్గ్యాదికర్మవచ్చ శం నో మిత్రస్సం వరుణ ఇత్యాది మన్త్రోపి మన్త్రసామర్థ్యేన ప్రయోజనభేదావగమాదధ్యయనశేషభూ తోపి న విద్యాఙ్గభూతా వేతౌ.

హానౌతూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కు
శాచ్ఛన్దస్స్తుత్యుపగానవత్తదుక్తమ్ - ౨౬ -

విదుషః ప్రియాప్రియకృత్తయోః పుణ్యపాపయోర్విమోచనమేక స్యాం శాఖాయాం విదుషస్తద్భిన్న సాధర్మ్యుదీరితమ్-విముక్తయోః పరివేశస్థానమేకస్యాం శాఖాయామ్-పుణ్యస్య పరివేశస్థానం సుహృదః పాపస్య కృత్యా ఇతి- ఏకస్యాం శాఖాయాం వి మోచనం పరివేశస్థానం చేత్యుభయమామ్నాతమ్-సర్వం తద్భి న్నార్థమ్-హానావితి పరిదర్శనార్థమ్- హానాదుపాయనే చేత్యర్థః హానిర్విమోచనమ్ ఉపాయనం ప్రవేశః కేవలహానా వామ్నా

తాయాం కేవలే చోపాయనే అశ్రుతే ఇతరేతర ధర్మప్రా
ప్త్యోరాన్వయ్యయోః వికల్పః ఉపాయన శబ్దస్య హానివాక్యశేష
త్వాత్తచ్ఛేషత్వాచ్చ కుశచ్ఛందసోః ప్రవేశస్థానవాచకత్వేన తద
పేక్షత్వాత్ । యథా వా ఏకస్యాః శాఖాయాం కుశానాం వాక్యశేషభూ
తమ్ ఔదుమ్బర్యః కుశా ఇతి తద్విశేషకం ప్రదర్శనార్థమ్- య
థా చ దేవాసురాణాం ఛన్దోభిరిత్యవిశేషే ఛన్దసాం దేవచ్ఛన్దసాం
పూర్వమితి ప్రదర్శనార్థమ్- యథా చ షోడశినః స్తోత్రముపా
కరోతీత్యత్ర చ స్తోత్రశేషభూతం సమయం కిమితి సూర్యే షోడశినః స్తో
త్రముపాకరోతీతి- యథా చర్త్విజ ఉపగాయన్తీత్యత్ర శేషం
నాధ్వర్యురుపగాయేదితి- ఏవముపాయనవాక్యస్య హానివాక్య
శేషత్వయా సంభవన్త్యాగతౌ వికల్పో నాన్వయయోః । తదుక్తమ్-
అపి తు వాక్యశేషస్స్యాదన్యాయ్యత్వాద్వికల్పస్యేత్యాదినా.

సాంపరాయే తర్తవ్యాభావాత్తథా హ్యన్యే- ౨౭.

సుకృతదుష్కృతయోస్త్యాగనిరశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ ధూ
త్వా శరీరమితి దేహవియోగకాలే శ్రుతౌ శాఖాన్తరే స ఆగ
చ్ఛతి విరజాం నదీం తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుత ఇత్యధ్వన్య
పి శ్రుతాపి సాంపరాయే చరమదేహవియోగకాల ఏవ భిన్న
యా- దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ తర్తవ్య
భోగాభావాత్ తథా హ్యన్యే శాఖినః- అన్యత్రాపి దేవకరంయో
ఏనస్పశమోక్షే అథ సంపద్య ఇతి దేహవియోగసమనన్తరం
బ్రహ్మప్రాప్తిరభిధీయతే.

ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్. ౨౮.

దేహవియోగకాలే పుణ్యపాపవిమోచనశ్రుతేర్దేహ
వియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేశ్చోభయశ్రుత్యోరవి
రోధాద్ధేతోః తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుతే ఇత్యయం శ్రుతిభ
ఙ్గోక్తక్రమో నేయః- ఏతం పన్థానం దేవయానమాపద్యేతి వా
క్యభఙ్గాత్ ప్రాగనుగమయితవ్య ఇత్యర్థః.

గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథా హి

విరోధః ౭౯.

దేవయానగతి శ్రుతేరర్థవత్త్వమ్ ఉభయథా విద్యాయా
త్వ - అన్యథా హి వియోగకాల ఏవ విద్యాయాం శక్తిస్తే
న సర్వకర్మక్షయాద్దేహపాతేన గతిర్నోపపద్యతే, అతో హి గతి
శ్రుత్యవిరోధః - ఇతరథా ఇతి

ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్ . ౩౦.

దేవయానియోగ్యతాలే నిర్విశేషబ్రహ్మోపాసకస్య గతిరర్థవత్త్వమ్
బ్రహ్మప్రాప్తిః సగుణవిద్యాసు లక్షణార్థోపలబ్ధేః సన్నిధౌ ద్భవ
తి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారోఽభిహితో దహరవిద్యాయాం లో
కేభ్యో ఆసనముపాసీనానాం పురుషాణాం సాధారణ సర్వార్థ
సిద్ధిః-

యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ - ౩౧.

వసిష్ఠాదీనాం జ్ఞానినామపి హి దేహాన్తరోత్పత్తిర్భవ
న్త్రాద్యవతారః ప్రారబ్ధాధికారహేతుకర్మక్షయాభావాత్ యావ
దధికారమవస్థితిః తదధికారఫలోపభోగానన్తరమేవ
బ్రహ్మప్రాప్తిః - నారదాదీనాం - ప్రాప్తిః - జ్ఞానినామపి ప్రారబ్ధకర్మానుభ
వైకనాశ్యత్వాదవసీయతే-

అనియమః సర్వేషామవిరోధః శబ్దా
నుమానాభ్యామ్ - ౩౨.

యేషాం పఞ్చాగ్నివిద్యోపాసనేష్వర్చిరాదికా గతిరామ్నాతా
తన్నిష్ఠానామేవ తయా ప్రాప్తిరితి తద్భిన్నానామపి తేషామేవేతి
నియమాభావః అపి తు సర్వోపాసననిష్ఠానామ్. యథాహ త్యేవ శ్రు
తిస్మృతిభ్యామవిరోధశ్చ - శ్రుతిస్తావత్ పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం
య ఇమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యముపాసతే తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తీ
త్యవిశేషేణ గీతా - స్మృతిరపి అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లః షణ్మాసా ఇ
త్యాదికా.

అక్షరధియాం త్వవరోధః సామాన్య

తద్భావాభ్యామౌపసదవత్తదుక్తమ్-33.

ఏతద్వై తదక్షరమ్ అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యత ఇత్యక్షరస్య అస్థూలమనణ్వహ్రస్వం యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యక్షరస్య అస్థూలత్వాద్యప్రత్యయానామక్షరసన్నిధిసాంధియాం సర్వాసు పరవిద్యాసు సంగ్రహః. గుణినో బ్రహ్మణస్సర్వత్రైక్యాత్ తైర్గుణైర్వినా సకలేతరవ్యావృత్త బ్రహ్మానుసంధానానుపపత్తేశ్చ. ఆనందాదిగుణవన్నాన ఇదమపి. ప్రత్యగాత్మనో బ్రహ్మవ్యావర్తకాః. ప్రధానానువర్తిత్వం గుణస్వభావః. యథా జామదగ్న్యచతూరాత్రే పురోడాశోపసద్గుణభూతమన్త్రస్య ప్రధానభూతోపసదనువర్తిత్వేన ఉపాంశుగుణకత్వమ్-తదుక్తం గుణముఖ్యవ్యతిక్రమ ఇత్యాదినా. నైతావతా సర్వత్ర సర్వేష సంహారప్రాప్తిరిత్యాహ.

ఇయదామననాత్ - 34.

ఆమననమ్ ఆభిముఖ్యేన మననమ్ ఇయదేవ గుణజాతం సర్వత్రోపసంహార్యమ్-యేన గుణజాతేన సకలేతరవ్యావృత్తబ్రహ్మమననమ్.

అన్తరాభూతగ్రామవత్స్వాత్మనోఽ
న్యథాభేదానుపపత్తిరితి చేన్నోపదేశ
వత్ - 35.

యదాత్మే హ్యుపనిషది ప్రశ్నద్వయగామివత్ ప్రత్యగాత్మవిషయః. అన్యథా యః ప్రాణేన ప్రాణితీతి సకలత్రైవ ప్రతివచనస్య ప్రత్యగాత్మవిషయాదశనాయాద్యతీతత్వాదభేదానుపపత్తిరితి చేత్. యదాత్మానత్వానన్తరమిత్యుక్తయోః ప్రశ్నయోః పరమాత్మైకవిషయత్వం. ప్రతివచనగతప్రాణాదిహేతుత్వమశనాయాద్యతీతత్వం చ పరమాత్మన్యేవోపపద్యతే. ప్రాణాదిహేతుత్వం హి పరమాత్మన ఏవ. కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాదితి శ్రుతేః. నద్వ్యాద్యుపదేశవత్ ప్రశ్నప్రతివచనావృత్తి

శేకవిషయా ప్రోక్తభేదోఽనపేక్షక ఇత్యాహ.

వ్యతిహారో విశింషన్తి హీతరవత్ - ౩౬.

అర్థైక్యేఽపి శ్రుతే ప్రవృత్తిర్బుద్ధి వ్యతిహారః కార్యః. ఉషస్తినా అశనాయాద్యతీతత్వాదిః కహోలేనాపి ప్రాణాది హేతుత్వాదిః కార్యం. ఉభయత్రైకరూపత్వం వాక్యైర్హి పరమాత్మానమేవ విశింషన్తి - అన్యేతరత్ర తద్విజ్ఞాయతామపి ప్రత్యగాత్మైకత్వం కథమైక్యమిత్యత్రాహ.

సైవహి సత్యాదయః - ౩౭.

సేయం దేవతేతి ప్రక్రమ్య సదనే వ సర్వత్ర ప్రత్యగతా ప్రతిపాదనేషు తత్త్వత్వం సత్యత్వాద్యనుగ ఇత్యర్థైక్యమ్.

కామాదీతరత్రతత్రచాయతనాదిభ్యః - ౩౮.

దహరోఽస్మిన్నన్తర ఆకాశ స్తస్మిన్యదన్త స్తదన్వేష్టవ్యమిత్యుక్త్వా ఏష ఆత్మా పహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇతి ఛాన్దోగ్యే వాజసనేయకే యఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇత్యుభయత్ర హృదయాయతనత్వ సత్యసంకల్పత్వాదిశేషమూపవర్త్యాదిభిర్దహరవిద్యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సత్యసంకల్పత్వసహచారిణోపహతపాప్మత్వాదిసత్యకామత్వపర్యన్తా ఉభయత్రోపసంహార్యాః.

ఆదరాదలోపః - ౩౯.

నేహనానాస్తి కించన స ఏష నేతి నేతీత్యాత్మేతి నిషేధోపహతత్వాదిగుణవిషయః సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశాన ఇతి తేషు జ్ఞాతానాదరేణ విధానాత్ - అతో నలోపః - సర్వస్య వశిత్వాదిగుణకాత్మనో నానాస్తీత్యుపరిష్టాత్ సనాతత్వం ప్రతిషిధ్యతే - స ఏష నేతి నేతీత్యాత్మేతి చ ప్రత్యక్తవిశేషవిషయః.

ఉపస్థితేఽతస్తద్వచనాత్ - ౪౦.

ఉపస్థితే భిక్షాపదేసంపన్న ఉపసంపత్తేరేవ హేతో ర్జీవానృత్తిద్రవ్యమాణఇత్యాదినా భక్ష్యేఽన్నాద్యాదిప్రాప్త్య

భిధానాత్ సాక్షాత్ఫలం తన్న సాంసారికమితి పరవిద్యైవేషా సగుణా.

తన్నిర్ధారణానియమస్తద్దృష్టేః పృథ
గ్ఘ్యప్రతిబన్ధః ఫలమ్- ౪౧.

ఉద్గీథాద్యుపాసనస్య క్రతౌ గోదోహనాదివదుపాదానానియమః- తేనోభౌ కురుతో యశ్చైతదేవం వేద యశ్చ న వేదేత్యుద్గీథోపాసనరహితస్యాపి క్రతుస్వరూపసాధకత్వాత్ - యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయోపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరమితి వర్తమాననిర్దేశేఽపి క్రతోర్వీర్యవత్తరత్వసాధనతయోపాసనవిధిః కల్ప్యతే- వీర్యవత్తరత్వం నామ ప్రబలకర్మాన్తరాప్రతిబన్ధేన సద్యఃఫలత్వమ్ అతః క్రతుఫలాత్పృథక్ఫలముద్గీథోపాసనమిత్యనియమః.

ప్రదానవదేవ తదుక్తమ్- ౪౨.

దహరవిద్యాయామపహతపాప్మత్వాదిగుణవిశిష్టోపాదానే తత్తద్గుణవిశిష్టస్యైవోపాస్యత్వాత్ప్రతిగుణం గుణ్యావృత్తిః- ఇన్ద్రాయ రాజ్ఞ ఇత్యాదిషు విశిష్టస్యైవాభిధానాత్ప్రధానావృత్తివత్ - తదుక్తం నానా వా దేవతా పృథక్త్వాదితి.

లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధి బలీయస్తదపి - ౪౩.

సహస్రశీర్షం దేవమిత్యత్ర నారాయణశబ్దేన ప్రకృతదహరవిద్యోపాస్యస్యేతి న విశేష్యతే- అపి తు సర్వపరవిద్యాసూపాస్యస్యేతి లిఙ్గభూతవాక్యభూయస్త్వాత్ - దేవాక్షరశివశమ్భుపరబ్రహ్మాదిశబ్దైః సర్వవిద్యోపాస్యానూద్య నారాయణత్వం విధీయతే - ప్రకరణాద్ధి వాక్యం బలీయః- తదపి శ్రుతిలిఙ్గేత్యాదినోక్తమ్

పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్స్యాత్క్రి
యామానసవత్ - ౪౪.

'మనశ్చితో వాక్చితః ప్రాణచిత ఇత్యాదిసామాన్యాదికాగ్నినా మానసాన్యథవమగ్నిచయనానీత్యాదినా పూర్వప్రకృతేష్టకాగ్ని

శేషిభూతక్రియామనుప్రవేశస్యాప్యభావాత్ । ఏషామగ్నిత్వే నేష్టకచితాగ్నినా ఏకవాక్యత్వే స్వప్రధానకర్మాఙ్గభూతయజ్ఞస్య గృహీత ఇవ ఏషాం మానసానామపి క్రియామయక్రత్వఙ్గత్వమేవ ప్రసిద్ధమ్.

అతిదేశాచ్చ - ౪౫.

తేషామేకైక ఏవ తావాన్యావానసౌ పూర్వ ఇతీష్టకచితాగ్నితాద్యతిదేశాచ్చ తదఙ్గత్వమ్.

విద్యైవతు నిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ - ౪౬.

విద్యైవైతే విద్యామయక్రతుషు తాదాత్మ్యేనాఙ్గాభావాది శాగ్నిత్వేనైతేషాం విద్యామయత్వే నిర్ధారణాత్ ఏవేతి నిర్ధారణం హి విద్యామయత్వఖ్యాపనాయ । దర్శనం చ తే చాత్ర విద్యామయాః క్రతుః । మనసైవ గ్రహా అగృహ్యన్తేత్యాదౌ ।

శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చ న బాధః ౪౭.

తే హైతే విద్యాచిత ఏవ విద్యయా హైవైత ఏవంవిదశ్చితా భవన్తీతి శ్రుత్యా వాక్యేన చావగతవిద్యామయక్రత్వఙ్గత్వస్య దర్శనాత్ప్రకరణేన న బాధః.

అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వ
వద్దృష్టశ్చ తదుక్తమ్ - ౪౮.

గ్రహా అగృహ్యన్తేత్యాదిక్రియానుబన్ధైః తే హైతే విద్యాచిత ఇతి శ్రుత్యా విధి శ్రాత విద్యామయక్రతువిధిః కల్ప్యత ఇతి దహరవిద్యాదీనాం క్రియాసమ్బన్ధాభావ ఏవ పృథక్త్వవదస్యాపి విద్యామయక్రతోః స్వానుబన్ధైః పృథక్త్వమవగమ్యతే । దృష్టశ్చానువాదసరూపేఽపి విధిః । యదేవ విద్యయా కరోతీత్యాదౌ । తదుక్తం వచనాని త్వపూర్వత్వాదితి

న సామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్న
హి లోకాపత్తిః - ౪౯.

తేషామేకైక ఏవ తావాన్యావానసావితీష్టకచితాగ్ని ఫలసామాన్యేనాతిదేశః । ఇష్టకచితస్యాగ్నేః స్వక్రతునా స్వరేణ ము

త్వఫలం తదద్వైషాం విద్యామయక్రతుత్వాదేవ ఫలమితి చ ప్రసం
క్తకర్మాగ్నిదేశత్వమప్యేషామ్. తేనాపి సామాన్యసామాన్త్రిద
రో ఫలశ్రుతేః. స ఏష ఏవ మృత్యుర్య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుష ఇతి మృ
త్యుపాదకస్యాధ్యాత్మికస్య మణ్డలపురుషస్య మృత్యుత్వాత్.

పరేణ చ శబ్దస్య తాద్విధ్యం భూయస్త్వాత్త్వ
నుబన్ధః. ౫౦

పరేణ చ బ్రాహ్మణేనాస్య మనశ్చితాదివాచిన శ్శబ్దస్య వి
ద్యామయత్వం ప్రతిపాద్యతే అయం వావలోక ఏ
షోఽగ్నిశ్చితస్తస్యైవ ఏత ఇత్యాదినా పృథక్ఫలావధారణాద్విధేయ
తే. క్రియాప్రకరణేఽగ్నిరహస్యే మనశ్చితాదీనామనుబన్ధస్తు
సంపాదనీయానామగ్న్యఙ్గానాం భూయస్త్వాత్.

ఏక ఆత్మనశ్శరీరే భావాత్. ౫౧.

శరీరవర్తిన ఉపాసితుశ్శరీరస్య చ కర్తృత్వభోక్తృ
త్వాదిరూపవత్త్వాత్తథానుసన్ధేయతయా పరవిద్యాసు ఉ
పాస్యత్వమిత్యేకే మన్యన్తే.

వ్యతిరేకస్తద్భావాభావిత్వాన్న తూ
పలబ్ధివత్. ౫౨.

నైవం యత్కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిస్వరూపవైలక్షణ్యేనాపహ
తపాప్మత్వాదిరూపేణానుసన్ధేయత ఇతి. అపహతపాప్మ
త్వం సంసారితస్వభావాన్ముక్తస్వరూపస్య యో వ్యతిరేకః అత
ఏవ అపహతపాప్మత్వాదిగుణకత్వరూపస్యానుసన్ధేయః. తథాను
సన్ధానస్వభావభావిత్వాత్స్వరూపోపలబ్ధేః. యథా తత్త్వ
స్వరూపం బ్రహ్మానుసన్ధానభావినీ బ్రహ్మోపలబ్ధిః తద్వత్.
యథా క్రతురస్మిన్ లోకే పురుష ఇత్యాది శ్రుతేః.

అఙ్గావబద్ధాస్తు న శాఖాసు హి ప్రతివేదమ్. ౫౩.

ఉద్గీథాదికర్మాఙ్గాశ్రయా ఉపాసనా యాః శాఖాసు
ప్రతియతాః తాస్సర్వాః కార్యా ఇతి వాక్యాని యామకమ్. తా
ఉద్గీథానుబద్ధత్వాత్ ప్రతిశాఖం కార్యాః.

మన్త్రాదివద్వావిరోధః- ౫౪.

శాఖాన్తరేఽవధారణే- యథా కర్మాఙ్గభూతానాం మన్త్రాణామ్- ఏకైకశాఖాగతానామపి సర్వశాఖాగతకర్మస్వఙ్గత్వేన విరోధః-

భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయస్త్వం తథా హి దర్శయతి- ౫౫-

వైశ్వానరవిద్యాయాం త్రైలోక్యశరీరస్య వైశ్వానరస్య ద్యులోకాది పృథివ్యన్తానాం వైశ్వానరావయవానాం మూర్ధాదిపాదాన్తానాం వ్యస్తత్వమభిధాయ యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానం వైశ్వానరముపాస్తే స సర్వేషు లోకేష్విత్యాదినా బ్రహ్మైక్యస్య ఫలం చాభిహితమ్ తత్ర మూర్ధాద్యవయవోపాసనాత్ భూమ్నస్సమస్తోపాసనస్య జ్యాయస్త్వం ప్రామాణికత్వమస్తి- తత్రైవ బ్రహ్మానుభవ ఫలాభిధానాత్- తత్ర వ్యస్తోపాసనం తత్ర తత్ర ఫలకీర్తనం దర్శితావిధ దర్శితవ్యమ్- వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాత ఇత్యుక్త్వా యద్ అష్టాకపాలో భవతీత్యాదౌ తథా సమస్తోపాసనస్యైవ శ్రేష్ఠ్యం దర్శయతి శ్రుతిః దివమేవ భగవో రాజన్నిత్యత్ర వ్యస్తోపాసనే మూర్ధా తే వ్యపతిష్యదిత్యాదినాఽనర్థం బ్రవీతి-

నానాశబ్దాదిభేదాత్- ౫౬.

సద్విద్యాభూమవిద్యాదీనాం బ్రహ్మణ ఏక స్యైవోపాస్యత్వే తత్ప్రాప్తిరేవ ఫలత్వే వ్యుపాస్యత్వ ప్రకారభేదాద్విద్యాభేదః ప్రకారభేదశ్చ శబ్దాద్యనుబన్ధభేదాదవగమ్యతే- పూర్వకాణ్డాదిశమపి జ్ఞానస్య విధేయతాం బ్రువతాం నిరాసనాయ పునరారబ్ధమ్-

వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్- ౫౭-

ఏకస్మిన్నుపాసకే సర్వాసాం పర విద్యానాం వికల్పః- అవికల్పాత్సన్దర్భాంశ బ్రహ్మానుభవఫలస్యావిశిష్టత్వాత్-

కామ్యాస్తుయథాకామంసముచ్చీయేరన్న
వాపూర్వహేత్వభావాత్ - ౫౮-

బ్రహ్మవ్యతిరిక్తంవస్త్వైశ్వర్యఫలస్యపరిమితత్వాద్భూమస్తావ్యపేక్ష యూనానుష్ఠానస్యంభవతీతి యథాకామంవికల్పస్సముచ్చయోవా.

అఙ్గేషుయథాశ్రయభావః- ౫౯.

ఉద్గీథముపాసీతేత్యుద్గీథాద్యుపాస్త్యాశ్రితానామ్ ఉద్గీథాది శ్రుత్యఙ్గానామేవగోదోహనాదివత్ స్వవాక్యఫలాన్తరాశ్రవ ణాదుద్గీథవద్విధియూ: క్రత్వఙ్గభావో వినివేశ్యతే.

శిష్టేశ్చ - ౬౦.

ఉద్గీథముపాసీతేతి పృథగ్వేదవిద్యయాకరోతీతి శ్రుతిరేవోద్గీథాద్యఙ్గభావేన దృష్టః.

సమాహారాత్ - ౬౧.

ఉద్గీథస్యసమాహారతీతి వేదభేదేనాపి సమాధానంబ్రువ ద్విదనస్యాఙ్గత్వం ద్యోతయతి.

గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ- ౬౨.

ప్రణవస్యోపాసనస్యైవ ఓమిత్యాశ్రావయతి ఓమితిశం సతి ఓమిత్యుద్గాయతీతి సర్వత్రసంచరతః ప్రణవస్య గుణ త్వేనోపాసనస్యాపి సంచారాదుపాదాననియమోగమ్యతే అ తః పూర్వోక్తోపాదాననియమో నసంభవతి

నవాతత్సహభావాశ్రుతేః- ౬౩.

నైతత్ -అఙ్గానాంశ్రుతేఃఅఙ్గానాంహిసహభావః-యదేవవి ద్యయాకరోతి తదేవవీర్యవత్తరమితిఫలాన్తరసాధనత్వయా- వగతస్యోపాసనస్యాఙ్గభావాసమ్బన్ధాదుద్గీథముపాసీతేతి ఉ ద్గీథాశ్రయతామాత్రప్రతిపాదనాత్.

దర్శనాచ్చ- ౬౪.

ఏవంవిద్ధబ్రహ్మా యజ్ఞంయజమానంసర్వాంశ్చర్త్విజోఽ

తిరతి లేతి బ్రహ్మణో వేదనేన సర్వరక్షణం బ్రువతీ శ్రుతిరుత్తా
న్తృప్రభృతీనాం వేదనస్యాసఙ్గతాం దర్శయతీత్యుపాదానాని
యథాన్విద్ధః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజవిరచితే
వేదాన్తసారే తృతీయస్యాధ్యాయ
స్య తృతీయః పాదః.

పురుషార్థోఽతశ్శబ్దాదితి బాదరాయణః- ౧.

విద్యాతః పురుషార్థ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మేనే. బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్. యో వేద సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్ స హేత్యాదిశబ్దాత్.

శేషత్వాత్పురుషార్థవాదో యథాన్యే
ష్వితి జైమినిః- ౨.

కర్త్రుపాసనీత్యాది సామానాధికరణ్యేన కర్మసు కర్తురేవ బ్రహ్మాత్మావగమాత్తద్వేదనస్య తత్సంస్కారతయా కర్మశేషత్వాద్ద్రవ్యాదిసంస్కారవత్ ఫలశ్రుతిరర్థవాదః.

ఆచారదర్శనాత్- ౩-

అశ్వపతిః కేకయో బ్రహ్మవిద్యక్ష్యమాణో హ వై భగవన్తమిత్యాదౌ బ్రహ్మవిదః కర్మప్రధానాచారదర్శనాద్విద్యాకర్మాఙ్గమ్.

తచ్ఛ్రుతేః- ౪-

యదేవ విద్యయా కరోతీతి శ్రుత్యైవ విద్యాయాః కర్మసు వినియోగాద్విద్యా కర్మాఙ్గమ్. యత్కరోతి తద్విద్యయేతి హి శ్రుతిః. యద్విద్యయా సాధనభూతయా కర్మ కరోతి తత్కర్మ వీర్యవత్తరమితి వా.

సమన్వారమ్భణాత్ - ౫.

తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇత్యాది విద్యాకర్మణోః ఏకస్మిన్పురుషే సాహిత్యదర్శనాచ్చ విద్యాకర్మాఙ్గమ్.

తద్వతో విధానాత్ - ౬.

ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్యాభిసమావృత్య కుటుమ్బే ఇత్యా
దావథర్వాణ్యాం నవర్యన్తాధ్యయనవతః కర్మవిధానా చ్ఛాన్దోగ్యే
సంహృత్యథర్వాణ్యాం నవర్యన్తమ్.

నియమాత్ - ౭.

కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమా ఇత్యాత్మవిదో
జీవనస్య కర్మసు వినియోగాచ్చ.

అధికోపదేశాత్తుబాదరాయణస్యై
వంతద్దర్శనాత్ - ౮.

న విద్యా కర్మాఙ్గమ్ - అపితు విద్యాతః పురుషార్థ ఇత్యేవమా
వ భగవతో బాదరాయణస్యేష్టమ్ - కర్తుః పరిత్యాగాత్మనోఽ
ష్టాన్తరభూతస్యైవ వేద్యతయోపదేశాత్ - కథమ్ - బహుస్యాం
ప్రజాయేయేతి స కారణం కరణాధిపాధిప ఇత్యాదివాక్యేషు వే
ద్యస్యాధిక్యదర్శనాత్.

తుల్యంతుదర్శనమ్- ౯.

విద్యాయాః పారార్థ్యేఽపి తుల్యమాచారదర్శనమ్ - ఋష
యః కావషేయాః కిమర్థా వయమధ్యేష్యామహే ఇత్యాదౌ బ్రహ్మ
విదాం కర్మత్యాగోఽపి దృశ్యతే - అనుష్ఠానం తు ఫలాభిసన్ధి
రహితస్య విద్యాఙ్గత్వేన - త్యాగస్తు ఫలాభిసన్ధియుక్తస్యేతి న
విరోధః.

అసార్వత్రికీ. ౧౦.

యదేవ విద్యయా కరోతీతి న సార్వత్రికీ విద్యోచ్యతే - యదేవ
విద్యయేతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్ - ప్రసిద్ధిశ్చ ఉద్గీథవిద్యా
యాః - యదేవ విద్యయా కరోతి తదేవ వీర్యవత్తరం భవతీతి ప్ర
కృతోద్గీథవిద్యాయుక్తస్యైవ కర్మణో వీర్యవత్తరత్వ సాధ
నత్వావిధీయతే.

విభాగశ్శతవత్ - ౧౧.

తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే ఇతి విద్యాకర్మణోర్భిన్న

ఫలత్వేన శ్రుతేస్తైర్ఫలాయూస్యేతిదిభాగః యథాప్రేశ్రితకర్మవి క్రియామ్లి కతవ్యయమిత్యత్రిమేతాన్తర్గతంకతంరకాస్తర్థంకత మితి.

అధ్యయనమాత్రవతః - ౧౨.

కవమధీత్యేత్యధ్యయనమాత్రవతఃకర్మవిధానాన్నవిద్యా కర్మాఙ్గమ్- అధ్యయనంహి అక్షరరాశిగ్రహణమాత్రేకర్తృత్వ వ్యతిత్యుక్తం- అర్థావబోధపర్యన్తత్వేపి అర్థజ్ఞానాదర్థా న్తర భూతావిద్యాదుపాసీతేతి విహితావిద్యాప్రత్యయానన్త కరూపా.

నావిశేషాత్ - ౧౩.

కుర్వన్నేవేహకర్మాణిజిజీవిషేచ్ఛతంసమాః ఇతి విద్యా యాముపాదాన కఇతి విశేషాభావాత్ ఈశావాస్యమిదం సర్వమితిప్రకరణాచ్చవిద్యాఙ్గభూతమేతత్కర్మేతిజ్ఞేయ కే ఇతోనవిద్యాకర్మాఙ్గమ్.

స్తుతయేఽనుమతిర్వా - ౧౪.

విద్యాస్తుతయే కర్మానుమతిర్వా।విద్యామాహాత్మ్యాత్ స్వదాకర్మకుర్వన్నపితైర్నలిప్యతఇతివిద్యాస్తుతిస్స్యాత్ నకర్మణాలిప్యతెనరఇతి వాక్యశేషః.

కామకారేణ చైకే - ౧౫.

కిం ప్రజయాకరిష్యామ ఇత్యాదికామకారేణగార్హస్థ్య త్యాగమధీయత ఏకేఽతశ్చ విద్యైవప్రధానభూతా.

ఉపమర్దం చ - ౧౬.

విద్యయా సర్వకర్మోపమర్దమప్యధీయతే- క్షీయన్తేచా స్యకర్మాణి తస్మిన్దృష్టే పరావర ఇత్యాదినా.

ఊర్ధ్వరేతస్సు చ శబ్దే హి - ౧౭.

ఊర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషువిద్యాదర్శనాత్తేషుచ అగ్నిహో త్రాద్యభావాన్నవిద్యాకర్మాఙ్గమ్ - తేచాశ్రమాస్సన్త్యేవశ్రు త్యుక్తమనానుష్ఠాన ఇతివైదికేహిశబ్దేదృశ్యతే.

పరామర్శం జైమినిరచోదనా చాపవదతి హి - ౧౮.

త్రయోధర్మస్కంధా ఇత్యాదౌ చోదనాభావాదుపాశ్రమాణాం త్వర్థతోఽనువాదమేవ జైమినిర్మేనే - వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్నిముద్వాసయత ఇత్యపవదతి చాశ్రమాన్తరమ్.

అనుష్ఠేయం బాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః - ౧౯.

గృహస్థాశ్రమవదాశ్రమాన్తరమప్యనుష్ఠేయమితి బాదరాయణమతం (త్రయోధర్మస్కన్ధా ఇతి సర్వాశ్రమసామ్యశ్రుతేః.

విధిర్వా ధారణవత్ - ౨౦.

ఉపరిహి దేవేభ్యో ధారయతీత్యప్రాప్తత్వేన యథాఽధిక్షత్వాత్.

స్తుతిమాత్రముపాదానాదితి చేన్నా
పూర్వత్వాత్ - ౨౧-

ఉద్గీథాదిష్వరసతమత్వాది దృష్టిః ధిక్కసమ్భవతి ఇయమేవ జుహూరాదిత్యః కూర్మః స్వర్గో లోక ఆహవనీయ ఇతివత్ కర్మాఙ్గభూతోద్గీథాద్యుపాదానేన తస్య రసతమత్వవచనం తత్స్తుతిమాత్రమితి చేన్నైతత్ - జుహ్వాదివిధివదుద్గీథాదివిధేరత్రాసన్నిధానాద్రసతమత్వాదిదృష్టివిధిరేవ.

భావశబ్దాచ్చ - ౨౨.

ఉద్గీథముపాసీతేతి విధిప్రత్యయాచ్చ.

పారిప్లవార్థా ఇతి చేన్న విశేషితత్వాత్ - ౨౩.

వేదాన్తేషు తత్తద్విద్యార్థమ్పఠితాః ప్రతర్దనో హ వా ఇత్యాద్యాఖ్యాయికాః పారిప్లవార్థా ఇత్యాఖ్యానాని శంసన్తీతి తత్రవినియోగాదితి చేన్న తత్రైః మనుర్వైవస్వత ఇత్యాఖ్యానానాం విశేషితత్వాత్తేషామేవ తత్రవినియోగః.

తథా చైకవాక్యోపబన్ధాత్ - ౨౪.

విద్యావిధిభిరేకవాక్యత్వాచ్చ సోఽరోదీదిత్యాదివద్విద్యాసిద్ధ్య

ఖాణశ్ళ్రుతాః.

అతఏవచాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా - ౨౫.

ఊర్ధ్వరేతస్సామేతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తీత్యాది శ్రుతేరేవ తేషాం విద్యావత్త్వ స్యేష్ట్వా ద్వాగ్నీన్ధనాద్యనపేక్షా విద్యా.

సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ . ౨౬.

కర్మవత్సు గృహస్థేషు అగ్నిహోత్రాదికర్మాపేక్షా విద్యాప్రాప్త్యర్థా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనే త్యాదిశ్రుతేః- యథాఽశ్వో గమనసాధనోపి స్వపరికరబన్ధాపేక్షో గమనే- ఊర్ధ్వరేతస్సు చ కర్మాపేక్షా.

శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపితు తద్విధేస్తదఙ్గతయా తేషామవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ - ౨౭.

గృహస్థవిహిత కర్మవ్యావృత్తోపి శాన్తో దాన్త ఇత్యాదినా శమదమాది విధేస్తద్యుక్తస్స్యాత్ విద్యానిష్పత్తయే శమాదీనామవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ ప్రవృత్త్యుపరతి పరిత్యక్తి ర్వినా విద్యోత్పత్త్యనుపపత్తేః.

సర్వాన్నానుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే
తద్దర్శనాత్ - ౨౮.

ప్రాణవిద్యానిష్ఠస్య నహవా ఏవం విది కిఞ్చనానన్నం భవతీతి సర్వాన్నానుమతిః అపితు ప్రాణాత్యయాపత్తావేవ అతిశయిత శక్తేర్బ్రహ్మవిదోపి ఉచ్ఛిష్ట భక్షణాత్ ప్రాణాత్యయాపత్తావేవేతి శ్రుతిదర్శనాత్.

అబాధాచ్చ - ౨౯.

ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిరితి ఆహారశుద్ధివిధేరబాధాయ ప్రాణసంశయ ఏవేతి.

అపిస్మర్యతే - ౩౦.

ప్రాణసంశయమాపన్నో యోన్నమత్తి యతస్తతః లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివామ్భసేతి ప్రాణాత్యయ ఏవ స

సర్వాన్నానుమతిః స్మర్యతే.

శబ్దాశ్చాతోఽకామకారే- ౩౧.

తస్మాద్బ్రాహ్మణః సురాం న పిబేదితి కామకారనివృత్తిశబ్దశ్చ అతఏవ ప్రాణసంశయే సర్వాన్నానుమతిః.

విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి- ౩౨.

యజ్ఞాదికర్మ యావజ్జీవమగ్నిహోత్రమిత్యాదివాక్యవిహితత్వాత్ విద్యారహిత కేవలాశ్రమిణామనుష్ఠేయమ్.

సహకారిత్వేన చ - ౩౩.

తమేతం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యాఙ్గతయా సహకారిత్వేన విదుషా చానుష్ఠేయమ్.

సర్వథాఽపి త ఏవోభయలిఙ్గాత్ - ౩౪.

ఉభయత్రవినియోగేఽపి యజ్ఞాదయ ఏవ ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞాలిఙ్గాత్. కర్మాన్వయాపేక్షయైవ వినియోగపృథక్త్వేన నవిరోధః.

అనభిభవం చ దర్శయతి- ౩౫.

ధర్మేణ పాపమపనుదతీతి విద్యోత్పత్తి ప్రతిబన్ధక పాపనివర్తనేన విద్యాయా అనభిభవం కర్మానుష్ఠానకార్యం దర్శయతి.

అన్తరా చాపి తు తద్దృష్టేః- ౩౬.

ఆశ్రమానన్తరావర్తమానో విధురాదిరనాశ్రమీ. తస్యాపి విద్యాధికారోఽస్తి రైక్వాదిష్వనాశ్రమిషు బ్రహ్మవిద్యాదర్శనాత్.

అపి స్మర్యతే - ౩౭.

అనాశ్రమిణోఽపి జపాదినా విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే - జప్యేనాపి చ సంసిద్ధ్యేదితి.

విశేషానుగ్రహశ్చ- ౩౮.

అనాశ్రమినియతధర్మవిశేషేణ విద్యానుగ్రహశ్రూయతే- తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయాఽఽత్మానమన్విష్యేదిత్యాదినా.

అతస్త్వితరజ్జ్యాయో లిఙ్గాచ్చ- ౩౯.

అనాశ్రమిత్వా దాశ్రమిత్వం జ్యాయః ధర్మభూయస్త్వాత్ అనాశ్రమీ న తిష్ఠేదిత్యాదిస్మృతేశ్చ.

తద్భూతస్య తు నాతద్భావో జైమినేరపి
నియమాతద్రూపాభావేభ్యః- ౪౦.

నైష్ఠికాదిభావగతస్య ప్రచ్యుత్యసిద్ధిర్న సంభవత్యేవ- నియమాతద్రూపనివృత్త్యభావాత్ తథా నియమశ్చ హి అత్యన్తమాచార్యకులేవసాదయన్నితి అరణ్యమియాత్ తతో న పునరియాత్ సన్న్యస్యాగ్నిం న పునరావర్తయేదితి- అతస్తేషాం ప్రచ్యుత్యసిద్ధ్యభావాద్విద్యావదధికారః- జైమినేరప్యేవమ్.

నచాధికారికమపి పతనానుమానాత్తద
యోగాత్. ౪౧.

అవకీర్ణిపశుశ్చ తద్వదిత్యధికారలక్షణోక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపి తస్య న సంభవతి- తస్య ప్రాయశ్చిత్తానధికారస్మృతేస్తదసంభవాత్ ఆరూఢో నైష్ఠికం ధర్మమిత్యాదిరస్య ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామీత్యాది స్మృతేశ్చ.

ఉపపూర్వమపీ త్వేకే భావమశ
నవత్తదుక్తమ్- ౪౨.

ఉపపాతకత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్తమేకే మధ్వాశన నిషేధ తత్ప్రాయశ్చిత్తవదితి- తదుక్తమ్- ఉత్తరేషాం చైతదవిరోధీతి-

బహిస్తూభయథాపి స్మృతేరాచారాచ్చ- ౪౩-

ఉపపాతకత్వే ఉభయథాపి శిష్టాధికార బహిష్కృతా ఏతే- తథా స్మృతేః- ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుధ్యేత్స ఆత్మహా- శిష్టబహిష్కారాచ్చ-

స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః. ౪౪.

ఉద్గీథాద్యుపాసనం యజమానేనానుష్ఠేయం తస్యైవ కర్తృత్వాదిఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః.

ఆర్త్విజ్యమి త్యౌడులోమిస్తస్మైహి పరిక్రియతే.

కర్మాన్వయోపాసనకర్తృదర్శ్రియమహార్త్విజ్యమ్. సాఙ్గ ఫలసాధన కర్మానుష్ఠానాయహి ఋత్విక్పరిక్రియతే.

సహకార్యన్తరవిధిః పక్షేణతృతీయంత ద్వతోవిధ్యాదివత్ - ౪౬-

బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యమిత్యారభ్యాథమునిరిత్యన్తే విద్యావతో యజ్ఞాదివత్ బాల్యపాణ్డిత్యయోః తృతీయం సహకార్యన్తరం మౌనంవిధీయతే పక్షేణ ప్రకృష్టమననశీలేయమునిశబ్దప్రయోగాద్విద్వతో విద్యాధ్యానరూపం మననమిహాభిప్రేతమ్.

కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః. ౪౭.

కృత్స్నేష్వాశ్రమేషు విద్యాసద్భావాత్ ఛాన్దోగ్యే అభిసమావృత్యకుటుమ్బే ఇత్యారభ్య సఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమితి గృహిణోపసంహారః సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థః - తుశబ్దో గృహిణ ఏవవిద్యేతి శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః.

మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్. ౪౮.

అథమునిరిత్యత్రాపి భిక్షాచర్యంచరన్తీతి పారివ్రాజ్యస్యోపసంహారః ప్రదర్శనార్థః - మౌనభిక్షాచర్యవదితరాశ్రమధర్మాణాం యజ్ఞాదీనామప్యుపదేశాత్.

అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్. ౪౯.

పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేనతిష్ఠాసేదితి బాల్యమిత్యవిశేషేణ శ్రుతావపి బాలకర్మ స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం విద్యాన్వయయోగ్యతయా విధీయతే.

ఐహికమప్రస్తుతేప్రతిబన్ధేతద్దర్శనాత్. ౫౦.

అభ్యుదయఫలమ్ ఉపాసనం స్వసాధన భూతపుణ్య కర్మానన్తరమ్ ఉత్పద్యత ఇతి నాయం నియమః - ప్రబల కర్మాన్తరప్రతిబన్ధాభావతస్త్వనన్తరమ్ - ప్రతిబన్ధే తు క

త్పత్తేరనన్తరమ్- తదేవవీర్యవత్తరమితి ప్రతిబన్ధాభావ
ఫలదర్శనాత్.

ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవస్థావ
ధృతేస్తదవస్థావధృతేః- ౫౧.

ఏవంముక్తిఫలోపాసనస్యాపి ప్రతిబన్ధాభావభావయోరి
త్యస్మిన్నియమః ప్రతిబన్ధాభావ ఏవ ఫలోదయావస్థావధృతేః.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వే
దాన్తసారే తృతీయాధ్యాయస్య
చతుర్థఃపాదోఽధ్యాయశ్చ
సమాప్తః.

ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ - ౧.

బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమిత్యాదిషు మోక్షసాధనం
యదసకృదావృత్తమ్-విద్యాదుపాసీతేతివిద్యుపాస్యోరుపక
మోపసంహారయోర్వ్యతికరేణోపదేశాత్.

లిఙ్గాచ్చ - ౨.

లిఙ్గంస్మృతిః-ధ్యానం ధ్యాయన్త ఉపాసతే తేషామహంసము
ద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్ - తద్రూపప్రత్యయే చైకా
సన్తతిశ్చాన్యనిస్పృహా తద్ధ్యానమిత్యాదిస్మృతేశ్చ.

ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ- ౩.

యద్యప్యధికంతుభేదనిర్దేశాత్ అధికోపదేశాదిత్యాదిషు
ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరత్వం బ్రహ్మణః ప్రతిపాదితం తథా
ప్యుపాసితారం బ్రహ్మాస్మీత్యేవోపాసీత-యతః పూర్వే ఉపా
సితారః త్వంవా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసీత్యా
త్మేత్యేవోపగచ్ఛన్తి - ఉపాసితురర్థాన్తరభూతమపి బ్రహ్మ
తానుపాసిత్రాత్మత్వేనైవ గ్రాహయన్తి శాస్త్రాణి య

ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతీత్యాదినా - యథా మనుష్యోఽహమితి మనుష్యశరీరస్య స్వాత్మప్రకారతైకస్వభావతయా ప్రకారిణి స్వాత్మని అహంశబ్దస్య తద్వ్యుత్పత్త్యా చ పర్యవసానం తథా స్వాత్మనోఽపి పరమాత్మశరీరతయా తత్ప్రకారస్వభావత్వే నాహంశబ్ద తద్వ్యుత్పత్త్యోః పరమాత్మన్యేవ పర్యవసానమితి అహంబ్రహ్మేత్యేవోపాస్యమితి.

నప్రతీకేనహిసః- ౪.

మనో బ్రహ్మేత్యాదిప్రతీకేషు నాత్మత్వగ్రహణం. నహి తత్ర పరమాత్మోపాస్యః - పరమాత్మదృష్ట్యా హి మనఃప్రభృతి ప్రతీకః

బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్ - ౫.

బ్రహ్మణ ఉత్కృష్టత్వాత్ తద్దృష్ట్యా మనఆద్యుపాసనముత్కృష్టతయా భవతీతి.

ఆదిత్యాదిమతయశ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః- ౬.

య ఏవాసౌ తపతి తముద్గీథముపాసీతేత్యాదావాదిత్యాది దేవోత్కృష్టత్వాదుద్గీథాదౌ తద్దృష్టయః కార్యాః.

ఆసీనస్సంభవాత్ - ౭-

ఆసీన ఉపాసనం కుర్యాత్ - తస్యైవైకాగ్రతా సంభవాత్.

ధ్యానాచ్చ - ౮-

నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యుపాసనస్య ధ్యానరూపత్వాద్ధ్యానస్య చ. అచలత్వం చాపేక్ష్య ధ్యాయతీవ పృథివీతి ప్రయోగాద్ధ్యానస్య నిశ్చలత్వాదాసీనస్యైవ.

అపిస్మరన్తిచ- ౯-

ఉపవిశ్యాసనే యుఞ్జ్యాదిత్యాదినా.

యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్ - ౧౦-

యత్రైకాగ్రతా తత్ర దేశే తత్కాలే చోపాసీత దేశకాల నియమాశ్రవణాత్.

ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహి దృష్టమ్- ౧౧.

అప్రయాణాదహరహరుపాసనం కార్యమ్ - స ఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషమితి దర్శనాత్.

తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేష వినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్- ౧౨

ఉపాసనే ప్రారబ్ధే తత్ప్రభావాదేవ పూర్వకృతానామఘానాం వినాశః ఉత్తరకృతానామశ్లేషశ్చ భవతి - ఏవం హ్యస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్తే, ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యత ఇతి శ్రుతేః.

ఇతరస్యాప్యేవమసంశ్లేషః పాతేతు- ౧౩,

విదుషః పుణ్యస్యాపి మోక్షవిరోధిత్వేన అనిష్టఫలత్వ సామ్యాదేవ మశ్లేషవినాశౌ-వృష్ట్యారోగ్యాదివిద్యానుగుణఫలస్య తు శరీరపాతాదూర్ధ్వమఫలత్వమ్

అనారబ్ధకార్యేఏవతుపూర్వే తదవధేః, ౧౪,

విద్యాధికారేః పూర్వకృతే పుణ్యపాపే ఫలదానాయ ప్రవృత్తే ఏవ వినశ్యతః తస్య తావదేవ చిరమితి శరీరపాతావధిశ్రుతేః-

అగ్నిహోత్రాదితుతత్కార్యాయైవ తద్దర్శనాత్, ౧౫-

అగ్నిహోత్రాద్యాశ్రమధర్మో విద్యోత్పత్త్యర్థత్వాత్ కార్యాయైవాప్రయాణాదనుష్ఠేయః తమేతం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యోత్పత్తికార్యత్వమస్యాశ్రమధర్మస్య దృష్టమ్.

అతోఽన్యాపిహ్యేకేషాముభయోః, ౧౬,

తస్య పుత్రా దాయముపయన్తి సుహృదః సాధుకృత్యామితి వచనాదగ్నిహోత్రాదేరన్యాపి అనాదికాలప్రవృత్తా సాధుకృత్యా ప్రబలకర్మప్రతిబద్ధఫలా వృష్ట్యాదివిద్యానుగుణ ఫలా ప్రతిబద్ధఫలా చేతి పూర్వోత్తరకృతయోరుభయోః తస్యైవ విషయః

యదేవవిద్యయేతిహి, ౧౭,

యదేవ విద్యయేత్యత్ర ఫలశ్రవణాద్వా స్తీత్యుక్తః
భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వాథ సమ్పద్యతే-౧౯-
ఆరబ్ధకార్యయోః పుణ్యపాపయోః తత్ఫలం తదేకశరీరావసానమ్ అనేకశరీరావసానం వా భుక్త్వైవ తదనన్తరం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

వాఙ్మనసి దర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ- ౧-

అస్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాఙ్మనసి సమ్పద్యత ఇతి శబ్దాదుత్క్రాన్తౌ మనసః ప్రాగేవ ఉపరతిదర్శనాచ్చ వాఙ్మనసి సంయుజ్యతే.

అత ఏవ సర్వాణ్యను- ౨-

అత ఇన్ద్రియైర్మనసి సమ్పద్యమానైరితి శబ్దాదుపరతిదర్శనాచ్చ వాచమను సర్వాణీన్ద్రియాణి మనసి సంయుజ్యన్తే.

తన్మనః ప్రాణ ఉత్తరాత్- ౩-

మనః ప్రాణ ఇతి శబ్దాత్తత్సర్వేన్ద్రియయుక్తం మనః ప్రాణే సంయుజ్యతే.

సోఽధ్యక్షే తదుపగమాదిభ్యః- ౪-

స ప్రాణోఽధ్యక్షే జీవే సంయుజ్యతే- ఏవమేవాత్మానమన్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయన్తీతి ప్రాణస్య జీవోపగమాదిశ్రుతేః

భూతేషు తచ్ఛ్రుతేః- ౫-

ప్రాణస్తేజసీతి భూతాన్తరసంసృష్టం తేజోఽభిధీయత ఇతి ప్రాణో భూతేషు సంయుజ్యతే.

నైకస్మిన్ దర్శయతో హి - ౬.

తేజసీతిన తేజోమాత్రే త్రివృత్కరణశ్రుతిస్మృతిభ్యాం కేవలస్య తేజసోఽనవస్థానాత్.

సమానా చాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య - ౭.

అర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్ప్రాగుత్క్రాన్తిర్విద్వదవిదుషోస్సమానా విదుషోఽర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతేః యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది స్థితాః అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే ఇత్యత్రోక్తామృతత్వ బ్రహ్మప్రాప్తి వచనం శరీరేన్ద్రియాది సమ్బన్ధమదగ్ధ్వైవ ఉపాసనారమ్భాభిప్రాయమిత్యవగన్తవ్యమిత్యర్థః.

తదాపీతేః సంసారవ్యపదేశాత్ - ౮.

అర్చిరాదిగమనేన బ్రహ్మప్రాప్తేః ప్రాక్ఛరీరసమ్బన్ధవ్యపదేశాత్ తదమృతత్వాది వచనముక్తప్రకారమేవ.

సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః - ౯.

శరీరాదుత్క్రాన్తస్యాపి సూక్ష్మశరీరమనువర్తతే - అన్యథా గత్యనుపపత్తేః న కేవలం గత్యనుపపత్తిమాత్రం సూక్ష్మశరీరత్వే ప్రమాణమ్ - చన్ద్రమసా సంవాదాది ప్రమాణేనాన్తరస్య సూక్ష్మశరీరత్వోపలబ్ధేః తం బ్రూయాదితి.

నోపమర్దేనాతః - ౧౦.

అత ఉక్తాద్ధేతోరథ మర్త్యోఽమృతో భవతీత్యాద్యమృతత్వవచనం న దేహసమ్బన్ధోపమర్దేన.

అస్యైవ చోపపత్తేరూష్మా - ౧౧.

అస్యైవ సూక్ష్మశరీరస్య విద్యమానత్వోపపత్తేశ్చ సశరీరమర్దనేనోపలభ్యతే హ్యుత్క్రాన్తిమతో విదుషస్సూక్ష్మదేహగుణ ఊష్మా. అన్యథా తదనుపలబ్ధస్స న స్థూలగుణః.

ప్రతిషేధాదితి చేన్న శారీరాత్స్పష్టో
హ్యేకేషామ్- ౧౨.

అథాకామయమానః న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి విదుష ఉత్క్రాన్తిప్రతిషేధవత్త్వాన్నాస్య ప్రాణోత్క్రాన్తిరితి చేత్ నైతత్. విదుష ఉత్క్రమమాణస్యార్చిరాదిమార్గమనాయత్త్రాణాన విక్లిష్యన్త ఇతి హ్యుచ్యతే న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి - అయమర్థో మాధ్యన్దినానాం పాఠే స్పష్టోఽభిధీయతే - యో కామో నిష్కామ ఆప్తకామః న తస్మాత్ప్రాణా ఉత్క్రామన్తీతి.

స్మర్యతే చ - ౧౩.

ఊర్ధ్వమేకస్థితస్తేషాం యో భిత్త్వా సూర్యమణ్డలమ్ - బ్రహ్మలోకమతిక్రమ్యతే న యాతి పరాఙ్గతిమితి.

తానిపరే తథాహ్యాహ - ౧౪.

తేజః పరస్యాం దేవతాయామితి శ్రుతేః - పరదేవతా సం పత్తిరుత్క్రమణస్యాతిక్రమస్థానమితి తాని భూతాని జీవసం యుక్తాని పరదేవతాయాం సమ్పద్యన్తే.

అవిభాగో వచనాత్ - ౧౫.

పరదేవతాసమ్పత్తివచనమ్ అవిభాగమాత్రపరమ్- వాఙ్మ నసి సమ్పద్యత ఇతి సమ్పత్తివదస్యైవాత్రానుషక్తత్వాదర్థాన్తరప రత్వే ప్రయోజనాభావాత్ మనః ప్రభృతిషు హి ప్రకృతీనాం తద విభాగమాత్రపరమ్.

తదోకోగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశితద్వా
రో విద్యాసామర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యను
స్మృతియోగాచ్చ హార్దానుగృహీత
శ్శతాధికయా - ౧౬.

హార్దపరమపురుషారాధనరూపవిద్యాసామర్థ్యాత్ తచ్ఛేషగ తిచిన్తనేన చ ప్రీతపరమపురుషానుగృహీతతత్ప్రకాశితద్వా [illegible] శ్శతాధికయా మూర్ధన్యనాడ్యా గచ్ఛతి - తదనుగ్రహా

ర స్థానమగ్రే ప్రకాశవత్త్వమతి - హార్దః పరమాత్మా తత్ప్రసాదా యా మూర్ధన్య పరమాత్మ వ్యవస్థితేః సర్వస్యైవాకాశాదిసన్ని విష్ణు ఇతి శ్రుతిః స్మృతిశ్చ.

రశ్మ్యనుసారీ - ౧౭.

అథైతైరేవ రశ్మిభిరూర్ధ్వ ఆక్రమత ఇతి శ్రుతేర్విద్వాన్ రశ్మ్యనుసార్యేవ గచ్ఛతి - నిశ్యపి రశ్మయః సన్త్యేవ నిదాఘే ఉష్ణోపలబ్ధేః - హేమన్తేఽనుపలబ్ధిస్తు హిమాభిభవకృతా.

నిశి నేతి చేన్న సమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతి చ - ౧౮.

దివా చ శుక్లపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమేవ చ ముమూర్షతాం ప్రశస్తాని విపరీతేషు గర్హితమితి నిశామరణనిన్దాస్మిన్ శాస్త్రే కృతా తస్య న బ్రహ్మప్రాప్తిరితి చేన్న - కర్మసమ్బన్ధస్య యావద్దేహభావిత్వాత్ప్రారబ్ధస్య యావచ్చరమదేహావసానభావిత్వాద్బ్రహ్మప్రాప్తివిఘ్నహేతోరభావాత్ - దర్శయతి తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే ఇతి - నిశానిన్దా ఇతరపురుషార్థవిషయా.

అతశ్చాయనేఽపి దక్షిణే - ౧౯.

అత ఏవ బన్ధహేత్వభావాదేవ దక్షిణేఽయనేఽపి మృతస్య విదుషో బ్రహ్మప్రాప్తిరస్త్యేవ.

యోగినః ప్రతి స్మర్యతే స్మార్తే చైతే - ౨౦.

యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః - ఇతి స్మరణం స్మర్యతే - అపితు యోగినాం విద్యానిష్ఠానాం ప్రతి అర్చిరాదికా తద్వ్యతిరిక్తా చేత్యేతే గతీ స్మార్తే స్మృతి విషయతయా స్మర్యతే - నైతే శ్రుతిపఠితే జ్ఞానయోగిముఖ్యతిరశ్చ నేతి వచనాత్ -

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే వేదాన్త సారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

అర్చిరాదినాతత్ప్రథితేః. ౧.

అర్చిరాదినైకేన విద్వాన్ గచ్ఛతి సర్వాసు శ్రుతిషు త
త్ప్రసిద్ధేస్తత్ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ -

వాయుమబ్దాదవిశేషవిశేషాభ్యామ్- ౨

మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమితి స-వత్సరాది
త్యయోర్మధ్యే ప్రకరణాన్తరయా లోకత్రిదేవలోకశ్రుతేః ఇతి
తత్రివాయుః-దేవలోకశబ్దోపి దేవానాం లోకో దేవలోక ఇ
తి వాయోరవిశేషేణ వాచకః వాయుశబ్దస్తు తస్మై విశేషేణ
వాచక ఇత్యవిశేషవిశేషాభ్యాం దేవలోకవాయుశబ్దాభ్యాం
వాయులోక ఏవాభిధీయత ఇత్యబ్దాదూర్ధ్వమాదిత్యాత్ప్రాక్చ
వాయుమేవ నివేశయేత్ -

తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్. ౩.

తటితోఽనన్తరం వరుణో నివేశ్యః మేఘోదరవర్తిన్యా
విద్యుతః మేఘస్య జలాత్మకత్వేన లోకవేదయోర్వరుణస్య
విద్యుత్సమ్బన్ధావగమాత్ -తదనన్తరమిన్ద్రప్రజాపతీ పాఠక్ర
మాత్ప్రబలవిశేషాభావాచ్చ-

ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్. ౪.

అర్చిరాద్యభిమానిదేవతాం విశేషావిదుషామాతివాహికత్వేన తత
త్పురుష నియుక్తా విజ్ఞాయన్తే-స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ
తి ఏష్వేకస్య గమయితృత్వదర్శనాన్ లిఙ్గాత్-

వైద్యుతేనైవ తతస్తచ్ఛ్రుతేః. ౫.

చన్ద్రమసో విద్యుతం తత్పురుషోఽమానవస్స ఏనాన్ బ్రహ్మ
గమయతీతి శ్రుతేః వైద్యుతపురుషాత్పరస్తాత్స ఏవ బ్రహ్మగమ
యితా-వరుణేన్ద్రప్రజాపతీనాం తదనుగ్రాహకత్వమేవ-

కార్యంబాదరిరస్య గత్యుపపత్తేః. ౬.

కార్యం హిరణ్యగర్భముపాసీనాన్ అర్చిరాదిర్నయ
తి అస్యైవ గత్యుపపత్తేః నహి సర్వగతం పరం బ్రహ్మోపాసీ

ణానాం గతిరస్తీతి బాదరిమతేనాహ-

విశేషితత్వాచ్చ- ౭.

యః పురుషో మానవస్స ఏతాన్ బ్రహ్మలోకం గమయతీతి ప్రజాప తేస్సభాం వేశ్మ ప్రపద్యే ఇతి చ విశేషితత్వాత్ హిరణ్యగర్భ మేవ-

సామీప్యాత్తు తద్వ్యపదేశః. ౮.

బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మవ్యపదేశస్తు సామీప్యాత్ - ఆద్యోహి బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వమితి సామీప్యమస్తీతి-

కార్యాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరమ భిధానాత్. ౯.

హిరణ్యగర్భప్రాప్తావపి నాపునరావృత్తిశ్రుతివిరోధః-హిరణ్యగర్భలోకాత్యయే తదధ్యక్షేణ సహాతః పరం గచ్ఛంతి తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాత్ పరిముచ్యంతి సర్వ ఇతి శ్రుతేః-

స్మృతేశ్చ. ౧౦.

బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రత్యాహారస్య ప్రవిశన్తి పరంపదమితి స్మృతేశ్చ-

పరం జైమినిర్ముఖ్యత్వాత్. ౧౧.

పరముపాసీనానర్చిరాదిర్నయతీతి జైమినిః- బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మశబ్దస్య తత్రైవ ముఖ్యత్వాత్ -

దర్శనాచ్చ. ౧౨.

అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసంపద్యత ఇతి శ్రుతేశ్చ.

నచ కార్యే ప్రత్యభిసంధిః- ౧౩.

ప్రజాపతేస్సభాం వేశ్మేతి ప్రత్యభిసంధిశ్చ న కార్యే ప్రజాపతిశబ్దస్య పతిం విశ్వస్యేత్యాదిశ్రుతేః పరస్మిన్ బ్రహ్మణ్యేవ ముఖ్యత్వాత్ - బ్రహ్మలోకశబ్దస్సకర్మధారయవృత్త్యా తత్రై

తత్క్రతుప్రాయః - తే బ్రహ్మలోక ఇతి చ శ్రుతిః బ్రహ్మైవ లోక ఇతి
చతుర్బ్రహ్మవిషయమేవ - బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే ఇతి స్మృతిః తదుపపత్త
తిన్యాయేన చతుర్ముఖలోకస్థోపాసకవిషయా.

అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతి బాద
రాయణ ఉభయథాచ దోషాత్త
త్క్రతుశ్చ - ౧౪.

ప్రతీకాలమ్బనాహి నామ ప్రతీకశబ్దనిర్దిష్టప్రత్యగాత్మ స్వరూపపరత్యస్తం సర్వం చిదచిద్వస్తుజాతం బ్రహ్మదృష్ట్యా స్వరూపేణ వా యదుపాసతే - అప్రతీకాలమ్బనాః స్వద్వ్యక్తిత్వాద్రూపేణ పఞ్చాగ్నివిదః యేచ పరం బ్రహ్మోపాసతే - తాన్నయత్యర్చిరాదిరితి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే - కార్యమితి పక్షే పరమేవేతి పక్షే చ సకలోపనిషద్విరోధరూపదోషః ప్రసజ్యతే - కార్యపక్షే బ్రహ్మగమయతి పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యేత్యాద్యాః ప్రకుప్యేయుః - పరమేవేతి చ పక్షే య ఏవముద్విదుర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యముపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తీతి శ్రుతిః ప్రకుప్యేత్ - కార్యపక్షే తు న్యాయశ్చ విరుధ్యతే - అర్చిరాదిగతానాం బ్రహ్మప్రాప్తిః తత్పునరావృత్తిశ్చ శ్రూయతే - పఞ్చాగ్నివిదస్తు ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపం య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదినావగతబ్రహ్మాత్మకముపాసత ఇత్యప్రతీకాలమ్బనత్వం తత్క్రతున్యాయావిరోధశ్చ ఉభయోఽపి హి పరిపూర్ణం బ్రహ్మోపాసతే ముఖభేదేన స్వాత్మశరీరకం బ్రహ్మ కేవల బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానమితర ఇతి.

విశేషంచ దర్శయతి - ౧౫.

కార్యముపాసీనానాం బ్రహ్మప్రాప్తిర్నాస్తీత్యుక్త్వేతరేషాం ఫలవిశేషం చ దర్శయతి - యావన్నామ్నో గతమిత్యాది.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసా
రే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్ ౧.

ఏవమేవైషసమ్ప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి సిద్ధస్యైవ ప్రత్యగాత్మస్వరూపస్యానాదికర్మణాతిరోహిత స్వరూపస్య పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యావిర్భావ ఉచ్యతే స్వేనరూపేణేతి విశేషణోపాదానాత్.

ముక్తః ప్రతిజ్ఞానాత్. ౨.

ఆత్మస్వరూపమాత్రస్య ప్రాగేవ సిద్ధత్వేపి కర్మబన్ధవినిర్ముక్తాపరిచ్ఛిన్న జ్ఞానాదిస్వరూపస్య ప్రాదుర్భావ ఉచ్యతే - ఏవం త్వేవతే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి జాగరాద్యవస్థాత్రిరోధాన వినిర్ముక్తస్య వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞానాత్.

ఆత్మా ప్రకరణాత్. ౩.

భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతి ప్రకృతాపహతపాప్మత్వాదిగుణక ఆత్మేతి ప్రకరణాదవగమ్యతే - య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యారభ్య సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పస్సోఽన్వేష్టవ్య ఇతి ప్రకృతస్య ఏతం త్వేవ తే భూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీత్యుక్తేః.

అవిభాగేనదృష్టత్వాత్. ౪.

ఆవిర్భూత స్వరూపోఽయం ముక్తాత్మా స్వాత్మశరీరకం పరం బ్రహ్మ స్వాత్మనా స్వాత్మతయా అహం బ్రహ్మాస్మీత్యవిభాగేనైవానుభవతి ఆత్మేత్యేవోపగచ్ఛన్తీతి తథారూపో [illegible] తథావిధస్వరూపస్య దృష్టత్వాత్ - య ఆత్మని తిష్ఠన్ [illegible] యస్యాత్మా శరీరం స త ఆత్మా తత్త్వమసీత్యాదిశాస్త్రసిద్ధమేవ తద్వ్యాపితమ్.

బ్రాహ్మేణజైమినిరుపన్యాసాదిభ్యః ౫.

అస్య స్వరూపావిర్భావో బ్రాహ్మేణాపహతపాప్మత్వాదిస్వరూపేణ - తేహి బ్రహ్మగుణాః ప్రత్యగాత్మనోఽపి స్వాభావికగుణా ఇతి య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యాదినా ఉపన్యాసాదిభ్యః [illegible]

తే . తి ఏ జక్షత్క్రీడన్రమమాణ ఇత్యాదినోచ్యన్త ఇతి జైమిని మతమ్

చితితన్మాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యౌ
డులోమిః - ౬.

విజ్ఞానఘన ఏవేత్యేవకారాత్ విజ్ఞానమాత్రస్వరూప ఇత్యౌడులోమిః.

ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవి
రోధం బాదరాయణః - ౭.

విజ్ఞానఘన ఏవేతి స్వప్రకాశస్వరూపత్వప్రతిపాదనేఽపి య ఏష ఆత్మాపహతపాప్మేత్యుపన్యాసాదినా పూర్వోపాసనాపహతపాప్మత్వాదీనామపి సద్భావావగమాత్ ఉభయశ్రుత్యవగతోభయస్వరూపస్య పరస్పరవిరోధాభావాద్రూపద్వయం నాన్యోన్యపరిహారి ఇతి ఉభయరూపసముచ్చయం భగవాన్బాదరాయణో మేనే.

సంకల్పాదేవతచ్ఛ్రుతేః - ౮.

స యది పితృలోకకామో భవతీత్యాదినా ఉపగతజ్ఞాత్యాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తి - యథా పరమపురుషస్య లీలాప్రవృత్తస్య దశరథవసుదేవాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తి ఏవమేవ పరమపురుషలీలానుగతస్య ముక్తస్యాపి తదుపకరణభూతాః పిత్రాదయస్సంకల్పాదేవ భవన్తీత్యర్థః.

అతఏవచానన్యాధిపతిః - ౯.

అత ఏవాపహతపాప్మా సత్యకామస్సత్యసంకల్ప ఇత్యాదిశ్రుతేర్న కదాచిదపి కర్మాధీనోఽయమ్.

అభావం బాదరిరాహ హ్యేవమ్ - ౧౦.

తస్య దేహేన్ద్రియాద్యుపకరణాభావం బాదరిర్మేనే; న హ వై సశరీరస్యేత్యాదిషు తదభావశ్రవణాత్.

భావంజైమినిర్వికల్పామననాత్ - ౧౧.

సఏకధాభవతీత్యాది దేహేన్ద్రియాదిగ్రహణశ్రుతేః.

ద్వాదశాహవదుభయవిధంబాదరాయణోఽతః - ౧౨.

ఉభయశ్రుతేః సశరీరత్వమశరీరత్వం చేచ్ఛాతః యథా ద్వాదశాహః ఉభయం క్రతౌ సత్రత్వమహీనత్వం చ భవతి.

తన్వభావేసంధ్యవదుపపత్తేః - ౧౩.

స్వేనైవసృష్టతన్వభావే స్వప్నే అథ రథాన్ రథయోగాన్ పథస్సృజత ఇతి పరమపురుషసృష్టైర్భోగవస్తుభిరపి పరమపురుషసృష్టైర్లీలారసం భుఙ్క్తే.

భావేజాగ్రద్వత్ - ౧౪.

స్వేనైవసృష్టశరీరేణ భావే జాగ్రత్పురుషవద్భుఙ్క్తే.

ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి - ౧౫.

ఏకదేశస్థితస్యాపి ప్రదీపస్య ప్రభారూపజ్ఞానవ్యాప్త్యా సర్వశరీరప్రవేశ ఉపపద్యతే - వాలాగ్రశతభాగస్యేత్యాగభాగస్య సచానన్త్యాయ కల్పత ఇతిహి దర్శయతి.

స్వాప్యయసంపత్త్యోరన్యతరాపేక్షమావిష్కృతంహి - ౧౬.

ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాన్తరమితి వేదవాక్యవచనం సుషుప్తిమరణయోరన్యతరాపేక్షమిత్యుక్తమ్ - నాహ ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాతీత్యాదినా సుషుప్త్యాదావకించిజ్జ్ఞత్వమావిష్కృతంహి.

జగద్వ్యాపారవర్జమ్ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ. ౧౭-

అపహతపాప్మత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాదిగుణసామ్యం ముక్తస్య జగజ్జన్మాదికారణత్వవర్జమ్ - యతో వా ఇమాని భూతా

నహ్యంశస్య ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధాత్యాదిశ్రుతేః జగత్సృష్ట్యాది పరమాత్మనః ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాత్ సృష్ట్యాదిషు ముక్తస్యాన్వితత్వాభావః ముక్తస్యాతిరోహితస్వరూపాత్మస్యాపి న తిరోధానం పరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవ ఏవ. బ్రహ్మణోఽపి జగద్వ్యాపారో లీలామాత్రమితి లోకవత్తు లీలాకైవల్యమిత్యుక్తమ్.

ప్రత్యక్షోపదేశాదితి చేన్నాధికారి
కమణ్డలస్థోక్తేః- ౧౮-

ఇమాన్ లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యనుసంచరన్ ఇత్యాదిశ్రుతౌ జగద్వ్యాపారోఽప్యస్తీతి చేన్న హిరణ్యగర్భాద్యాధికారికమణ్డలస్థభోగోక్తేః సహితత్వనియమనంక్రితమ్.

వికారావర్తి చ తథాహి స్థితిమాహ- ౧౯-

వికారా సంస్పృష్టపరిపూర్ణబ్రహ్మానుభవపరిపూర్ణమ్. తథాహ్యస్య స్థితిః - రసో వై సః రసగ్ంహ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతీత్యాహ.

దర్శయతశ్చైవం ప్రత్యక్షానుమానే- ౨౦-

ఉక్తమర్థం శ్రుతిస్మృతీ దర్శయతః - తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూతః - ఏతస్యైవా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ఇత్యాదిశ్రుతిభిః స్మృతిరపి అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తత ఇతి.

భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ- ౨౧-

సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహేతి బ్రహ్మానుభవరూప భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ.

అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్ - ౨౨-

శబ్దైకసమధిగమ్యాపహాయ బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తతే ఇతి శబ్దాన్నిత్యముక్తస్యాతిరోధాన ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణస్య నిరతిశయానన్దం పరం బ్రహ్మానుభవతీ న చ పునరావర్తత ఇతి

నిశ్శ్రేయసకరం సర్వం సమష్టానమ్.

ఇతిశ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తసారే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదోఽధ్యాయశ్చసమాప్తః- శాస్త్రంచసమాప్తమ్.

10224